

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Магістерська робота

на тему «Економічна безпека реального сектора економіки України»

Виконала: студентка 6-го курсу, групи 601-УФБ
Спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за освітньо-професійною програмою «Управління
фінансово-економічною безпекою»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Бикова М.В.
Керівник: к.е.н., доцент Глушко А.Д.
Рецензент:

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із
праць інших авторів без відповідних посилань
Бикова М.В.

Підтверджую достовірність даних, використаних
у роботі
Бикова М.В.

Полтава, 2024 року

АНОТАЦІЯ

Бикова М. В. Економічна безпека реального сектора економіки. Рукопис. Магістерська робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» за освітньо-професійною програмою «Управління фінансово-економічною безпекою», Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, 2024.

Робота містить 129 сторінок, 15 таблиць, 21 рисунок, список літератури з 62 джерел та 5 додатків.

Ключові слова: економічна безпека, реальний сектор економіки

Мета роботи – дослідження теоретико-методичних основ та формування напрямків забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки

Об'єктом дослідження є економічна безпека реального сектора економіки України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні основи економічної безпеки реального сектора економіки.

У теоретичній частині роботи розглянуто теоретичні засади економічної безпеки реального сектора економіки, концептуальні засади формування економічної безпеки реального сектору економіки.

У розрахунково-аналітичній частині роботи проведено аналіз та оцінку рівня економічної безпеки підприємства та запропоновано напрями забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки.

Практична цінність магістерської роботи полягає в у можливості застосування визначених стратегічних напрямків державної політики для забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України.

Інформаційною базою для написання даної роботи є законодавчі та нормативно-правові акти, монографії, фахові статті з питань економічної безпеки реального сектора економіки, аналітичні дані державної служби статистики України.

ANNOTATION

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ.....	8
1.1. Реальний сектор економіки у системі економічної безпеки держави.....	8
1.2. Сучасні концепції дослідження економічної безпеки реального сектору економіки.....	16
1.3. Ризики та загрози економічній безпеці реального сектора економіки.....	19
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	29
2.1. Характеристика внутрішнього і зовнішнього середовища економічної безпеки реального сектору економіки	29
2.2. Детермінанти економічної безпеки реального сектора економіки України	43
2.3. Роль та значення економічної безпеки реального сектора економіки в умовах повоєнного відновлення економіки України.....	49
Висновки до розділу 2.....	55
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ.....	57
3.1. Тенденції розвитку реального сектора економіки України	57
3.2. Кластерний аналіз підприємств реального сектору економіки України: галузевий та регіональний критерії.....	69

				МР 601-ЕФ 10578329			
	П. І. Б.	Підпис	Дата	<i>Економічна безпека реального сектора економіки</i>	Ліг.	Арк.	Акрушів
<i>Розроб.</i>	<i>Бикова М.В.</i>				3	129	
<i>Перевір.</i>	<i>Глушко А.Д.</i>				<i>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування</i>		
<i>Н. Контр.</i>							
<i>Затверд.</i>	<i>Кулик В.А.</i>						

3.3. Оцінювання рівня економічної безпеки реального сектора економіки.....	75
Висновки до розділу 3.....	90
РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ.....	93
4.1. Проблеми розвитку реального сектора економіки у контексті економічної безпеки держави.....	93
4.2. Стратегічні пріоритети державної політики забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України.....	101
4.3. Модель формування та реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України.....	107
Висновки до розділу 4	114
ВИСНОВКИ	116
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	122
ДОДАТКИ	129

				MP 601-ЕФ 10578329			
	П. І. Б.	Підпис	Дата	<i>Економічна безпека реального сектора економіки</i>	Літ.	Арк.	Аркушів
<i>Розроб.</i>	<i>Бикова М.В.</i>					3	129
<i>Перевір.</i>	<i>Глушко А.Д.</i>				<i>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування</i>		
<i>Н. Контр.</i>							
<i>Затверд.</i>	<i>Кулик В.А.</i>						

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах зростання загроз зовнішнього і внутрішнього середовища в якому функціонує реальний сектор економіки питання забезпеченості економічної безпеки реального сектора економіки є безперечно актуальним. Економічна безпека реального сектора економіки, як правило, розглядається в якості визначального параметра економічної системи, який характеризує її можливість створювати сприятливі умови життя населення, підтримувати сталий розвиток національної економіки, зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Метою роботи є дослідження теоретико-методичних основ та формування напрямків забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки.

Завдання дослідження. В процесі виконання роботи були поставлені такі завдання:

- визначити роль реального сектора економіки в системі економічної безпеки держави;
- проаналізувати сучасні концепції дослідження економічної безпеки реального сектора економіки;
- визначити ризики та загрози економічній безпеці реального сектора економіки;
- охарактеризувати зовнішнє і внутрішнє середовище економічної безпеки реального сектора економіки;
- систематизувати детермінанти економічної безпеки реального сектора економіки України;
- провести кластерний аналіз підприємств реального сектора економіки України;
- оцінити економічну безпеку реального сектора економіки;
- визначити проблеми розвитку реального сектору економіки у контексті економічної безпеки держави;

– окреслити стратегічні пріоритети державної політики забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України;

– розробити модель формування та реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки України.

Об'єкт дослідження. Економічна безпека реального сектору економіки України.

Предмет дослідження роботи теоретичні та практичні основи економічної безпеки реального сектора економіки.

Методологія дослідження. Для вирішення поставлених завдань у роботі було використано кластерний аналіз, інтегральний метод.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України; монографії, навчальні посібники, фахові статті з питань економічної безпеки реального сектора економіки, аналітичні дані державної служби статистики України.

Практична значимість роботи полягає у можливості застосування визначених стратегічних напрямків державної політики для забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

1.1. Реальний сектор економіки у системі економічної безпеки держави

Реальний сектор економіки займає вагоме місце в економіці держави. Від його ефективного функціонування залежить економічне зростання, соціальний добробут та є основою конкурентоспроможності національної економіки країни.

Для того щоб визначити місце реального сектора в системі економічної безпеки держави необхідно обґрунтувати теоретичні положення, що дозволяють визначити сутність реального сектора економіки та виділити його складові, а також взаємодію з іншими елементами системи економічної безпеки України.

Серед інституціонально-правових підходів немає чіткого визначення поняття реального сектору економіки, де б було виявлено конкретні складові та сутнісні характеристики даної категорії. Відповідно, у законодавчих актах чи програмних державних планових документах поняття реального сектору економіки або юридично не ідентифікується, або лише зазначаються види економічної діяльності, яких стосуються положення відповідного нормативно-правового акту чи документу [3].

Зокрема, у науковій літературі також відсутній єдиний підхід до визначення сутності «реальний сектор економіки». Здебільшого різноманітність поглядів на те, які ж суб'єкти, галузі або види економічної діяльності формують та входять в реальний сектор економіки.

На основі вищенаведеного доцільно виділити, узагальнити підходи до трактування сутності «реальний сектор економіки» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення сутності «реальний сектор економіки»

Джерело 1	Визначення 2
Послання Президента України до ВРУ "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017р."	Реальний сектор економіки утворюють базові галузі промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, житлово-комунальні господарства [1].
Державна служба статистики	Реальний сектор економіки представлений основними видами економічної діяльності, які формують валову додану вартість, що охоплюють сектор матеріального виробництва, невиробничих послуг, сферу торгівлі, сферу органів державного управління [2].
Пшик Б.І.	Представлений нефінансовими корпораціями (великі, малі і середні підприємства), основним видом діяльності яких є виробництво товарів чи надання нефінансових послуг. Відповідно до реального сектору економіки входять як галузі матеріального виробництва, так і сфера послуг [4].
Юрків Н. Я.	Складна багатоелементна система з великою кількістю зовнішніх та внутрішніх чинників, що її визначають, а також зі значною сукупністю взаємозв'язків (міжгалузевих, міжсекторальних, міжрегіональних, міжнародних тощо) як в середині цієї системи (на всіх її рівнях), так і з елементами систем вищих рівнів [5].
Семенов А. Ю.	Багатофункціональна система, що включає в себе галузі матеріального виробництва, торгівлю, сферу нематеріальних послуг, нефінансові підприємства, домашні господарства, сектор органів державного управління і державні установи у частині надання нефінансових послуг, сферу культури, науки, освіти [6].
Волот О. І., Пліско І. М.	Один з секторів національної економіки, до якого входять суб'єкти господарювання, що безпосередньо створюють валову додану вартість та формують валовий внутрішній продукт і національний дохід, виробляючи матеріальні та нематеріальні товари та послуги, які не відносяться до фінансового сектору економіки [7].
Видобора В. В.	Реальний сектор є джерелом трансформацій, у якому вихідні ресурси перетворюються на нові види благ і послуг. До реального сектору відносяться сектори нефінансових підприємств, некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства, самі домашні господарства і сектор органів державного управління і державних установ у частині надання нефінансових послуг [8].
Кізін Г. В.	Реальний сектор економіки представлений сукупністю економічних агентів – суб'єктів господарювання, що функціонують у базових видах економічної діяльності, де створюється продукція (послуги) із значною доданою вартістю, що є важливою і пріоритетною для регіональних економік та національного господарства загалом [9].

Продовження табл. 1.1

1	2
Ляш Н. І.	Реальний сектор економіки – частина національного господарства, виробничо-господарський комплекс, представлений суб'єктами господарювання різних форм власності та організаційно-правових форм, що ресурсно, інституціонально, економічно та організаційно інтегровані у технологічний процес виробництва і продажу товарів (продукції) та надання ринкових нефінансових послуг (виконання робіт) [3].

Згідно з підходом Юрків Н. Я. реальний сектор економіки це багатоелементна система, яка визначається великою кількістю зовнішніх та внутрішніх чинників. Аналогічний погляд виділяє Семенов А. Ю., на його думку реальний сектор багатofункціональна система, оскільки, автор виділяє не тільки базові галузі матеріального виробництва, але і сферу нематеріальних послуг, торгівлі, сфера органів державного управління, сфера культури, науки, освіти, нефінансові корпорації та домашні господарства. Автори Волот О. І, Пліско І. М. вважають реальний сектор одним з секторів національної економіки, суб'єкти якого створюють валову додану вартість та формують валовий внутрішній продукт країни. Видобора В. В. стверджує, що саме в реальному секторі вихідні ресурси перетворюються блага. Тим самим підкреслює, що реальний сектор економіки це не лише галузь матеріального виробництва та торгівля, а і певну частку валової доданої вартості формують домашні господарства, нефінансові підприємства, сектор органів державного управління, державних установ у наданні нефінансових послуг.

Кізін Г. В. вважає, що реальний сектор економіки утворюють лише базові, пріоритетні види економічної діяльності, які створюють продукцію (послуги) із значною доданою вартістю. Ляш Н. І. підкреслює, що реальний сектор утворюють підприємства різних форм власності, котрі інтегровані у виробництво продукції, товарів та наданні послуг.

Тож, узагальнюючи різноманітні погляди, які наведені в таблиці 1.1. можна зазначити, що реальний сектор економіки – це багатofункціональний сектор національної економіки, який утворюють сукупність галузей

матеріального виробництва, виробничих послуг та сфери нематеріальних послуг, результатом діяльності яких є створення валового внутрішнього продукту країни.

Враховуючи розглянуті авторські погляди щодо галузей або видів економічної діяльності, які входять до реального сектору економіки, доцільно схематично відобразити його складові (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Складові реального сектору економіки за видами економічної діяльності

Джерело: складено за [7, 10]

Наведені на рисунку 1.1 складові реального сектору економіки, які поділені на сфери матеріального виробництва, споживчих та торгівельних послуг дозволяє врахувати всі види економічної діяльності, за рахунок яких функціонує реальний сектор економіки та утворюється значна частка ВВП країни. Сфера матеріального виробництва, охоплює галузі сільського, лісового, рибного господарства, добувної та переробної промисловості. До складу сфери споживчих (нематеріальних) послуг входять такі види економічної діяльності: постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, водопостачання, каналізація, поводження з відходами, операції з нерухомим майном, охорона здоров'я та соціальна допомога, культура, освіта, наука. Сферу торгівельних послуг утворюють галузі будівництва, оптової та роздрібно торгівлі, транспорту та телекомунікацій, а також діяльність готелів і ресторанів.

Для більш ґрунтовного визначення поняття «економічна безпека реального сектору економіки» доцільно на основі наукових підходів розглянути категорію «економічна безпека», яку у науковій літературі трактують досить неоднозначно (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Підходи до визначення категорії «економічна безпека»

Джерело	Визначення
1	2
Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України	Економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [1].
Стратегія економічної безпеки України	Економічна безпека – це забезпечення як сталого нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз [34].
Лопатка К.А., Шаранова Ю. Г.	Економічна безпека – це стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного та оборонного існування, невразливість економічних інтересів держави до можливого внутрішнього чи зовнішнього впливу шляхом використання комплексу заходів [11].

Продовження табл. 1.2

1	2
Скорук О. В.	Економічна безпека – це стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміється міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз-факторів [12].
Гнатенко В.	Економічна безпека – розглядається не лише як стан захищеності національних інтересів, але і наявність й можливість застосування інструментів впливу на економічні процеси для гарантування добробуту людини в довгостроковому періоді [14].
Москвін Б.Ю.	Економічна безпека – комплекс організаційно-економічних заходів, які є підґрунтям забезпечення стійкості суб'єкта господарювання до впливу несприятливих чинників зовнішнього та/або внутрішнього характеру, здатності до самовідтворення, а також можливості задоволення інтересів широкого кола зацікавлених сторін [15].
Пашко П. В.	Економічна безпека держави – стан забезпечення економічного благополуччя національної безпеки країни, при якому реалізується визначений комплекс заходів, які направлені на перманентний та оптимізований розвиток економічної безпеки держави [16].
Мунтіян В. І.	Економічна безпека – це комплекс протективних заходів, які реалізуються на загальнодержавному рівні, та спрямовані на перманентний та стабільний розвиток економічної системи держави, до яких відносяться механізми протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам та негативним впливам [17].

Узагальнюючи різні підходи до визначення поняття «економічна безпека», можна зробити висновок, що це такий стан економічної системи, який характеризується стійкістю до впливу деструктивних зовнішніх і внутрішніх чинників та наявністю превентивних заходів їх запобігання, забезпечуючи при цьому соціально-економічний добробут, стабільність економічного розвитку держави та її здатність забезпечити конкурентоспроможність національної економіки.

Грунтовний аналіз системи економічної безпеки доцільно розглядати у розрізі її функціональних складових. Відповідно система економічної безпеки охоплює як фінансовий, так і реальний сектор економіки (рис. 1.2).

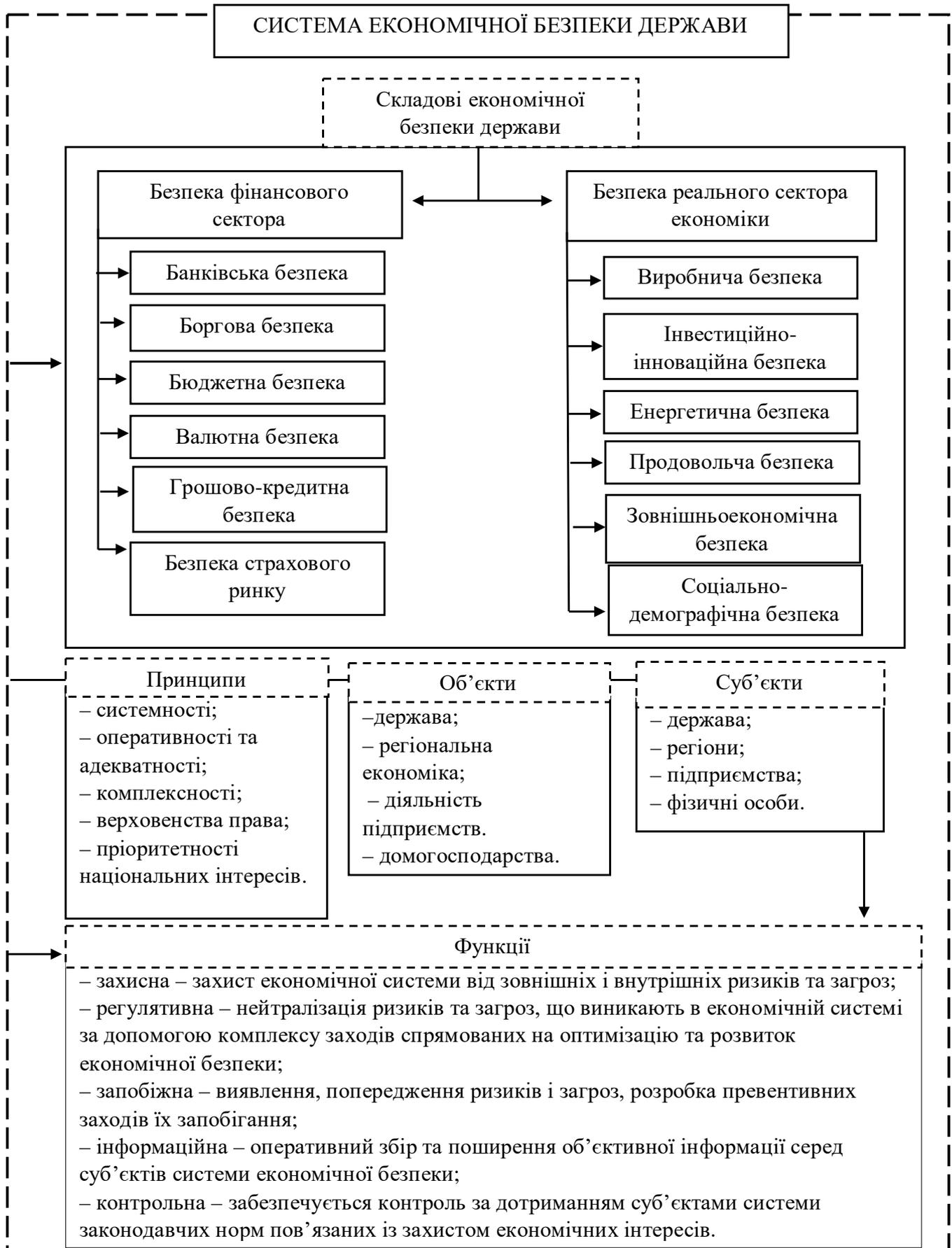

Рис. 1.2. Реальний сектор економіки в системі економічної безпеки держави

Джерело: складено за [18, 19].

Як виявлено з рисунку 1.2 представлена система економічної безпеки характеризується сукупністю взаємопов'язаних елементів. Складові системи економічної безпеки розглядаються в розрізі секторів, як фінансового, так і реального, які в свою чергу, поділяються на структурно-функціональні складові. Економічну безпеку реального сектора економіки доцільно характеризувати такими структурно-функціональними складовими як: виробнича, енергетична, продовольча, зовнішньоекономічна, а також соціально-демографічна. Остання складова є не менш важливою, бо соціально-демографічна ситуація в країні безпосередньо може чинити, як позитивну, так і деструктивну дію, насамперед, через еміграцію людського капіталу впливаючи на економічну активність країни, а відповідно і розвиток реального сектора економіки. Можна стверджувати, що складові, які включені до економічної безпеки реального сектора є каталізатором стабільного економічного розвитку країни, що підкреслює його важливе значення в системі економічної безпеки держави.

Ефективність системи економічної безпеки держави залежить не лише від стану безпеки реального сектора, а перш за все від його тісної взаємодії з безпекою фінансового сектора. Більшість науковців вважають деструктивні чинники в фінансовому секторі, чи його структурні елементи, спричиняють ризики, загрози в реальному секторі економіки, і навпаки. Це обумовлює взаємозалежність між фінансовою безпекою та безпекою реального сектора економіки та спричиняє негативні наслідки на загальний стан і розвиток економічної безпеки держави.

Невід'ємними елементами системи є суб'єкти, об'єкти, принципи та функції забезпечення економічної безпеки держави.

До суб'єктів можна віднести органи державної влади, регіони, підприємства, а також фізичні особи.

Об'єктами економічної безпеки виступають функціонування держави, регіональна економіка, господарська діяльність підприємств, домогосподарств.

Виокремлено такі ключові принципи на яких функціонує представлена система:

– системності – цей принцип базується на положенні, що вся економічна система функціонує за ієрархічними рівнями. Від найвищого до найнижчого рівня;

– оперативності та адекватності – концепція цього принципу полягає у тому щоб визначений комплекс заходів спрямованих на усунення ризиків, загроз, повинен реалізуватися за короткий період та нейтралізувати той об'єм, який би відповідав мірі впливу реальним чи потенційним загрозам, викликам та небезпекам;

– комплексності – згідно цього принципу всі заходи по забезпеченню економічної безпеки держави необхідно здійснювати лише після всебічного аналізу елементів явища та врахування всіх можливих наслідків;

– верховенстві права – даний принцип полягає у забезпеченні економічної безпеки згідно законодавчих норм;

– пріоритетності національних інтересів – такий принцип базується на тому що, першочерговою метою системи економічної безпеки держави є реалізація національних інтересів.

Функції системи поділяються на: захисну, контрольну, запобіжну, інформаційну, регулятивну. Які відповідно виконуються суб'єктами цієї системи, забезпечуючи її ефективне функціонування.

1.2. Сучасні концепції дослідження економічної безпеки реального сектору економіки

На сьогоднішній день серед наукових та інституційно-правових підходів не існує чіткого визначення поняття економічної безпеки реального сектора економіки. Тому важливим є проаналізувати сучасні концепції дослідження економічної безпеки реального сектора економіки, котрі дозволяють розкрити сутність даної категорії.

В таблиці 1.3 наведено перелік концепцій визначення категорій економічної безпеки реального сектора економіки.

Таблиця 1.3

Концепції до визначення категорії «економічна безпека реального сектора економіки»

Автор 1	Визначення 2
Кізін Г. В.	Економічна безпека реального сектора економіки є підсистемою економічної безпеки держави, й сама виступає об'єктом безпеки, адже її гарантування є важливим завданням державної політики екосистейту. Відповідно, захисту потребують економічні інтереси суб'єктів реальної економіки [9].
Іляш Н. І.	Економічна безпека реального сектора економіки є підсистемою економічної безпеки держави та характеризується сукупністю умов захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз, функціонування і розвитку його суб'єктів, їх здатності задовольняти потреби держави та її громадян (у товарах, роботах, послугах), реалізувати економічний потенціал, забезпечувати структурно і просторово збалансований розвиток та конкурентоспроможність національного господарства [20].
Кріжецький Ю. І., Кріжецька М. С.	Економічна безпека реального сектора економіки функціонує через скоординовану діяльність державних та недержавних інститутів, які беруть участь у процесі розробки і реалізації рішень щодо її функціонування на основі чинного законодавства, та спрямована на її розвиток, а у разі відхилення в складі та структурі параметрів системи під впливом внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників і у короткостроковому, і в довгостроковому періодах активує заходи, що дають змогу стабілізувати галузь [21].
Кислова Л. А.	Економічна безпека реального сектора економіки – це стійкість реального сектора економіки та його здатність реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища шляхом безперервного удосконалення складових його внутрішньої структури на основі механізму адаптації з метою забезпечення досягнення цілей соціально-економічного розвитку та ефективного функціонування національної економіки [22].
Шопська Ю. К.	Економічна безпека реального сектора економіки - це захищеність суб'єктів відповідного сектора національної економіки від загроз, які формуються у зовнішньому та внутрішньому середовищі в підсумку недостатньо ефективної державної політики [31].
Руда О., Малюта Л.	Безпека реального сектора економіки забезпечується з метою ефективного використання промислово-технологічного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності галузей вітчизняної економіки та окремих підприємств, забезпечення конкурентного середовища на внутрішньому ринку [32].
Куницька-Іляш М. В., Кравчик Ю.В.	Економічна безпека реального сектора економіки – це стан захищеності ключових економічних інтересів суб'єктів, які утворюють цей сектор [33].

На основі аналізу різних наукових підходів до визначення сутності категорій «економічна безпека реального сектора економіки» дозволяє зробити висновок, що економічна безпека реального сектора економіки - це підсистема економічної безпеки держави, яка характеризується станом захищеності всіх галузей матеріального виробництва, виробничих послуг, сфери нематеріальних послуг від потенційних чи реальних викликів, загроз. І за якого забезпечується збалансований розвиток економіки та реалізовується економічний потенціал країни.

Необхідно проаналізувати теоретичні положення, що дозволяють визначити структурні елементи реального сектора економіки з точки зору його економічної безпеки (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Підходи до структурно-функціональних складових економічної безпеки
реального сектора економіки

Автори	Складова економічної безпеки реального сектора економіки
Дахнова О. Є.	макроекономічна, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, продовольча безпеки [23].
Юрків Н. Я.	зовнішньоекономічна, сировинно-ресурсна, продовольча, енергетична та технологічна безпеки [24].
Остапчук А. і Збарська А.	технологічна безпека яка включає в себе: енергетичну, воєнно-економічну, науково-технічні складові), інвестиційна та продовольча безпека [25].
Геєць В. М.	техніко-виробнича, енергетична, технологічна, воєнно-економічна, продовольча, екологічна [26].
Вашай Ю. В.	виробнича, продовольча, енергетична, інноваційно-інвестиційна [26].
Кислова Л. А.	виробнича, продовольча, інвестиційно-інноваційна, енергетична, зовнішньоекономічна [22].
Руда О., Малуца Л.	продовольча, технологічна, енергетична, економічна, військова [32].

З наведених результатів у таблиці 1.4 можна зробити висновок, що безпека реального сектора економіки визначається такими функціональними складовими як: виробнича, зовнішньоекономічна, енергетична, продовольча, інвестиційно-інноваційна. Доцільно до цього переліку включити демографічну та соціальну, які створюють умови для стабільності, забезпечують робочу силу та сприяють сталому економічному зростанню в реальному секторі економіки. Саме за цими наведеними складовими виявляються найбільш істотні ризики та зрушення для економічної безпеки. Проте, на думку Кислової Л. А. вплив таких складових як: макроекономічна, фінансова, соціальна та демографічна справляють опосередкований вплив на реальний сектор, тому з погляду автора не включаються до цієї категорії.

Згідно підходу Дахнова О.Є. можна виокремити, що автор доповнює перелік макроекономічною складовою та науково-технологічною. Малюта Л. та Руда О. вважають, що безпека реального сектора, як підсистема економічної безпеки поділяється на такі компоненти: продовольча, енергетична, технологічна та військова. Юрків Н. Я. наводить авторський підхід складових безпеки реального сектору економіки та пропонує доповнювати сировинно-ресурсною і технологічною.

Тож, економічна безпека реального сектору економіки це підсистема економічної безпеки держави, від її ефективного розвитку залежать істотні зрушення економіки країни. Тому на основі виокремлених функціональних складових актуальним постає питання ідентифікації ризиків та загроз економічній безпеці реального сектору економіки.

1.3. Ризики та загрози економічній безпеці реального сектора економіки

В умовах значної кількості глобальних ризиків та загроз економіка держави є вкрай вразливою. Вплив коронавірусної кризи, розв'язана війна росії проти України зумовили масштабні проблеми економічній безпеці реального

сектора економіки. Це викликає необхідність ідентифікувати та систематизувати на основі теоретичних підходів ризику і загрози економічній безпеці реального сектора економіки з метою оперативного та адекватного реагування на них.

З точки зору наукових підходів, класифікація загроз є досить різноманітною. Наприклад, Юрків Н.Я. в своїх працях ґрунтовно описує класифікацію ризиків і загроз економічній безпеці реального сектора економіки за різними критеріями та ознаками, а також виділяє перелік загроз, які безпосередньо впливають на безпеку реального сектора економіки. Автор виділяє загрози за такими критеріями: за сферою виникнення, за технологічним процесом, за можливістю впливу, за рівнем, екологічним впливом, періодом дії, технологічним процесом.

Варто виокремити підхід автора Дудка Ю.П. який за сферою спрямування загрози поділяє на такі: виробничі, фінансові, експортно-імпортні, технологічні, інституційні, соціально-економічні, демографо-економічні та еколого-економічні.

Літвін Н.М. та Січиокно Г. Б загрози економічній безпеці класифікують за сферою спрямування та поділяють їх згідно складових економічної безпеки, перелік яких визначений в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, що затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013. А саме, на: фінансові, макроекономічні, виробничі, енергетичні, зовнішньоекономічні, інвестиційно-інноваційні, продовольчі, демографічні. Також виокремлюють критерії загроз за ступенем небезпеки, середовищем виникнення, тривалістю дії, за можливістю впливу та здійснення.

Автор Варналій З. С. диференціює загрози економічній безпеці за місцем виникнення на зовнішні та внутрішні. Варто зауважити, що наданий перелік ідентифікованих загроз стосуються функціонування реального сектора економіки та його економічної безпеки.

Внутрішні загрози, що безпосередньо впливають на економічну безпеку реального сектора Варналій З. С. виділяє низький технологічний рівень

більшості галузей, високі витрати виробництва, низька якість продукції, що відповідно впливає на низький рівень конкурентоспроможності національної економіки. Втрата значної частини науково-технічного потенціалу, позицій на важливих напрямках науково-технічного прогресу; енергетична криза; зростання масштабів тіньової економіки; високий рівень монополізації економіки, посилення сировинної спрямованості; низька інвестиційна активність та вкладення капіталів переважно в посередницьку та фінансову діяльність за рахунок виробничої; скорочення виробничої сфери; низький платоспроможний споживчий попит населення [29];

Загрози зовнішнього середовища економічній безпеці реального сектора проявляються у: імпортній залежності України з багатьох видів продукції, у тому числі стратегічні товари, енергоносії, комплектуючі вироби для машинобудування, продовольчі товари; нераціональна структура експорту; перебування в зародковому стані фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту; некерований вплив за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів; недостатній експортний та валютний контроль і недосконалість митної політики; слабка розвиненість транспортної інфраструктури зовнішньоекономічних відносин [29].

Згідно вищенаведених наукових праць доцільним є за допомогою системного підходу представити класифікацію загроз економічній безпеці реального сектора (таблиця 1.5).

Таблиця 1.5

Аналіз наукових підходів класифікації загроз економічній безпеці
реального сектора економіки

Критерій, ознака	Загрози економічній безпеці реального сектора	Автори			
		Варналій З. С.	Юрків Н. Я.	Дудка Ю.П.	Літвін Н. М, Січиокно Г.Б.
1	2	3	4	5	6
Місце (середовище) виникнення	зовнішні, внутрішні	+			+

Продовження табл. 1.5

1	2	3	4	5	6
Принцип впливу	прямі, опосередковані		+	+	
За сферою спрямування	виробничі, енергетичні, продовольчі, інвестиційно-інноваційні, зовнішньоекономічні, фінансові, соціальні, демографічні		+	+	+
Тривалість дії	постійні, тривалі, короткострокові, періодичні, тимчасові, миттєві		+	+	+
Можливість впливу	Керовані, некеровані		+		+
Можливість здійснення	реальні, потенційні			+	+
Ступінь небезпеки	особливо небезпечні, потенційно небезпечні, небезпечні			+	+

За результатами наведені в таблиці 1.5. щодо класифікації загроз економічній безпеці реального сектора найбільш поширеним є поділ за сферою спрямування та тривалістю дії. Аналіз загроз за першим критерієм надає можливість всебічно, змістовно оцінити та ідентифікувати потенційні та реальні впливи цих загроз, оскільки, розглядаються вони в розрізі структурно-функціональних складових економічної безпеки реального сектора економіки. Ідентифікація загроз за ознакою тривалості дії дає змогу врахувати їх мінливість для того, щоб розробляти адекватні стратегії економічної безпеки та адаптації до них. Короткострокові загрози можуть вимагати швидких і тимчасових заходів, тоді як при постійних та тривалих загрозах необхідний комплекс заходів, які спрямовані на забезпечення стійкості економічної безпеки та управління ризиками протягом тривалого періоду.

На основі визначених наукових підходів доцільно схематично зобразити системну сукупність загроз економічній безпеці реального сектора економіки (рис. 1.6)

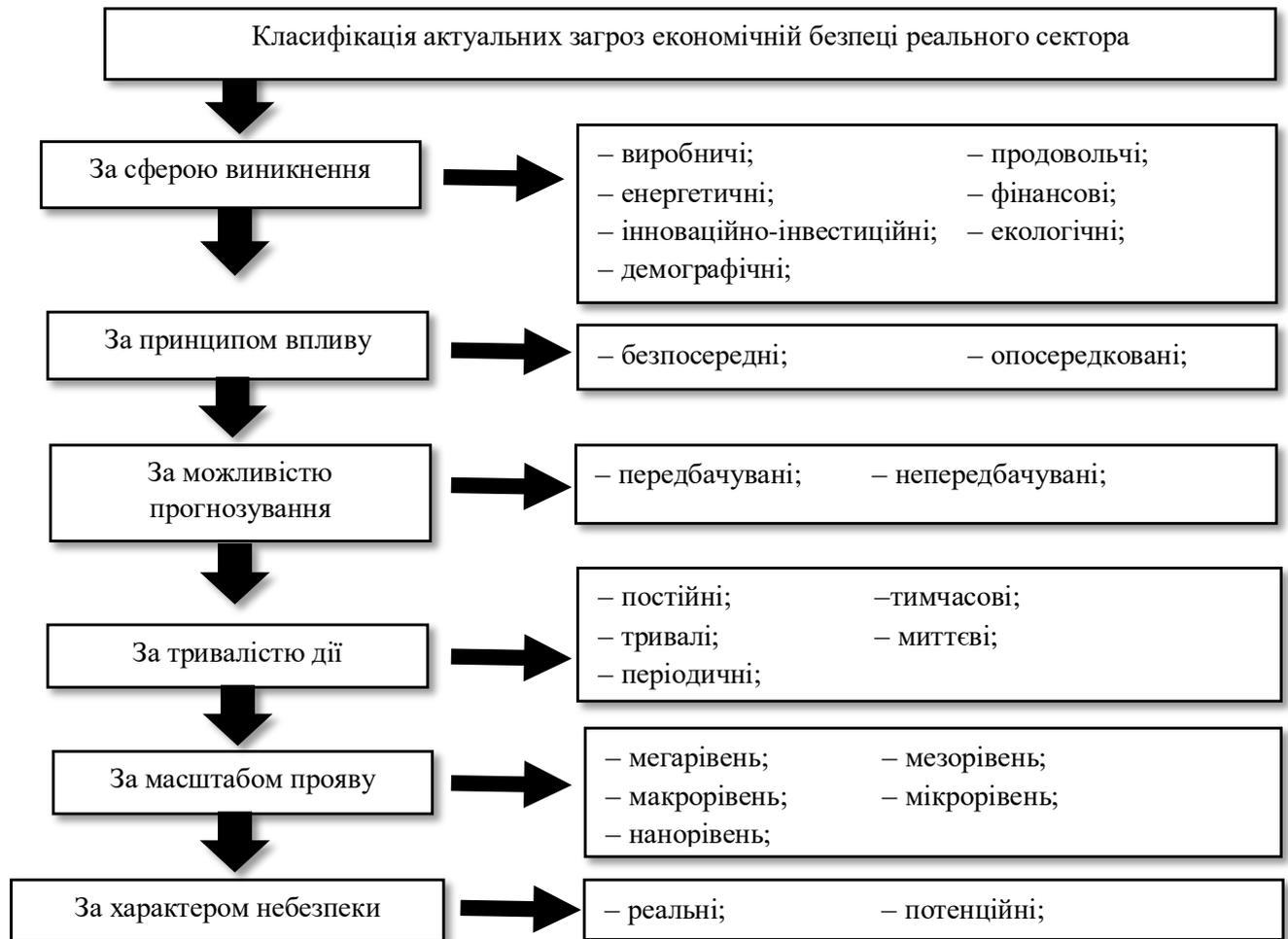

Рис. 1.6. Класифікація загроз економічній безпеці реального сектора

Джерело: складено за [27, 29]

Для того щоб виокремити та ідентифікувати ризики та загрози важливо усвідомлювати структурно-функціональні складові економічної безпеки реального сектора економіки в системі економічної безпеки держави [27].

У методичних рекомендаціях розрахунку рівня економічної безпеки України чітко описані виклики та загрози складовим економічної безпеки держави. На основі цього доцільно ідентифікувати та систематизувати глобальні загрози в розрізі функціональних складових економічної безпеки реального сектора, як підсистеми економічної безпеки держави (рис. 1.7).

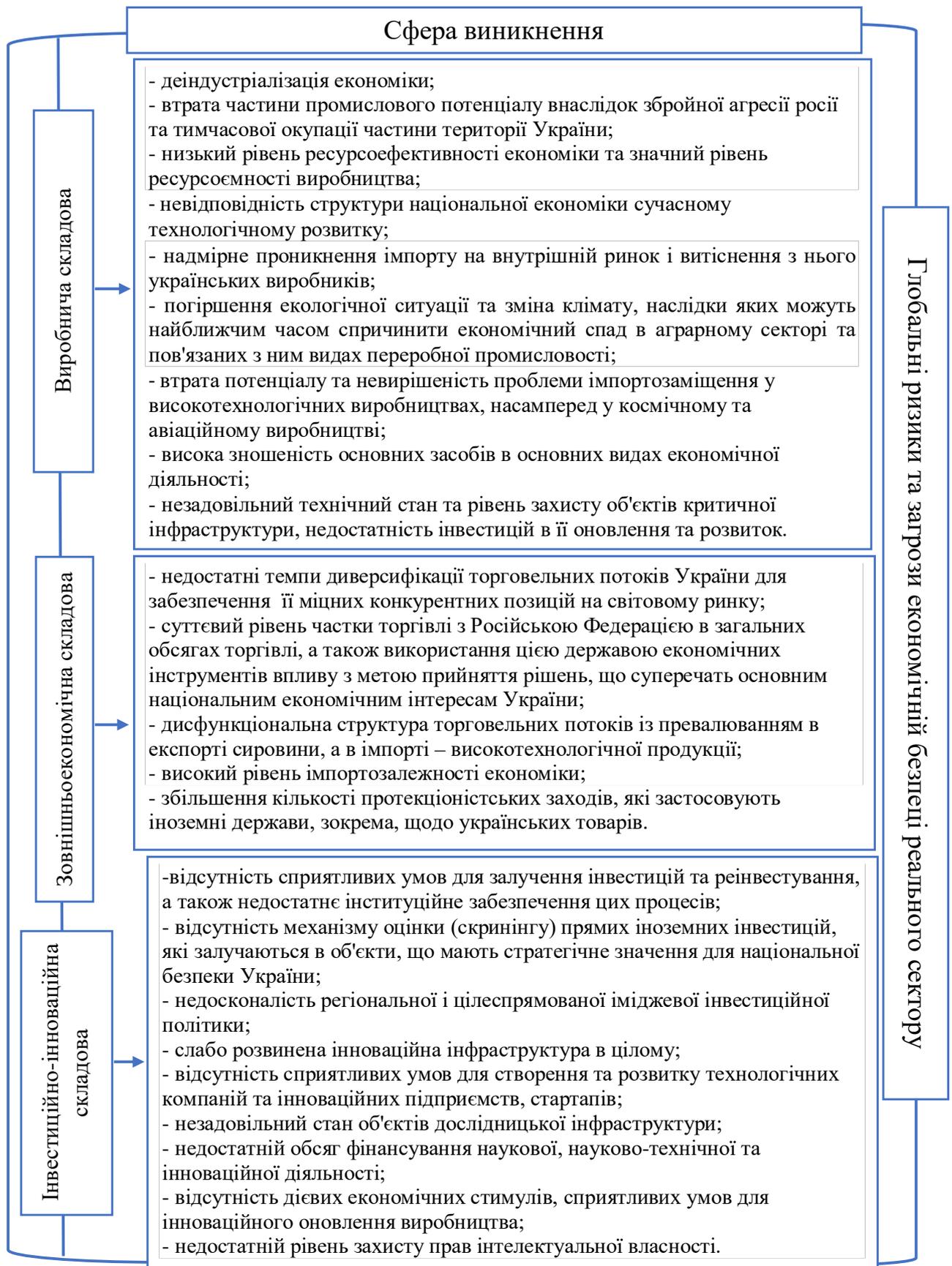

Рис. 1.7. Глобальні загрози економічній безпеці реального сектору виокремлені згідно стратегії економічної безпеки держави

Джерело: складено за [34].

Згідно стратегії економічної безпеки України було виокремлено велику кількість глобальних, хронічних проблем, які наявні в таких складових як виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна. Оскільки, безпека реального сектора економіки включає в себе ці виділені структурно-функціонально складові, то доцільно враховувати, що вони негативно впливають і на розвиток економічної безпеки реального сектора економіки. Зокрема, це, надмірне проникнення імпорту на внутрішній ринок і витіснення з нього вітчизняних виробників, критичний стан основних засобів в галузях реального сектора, які спричиняють наступну загрозу – низький рівень ресурсоефективності та значний рівень ресурсоемності виробництва, погіршення екологічної ситуації, які в подальшому можуть суттєво вплинути на діяльність аграріїв, галузь сільського господарства, зниження ролі обробної промисловості в національному господарстві і її регіонів, внаслідок чого промислова галузь може стати неконкурентоспроможною. Значні проблеми виникають і в аспекті зовнішньоекономічної безпеки: високий рівень залежності країни від імпорту, експортування сировини та імпорту високотехнологічної продукції, протекціоністські заходи, які застосовують іноземні держави, зокрема, щодо українських товарів, повільні темпи диверсифікації торговельних потоків. Разом з тим загрозами розвитку реального сектора економіки є недостатній розвиток інноваційної діяльності та низька інвестиційна привабливість економіки країни. Насамперед, недостатнє інституційне забезпечення сприятливих умов для залучення інвестицій, слабка інноваційна інфраструктура, в тому числі слабка розвинена дослідницька інфраструктура для проведення наукових досліджень та розвитку технологій. Варто зазначити, що на не розвиненість інноваційної діяльності впливає недостатня фінансова підтримка та відсутність дієвих економічних стимулів держави для технологічного оновлення.

Далі необхідним є навести перелік загроз, які пов'язані саме із повномасштабним вторгненням РФ та окупацією частини територій України, в розрізі складових економічної безпеки реального сектора економіки:

виробничої, продовольчої, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, соціально-демографічної складових (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Загрози економічній безпеці реального сектора в умовах воєнного стану

Складова 1	Загрози економічній безпеці реального сектора економіки 2
Виробнича	<ul style="list-style-type: none"> – критичний спад обсягу виробництва в основних видах економічної діяльності; – прискорення темпів деіндустріалізації економіки; – зниження конкурентних позицій вітчизняних виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках; – збільшення часток низькотехнологічної та сировинної продукції у промисловому виробництві; – імпортна залежність внутрішнього ринку від промислової продукції.
Продовольча	<ul style="list-style-type: none"> – дефіцити продуктів харчування, викликані утрудненням постачання або надмірним попитом на окупованих територіях та в зоні бойових дій; – зниження обсягів виробництва значущих видів сільськогосподарської продукції; – руйнування інфраструктури виробництва, переробки, зберігання та постачання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування; – погіршення забезпеченості підприємств матеріально-технічними засобами.
Інвестиційно-інноваційна	<ul style="list-style-type: none"> – скорочення державних капітальних інвестицій; – зменшення інноваційної активності в економіці; – погіршення динаміки інвестиційних процесів у промисловості; – недостатній обсяг фінансування наукових досліджень і розробок; – релокація за межі України інноваційно активних компаній.
Зовнішньоекономічна	<ul style="list-style-type: none"> – втрата значної частки експортного потенціалу України внаслідок руйнування чи пошкодження виробничих об'єктів в умовах війни; – утруднення експорту внаслідок руйнування чи ускладнення логістичних зв'язків; – зростання негативного сальдо торговельного балансу; – обмеження дієвості інфраструктури підтримки зовнішньоторговельної діяльності; – значне збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні.
Соціально-демографічна	<ul style="list-style-type: none"> – суттєве погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення; втрата можливостей зайнятості на ринку праці; – масовий виїзд біженців за кордон; – значне погіршення стану довкілля (включно і воєнне забруднення), спричинене бойовими діями; – навантаження на соціальну інфраструктуру та ринок праці густозаселених і традиційно праценадлишкових західних регіонів.

Джерело: складено за даними [30].

В таблиці 1.6 наведено основні актуальні загрози складовим економічної безпеки реального сектора економіки. Широкомасштабна війна, розв'язана

росією, формує сукупність загроз, які чинять фундаментальний негативний вплив на безпеку реального сектора економіки та економічну безпеку України в цілому. Втрата значної частини промислового потенціалу, внаслідок окупації частини територій України, ведення зтяжних та виснажливих бойових дій, зумовлюють масштабну кількість загроз виробничій складовій, яка характеризується значним спадом обсягу виробництва в основних видах економічної діяльності і, як наслідок, зниження конкурентних позицій вітчизняних виробників як на внутрішньому ринку, так і за межами країни. Це дає стверджувати про імпортозалежність національної економіки. Такі негативні тенденції відповідно впливають і на зовнішньоекономічну складову, оскільки виникають загрози економічному потенціалу держави, утруднення експорту через руйнацію логістичних ланцюгів, зростання негативного сальдо торговельного балансу. Погіршення стану продовольчої складової пов'язане із значними загрозами, які спричинені втратами матеріально-технічного та фінансового характеру в значній частині сільськогосподарських виробників [30].

Загрози соціально-демографічній складовій справляють не менш важливий вплив на стабільність та розвиток економічної безпеці реального сектора економіки. Посилення негативної демографічної тенденції в країні, зокрема, масовий відтік працездатного населення за кордон, через суттєве погіршення соціально-побутових умов, підвищення рівня фізичних втрат серед населення впливає на соціально-економічний добробут країни.

Тож, за результатами узагальнення наукових праць щодо ідентифікації загроз економічній безпеці реального сектора економіки виокремлено основні, які характеризуються за різними ознаками та критеріями, що дозволяє всебічно та змістовно оцінити вплив потенційних чи реальних загроз, які перешкоджають розвитку безпеці реального сектора економіки. Перелік основних, актуальних загроз за складниками економічної безпеки реального сектора, що спричинені умовами воєнного стану, є базисом для розробки ефективної державної політики щодо забезпечення економічної безпеки, оскільки, виявлення цих загроз дає

змогу враховувати наявні ризики та по можливості адекватно зреагувати, врахувати та мінімізувати негативні впливи.

Висновок до розділу 1

Отже, в результаті проведеного дослідження на основі аналізу наукових підходів було визначено сутність реального сектора економіки, а також основні види економічної діяльності, які утворюють цей сектор. Запропоновано систему економічної безпеки держави та виділено вагому роль реального сектора в цій системі, з точки зору його безпеки. Реальний сектор економіки визначений, як багатофункціональний сектор національної економіки, який утворюють сукупність галузей матеріального виробництва, виробничих послуг та сфери нематеріальних послуг, результатом діяльності яких є створення валового внутрішнього продукту країни. Узагальнюючи сучасні концепції дослідження економічної безпеки реального сектора економіки, встановлено, що це підсистема економічної безпеки держави, яка характеризується станом захищеності всіх галузей матеріального виробництва, виробничих послуг, сфери нематеріальних послуг від потенційних чи реальних викликів, загроз. І за якого забезпечується збалансований розвиток економіки та реалізовується економічний потенціал країни. Визначено основні складові економічної безпеки реального сектора: зовнішньоекономічна, енергетична, продовольча, виробнича, інвестиційно-інноваційна. Також запропоновано до цього переліку включити демографічну та соціальну, які створюють умови для стабільності, що забезпечують робочу силу та сприяють сталому економічному зростанню в реальному секторі. Встановлено, що на разі вагомій загрози економічного розвитку реального сектора економіки, пов'язані з воєнним станом, активними бойовими діями, окупацією частини територій України. Ідентифікація актуальних загроз може стати вектором забезпечення ефективнішої державної політики щодо мінімізації їх негативного впливу.

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

2.1. Характеристика внутрішнього і зовнішнього середовища економічної безпеки реального сектору економіки

Особливо актуальним є питання характеристики внутрішнього та зовнішнього середовища економічної безпеки реального сектора економіки, який визначається складними, мінливими умовами та станом внутрішнього і зовнішнього середовища в якому він функціонує.

Внутрішнє середовище економічної безпеки реального сектора економіки включає нормативно-правові акти, які регулюють функціонування економічної безпеки реального сектора економіки, а також органи державної влади, якими здійснюється діяльність з забезпечення економічної безпеки. Та безпосередньо, сучасні економічні, політичні умови України в яких функціонує реальний сектор економіки.

Зовнішнє середовище економічної безпеки реального сектора економіки характеризується тенденціями міжнародного економічного розвитку та економічною політикою країн ЄС та США.

Варто розпочати з обґрунтування нормативно-правового забезпечення, сукупності тих законодавчих та нормативно-правових актів, які здійснюють регулювання економічної безпеки реального сектора економіки (рисунок 2.1).

До сучасної системи законодавства у сфері забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки доцільно включити конституційні норми, норми загального характеру (наприклад, Стратегія економічної безпеки України, ГКУ, ПКУ) норми екологічного законодавства, а також нормативні акти, які безпосередньо регулюють діяльність суб'єктів сфері реального сектору економіки.

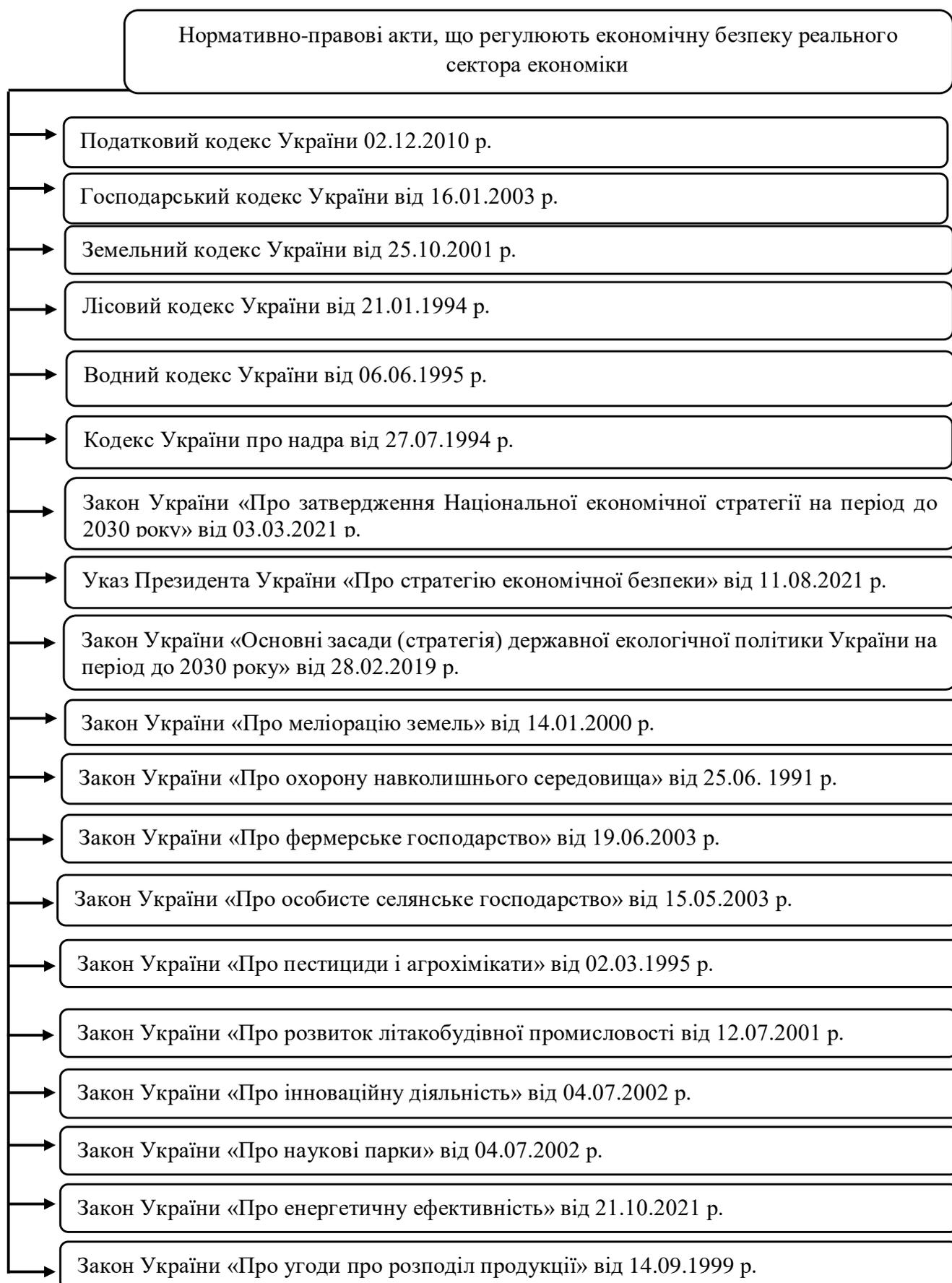

Рис. 2.1. Нормативно-правові акти з питань регулювання економічної безпеки реального сектору економіки

Господарський кодекс України встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності, яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності. Засобами державного регулювання суб'єктів господарювання реального сектора економіки є: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [56].

Податковий кодекс України регулює реальний сектор економіки через систему заходів, що вживаються податковими органами, з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків, дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення рахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства.

Один з основних нормативно-правових актів, що регулюють економічну безпеку реального сектора економіки є Указ Президента України «Про стратегію економічної безпеки» прийнята 11 серпня 2021 року рішенням Ради національної безпеки і оборони України. Зокрема, стратегія визначає шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки [34]. Наводить перелік основних викликів і загроз складових економічної безпеки та визначає стратегічний курс у сфері економічної безпеки держави. Важливим завданням якого є забезпечення стійкості від внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз національним економічним інтересам країни.

Правовою основою Стратегії є Конституція України, закони України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392 [34].

У Законі України «Про охорону навколишнього середовища» визначено основні правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища. Згідно зі ст. 1 цього закону основним

завданням є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів [35].

Доцільно зауважити, що представлений закон забезпечує регулювання господарської та іншої діяльності задля запобігання та усунення їх деструктивного впливу на навколишнє середовище, а також забезпечення їх економічної безпеки. У ст. 3 закону наведено перелік принципів охорони навколишнього середовища, тому доречно виокремити ті, які стосуються суб'єктів економічної безпеки реального сектора економіки:

- обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

- екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

- безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

- науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;

- вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

- встановлення екологічного податку, рентної плати за спеціальне використання води, за спеціальне використання лісових ресурсів, за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України [35].

Наступним нормативно-правовим актом, який регулює функціонування економічної безпеки реального сектора економіки є ЗУ «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року», де описано існуючі проблеми та актуальні тенденції розвитку стану довкілля в Україні. В законі зазначається, що через економічний розвиток в країні виникають проблеми в аспекті незбалансованої експлуатації природних ресурсів, низької пріоритетності вимог екологічної безпеки господарюючими суб'єктами, що унеможлиблює сталий розвиток екологічної безпеки держави.

В першу чергу це викликано такими проблемами, які виокремлено в законодавстві: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через нерегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів [36].

Визначені тенденції стану екологічної безпеки в законі, підтверджують недостатній контроль за дотриманням природоохоронного законодавства суб'єктами реального сектора економіки. Оскільки, погіршення стану атмосферного повітря та забруднення вод спричинено, насамперед, діяльністю підприємств добувної і переробної промисловості, через низьке впровадження новітніх технологій у виробництві простежується висока концентрація викидів з промислових об'єктів. Нераціональне використання земельних ресурсів та їх критичний стан, знову ж таки, пов'язане з недосконалими та застарілими технологіями в основних видах економічної діяльності: сільському господарстві, енергетиці, транспортній сфері, промисловості. Недосконала правова система щодо захисту лісових смуг, відсутнє стимулювання впровадження

природозберігаючих технологій становлять критичний стан в лісовому господарстві. А нелегальне видобування надр, значна кількість гірничих підприємств, що відповідно зумовлює високий рівень уже розроблених родовищ становлять масштабні загрози економічній безпеці країни.

Тому важливим вектором державної політики є інтеграція заходів регулювання економічної безпеки держави до заходів регулювання сфер економічної безпеки реального сектору економіки. Шляхом врахування економічної складової у державних стратегіях, планах і програм розвитку держави, насамперед активізацію заходів з екологічного регулювання на місцевих рівнях та екологічну безпеку господарюючих суб'єктів [37].

Варто відмітити, що в чинному законодавстві серед інструментів удосконаленого регулювання економічної безпеки реального сектора економіки є постанова КМУ від 3 березня 2021 р. «Про затвердження національної економічної безпеки до 2030 року» відповідно до положень якої актуалізуються виклики та бар'єри на шляху досягнення стратегічних цілей, окреслено основні орієнтири в напрямку розвитку економіки держави, в тому числі і функціонування економічної безпеки реального сектора економіки:

- підвищення енергоефективності, а також розвиток відновлювальних джерел енергії;
- пріоритетність розвитку тимчасово окупованих територій;
- розвиток підприємництва, інновацій і талантів;
- економічна свобода («підприємець основа економіки»);
- чесна та вільна конкуренція, вільний доступ для бізнесу [38].

Основними очікуваними результатами даної стратегії можна відмітити створення конкурентоспроможних умов для бізнесу та інвестицій, розвиток інновацій та стимулювання модернізації секторів економіки забезпечення їх конкурентоспроможності у світовому економічному середовищі, а також мінімізація деструктивного впливу діяльності галузей реального сектора економіки на навколишнє середовище.

Ще одним нормативно-правовим актом, який стосується питань регулювання економічної безпеки реального сектора економіки, насамперед в галузі сільського господарства, є ЗУ «Про пестициди і агрохімікати». Згідно ст. 4 цього закону пестициди та агрохімікати ввезені на територію України повинні мати високу біологічну активність щодо цільового призначення, відповідність санітарним нормам та іншими нормативно-правовим актам [39]. З точки зору безпеки, законодавством заборонено експлуатувати агрохімікати та пестициди до моменту їх державної реєстрації, яка здійснюється уповноваженим органом та в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Процес державної реєстрації для використання агрохімікатів і пестицидів у своїй діяльності передбачає ряд процедур: їх державні випробування з метою токсиколого-гігієнічної та екологічної оцінки; наявність відповідної документації щодо їх безпечного застосування; визначення залишкових кількостей пестицидів і агрохімікатів у сільськогосподарській продукції та впливу на навколишнє середовище тощо.

Заходи державного регулювання економічної безпеки реального сектору здійснюється і через такі нормативно-правові акти як: Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Кодекс України про надра, Лісовий кодекс України. Можна зазначити, що згідно розділу 2, ст. 19 Земельного кодексу України, визначено основні категорії земель, що дозволяє використовувати земельні ділянки за цільовим призначенням відповідної галузі, це характеризує як конкретний напрям її використання, так і правовий режим. Суб'єкти галузей реального сектору економіки зобов'язуються дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля, збереження родючості та її природних властивостей, своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом тощо.

Проаналізовані нормативно-правові акти, представлені на рисунку 2.1, дозволяють зробити висновок, що у цілому сучасне законодавство становить низку нормативно-правового підґрунтя, яке здатне забезпечити адекватне

державне регулювання економічної безпеки реального сектора економіки. Так, прийняті сучасні економічні стратегії враховують актуальні виклики та загрози, що виникають в реальному секторі економіки. З урахуванням цього в стратегіях представлено стратегічні курси в аспекті поліпшення та економічного розвитку функціональних складових економічної безпеки держави, в тому числі і реального сектора економіки. Очікуваними результатами яких є покращення показників ВВП, за рахунок конкурентоспроможних умов для бізнесу, розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності задля технічної модернізації основних галузей реального сектора економіки, розвиток людського потенціалу в країні тощо. Проте, якщо розглядати законодавчу базу в напрямку забезпечення екологічної безпеки, то простежуються деякі прогалини щодо регулювання діяльності суб'єктів реального сектора економіки. Оскільки, тенденції погіршення стану навколишнього середовища свідчать про незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства, що і спричинено неефективною системою державного регулювання у цій сфері. Так, і в нинішній системі оподаткування наявні певні недоліки, серед яких високий рівень податкового навантаження і його нерівномірний розподіл, непрозорість і нестабільність податкового законодавства, корумпованість державних органів, втручання владних структур у діяльність господарюючих суб'єктів тощо [58].

Забезпечити виконання законодавства можливо лише через удосконалення відповідного нагляду, контролю і розвитку судових механізмів вирішення спірних питань в сфері забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки та збалансованого аграрного природокористування [37].

До основних органів державної влади на яких покладено повноваження щодо забезпечення економічної безпеки України відносяться: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, суди загальної юрисдикції, Прокуратура України, СБУ, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Система інституціонального забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки

Джерело: складено за [40,42].

Президент України координує та контролює діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади з питань забезпечення економічної безпеки держави. Відповідно до своїх повноважень видає укази, розпорядження та затверджує закони прийняті Верховною Радою. Верховна Рада України є вищим законодавчим органом країни, який приймає закони, зокрема, з питань регулювання розвитку економіки, формує основи внутрішньої та зовнішньої політики держави, засади економічної безпеки та її законодавчої бази. Кабінет Міністрів України є вищим органом виконавчої влади. В межах своїх компетенцій здійснює заходи щодо забезпечення економічної безпеки, виконує прийняті закони України, та укази Президента України, розробляє та здійснює державні програми, в тому числі і програми економічного розвитку. Міністерства та інші органи виконавчої влади та СБУ забезпечують виконання законів України, указів Президента, постанови та розпорядження КМУ у сфері економічної безпеки країни. Суди загальної юрисдикції виконують судочинство злочинів, які пов'язані з питаннями економічної безпеки держави. Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують вирішення питань економічної безпеки, в межах наділених їм повноваженнях, функціонуючи за принципом субординації, тобто підконтрольні та підзвітні вищим органам влади.

Стабільність економічного розвитку реального сектора безумовно залежить від сучасних умов в яких він функціонує. Внаслідок широкомасштабного вторгнення росії та окупації частини територій, в Україні відбулося глобальне зниження економічної активності. За оцінками та розрахунками НБУ реальний ВВП у 2022 році скоротився на 29,1%. В умовах високого рівня невизначеності та ризикованості ведення бізнесу навіть на неокупованих територіях спостерігалось суттєве зменшення економічної активності через часткове або повне згорання більшості видів економічної діяльності, що також пов'язано з порушенням логістичних зв'язків, скороченням експорту, дефіцитом електроенергії через масовані ракетні атаки та систематичне бомбардування ТЕЦ, масову вимушену міграцію населення

закордон, руйнацією виробничих потужностей та інфраструктури, економічних втрат суб'єктів господарювання тощо.

Масштабні наслідки війни зумовили скорочення валової доданої вартості майже усіх видів економічної діяльності.

Внаслідок окупації територій, ведення активних бойових дій, великих масштабів замінованих площ, спостерігалось значне економічне падіння в сільському господарстві, насамперед, через зменшення обсягу зібраних врожаїв основних культур, зернових та соняшнику.

Дефіцит електроенергії гостро вплинув на галузі будівництва та промисловості. Зокрема, харчовій промисловості (виробництво олії, борошна та молочної продукції), металургії (додатково до вже наявних проблем з експортом через блокування морських портів, перебіг в роботі залізрудних шахт і газодобувних підприємств). Варто зазначити, що ще одним вагомим викликом для галузі будівництва став спад інвестиційної діяльності.

Найбільш стійкими галузями економіки у воєнний період виявилися транспортні послуги, зв'язок, освіта, охорона здоров'я та домогосподарства.

Через вищенаведені складні умови, які стали бар'єром ефективного, стабільного функціонування основних видів економічної діяльності зростала споживча інфляція. Проте, за констатацією НБУ коригування курсової стійкості не лише безпосередньо стримало зростання собівартості товарів та послуг, але й пом'якшило ціновий тиск, позитивно впливаючи на інфляційні і курсові очікування громадян і суб'єктів господарювання.

Зовнішнє середовище економічної безпеки реального сектору економіки характеризується глобальними інфляційними процесами, що зумовлено післяковідною кризою у світі та повномасштабним російським вторгненням в Україну. Погіршенням економічної діяльності країн Європейського Союзу через подорожчання енергоносіїв та інших товарів, що насамперед пов'язано із суттєвою залежністю цих країн від російського газу, нафти, вугілля, на які накладено ембарго. А масова міграція населення України спричиняє додаткове навантаження на економіку країн ЄС.

Війна також спричинятиме тяжкі наслідки для країн з ринковою економікою, яка формується, і країн, що розвиваються та є імпортерами енергоносіїв, оскільки, ціни на них будуть зростати. Вплив на ринок зерна, пшениці, а також кукурудзи, соняшника і добрив, основним експортером яких була Україна, також буде значним. Бо військові дії на території України, окупація регіонів істотно вплинули на світовий рівень цін зернових культур. Ціни на основні сільськогосподарські продукти і без того були високими. Вони, ймовірно, будуть зростати і далі, що може привести до серйозних страждань і політичної нестабільності [43].

Внаслідок воєнних дій в Україні найбільше погіршення показників ВВП спостерігається в таких країнах як Словаччина (-2,72%), Німеччина (-2,19%), Італія (-2,09%), Греція (-2,02%), Франція (-1,83%).

Відповідно рівень інфляції в Євросоюзі сягав рекордних значень у 8,6% за всю свою історію існування (або за останні декілька десятиліть). Рівень інфляції в США сягнув максимального рівня за останні 40 років - 9,1% [43]. Зменшення рівня інфляційного тиску можливе за умови зниження цін на енергоносії, продовольства.

Як зазначає НБУ за оцінками Citigroup, через слабкість попиту надлишкова пропозиція нафти на кінець 2023 року становитиме близько 200 тис. бар./добу попри заходи зі скорочення пропозиції. У 2024 році пропозиція перевищить попит на 1.1 млн бар./добу завдяки збільшенню поставок нафти країнами поза межами ОПЕК+. Світові ціни на нафту переглянуті в бік підвищення через обмежувальну політику країн ОПЕК, що діятиме до кінця 2024 року (довше, ніж очікувалося), жорсткіші заходи Саудівської Аравії щодо обсягів видобування, обмеження експорту росією та стійкіший попит США. Однак нарощування виробництва США, окремими країнами Латинської Америки та Африки сформує знижувальний тиск на ціни. Додатковим чинником буде продаж неконтрольованої нафти з п'яти країн: Ірану, Іраку, Лівії, Нігерії та Венесуели [44].

Негативним є також і політика ЄС, що виявляється через впровадження протекціоністських заходів низки європейських країн щодо транспортування української аграрної продукції, це вдарило як по економіці України, так і по міжнародній продовольчій безпеці. У квітні 2023 року український аграрний продовольчий експорт отримав серйозний удар: Польща, Угорщина, Словаччина та Болгарія заборонили ввезення з України зернових, олійних культур та багатьох інших продуктів харчування до кінця червня. Крім того, Польща заборонила транзит. Важливо, що ЄС ввів заборони не лише на пшеницю та кукурудзу, на які діють тарифні квоти (TRQ) згідно з Угодою про асоціацію. Але цей захід також стосується насіння ріпаку та соняшнику, які вже багато років користуються безмитними режимами з ЄС. Заборона ЄС охоплює 0,4 млрд доларів місячного експорту України (близько третини загального експорту цієї продукції Україною), у квітні український агропродовольчий експорт до чотирьох країн, які ввели заборони, впав на 68% - до 0,1 млрд доларів. Переорієнтація України на інші країни призвела до нових затримок і додаткових витрат. Причиною для заборони українського експорту, стали протести фермерів і необхідність запобігти на ринку та збитку виробникам, які страждають від низьких цін на тлі активізації експорту зерна з України в рамках Ініціативи ЄС щодо автономних торговельних заходів та «шляхів солідарності». Ринкові ціни на зерно впали у перші місяці 2023 року порівняно з піком навесні 2022 року, але так і залишилися значно вищими за довоєнний рівень [59].

Попри складні умови зовнішнього середовища Європейський Союз виділив близько 62 млрд. євро, а фінансова допомога Сполучених Штатів Америки складає в межах 71 млрд. євро, з яких більше ніж 43 млрд. євро передані на військову підтримку. За даними Міністерства реінтеграції в період від початку повномасштабного вторгнення по червень 2023 року, міжнародна фінансова допомога партнерів сумарно складає близько 170 млрд. євро. Надані кошти спрямовані на забезпечення військової, фінансової та гуманітарної сфер. Зокрема, до фінансової допомоги України долучилися 40 країн, а також міжнародні інституції такі як: Світовий банк та Міжнародний валютний фонд.

Від таких країн як Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Японія, Норвегія, Південна Корея, Швейцарія, Туреччина і т. д. сумарно Україна отримала ще 23 млрд. грн.

За інформацією станом на листопад 2023 року опублікована Кабінетом Міністрів України було залучено ще 2 млрд. пільгового міжнародного фінансування, з яких 1,6 млрд. доларів від ЄС, 400 млн. доларів від Великої Британії та 5 млн. доларів від Світового банку.

У грудні 2023 року за даними центру економічних стратегій іноземної фінансової допомоги України надійшло близько 2 млрд. доларів від Японії, 0,9 млрд доларів Міжнародного валютного фонду, сумарна грошова допомога у вигляді грантів від Норвегії, США, Німеччини, Швейцарії у розмірі 0,3 млрд. грн. Загалом за 2023 рік надійшла 42,5 млрд. доларів іноземної допомоги партнерів.

Зокрема, в питанні характеристики зовнішнього середовища варто виділити законодавство ЄС, США, яке стосується регулювання діяльності суб'єктів економічної безпеки реального сектора економіки.

Так, аналізуючи міжнародний досвід, система екологічної сертифікації та маркування продукції вже давно застосовується на практиці в державах ЄС та США. Так, у Європейському Союзі регулюванню цих питань присвячено Регламент Ради (ЄЕС) № 2092/91 від 24 червня 1991 р. щодо виробництва, маркування та контролю сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, вироблених органічним шляхом, для забезпечення прозорості на кожному етапі виробництва та обробки. У США, Федеральна комісія з торгівлі і Бюро охорони довкілля надають екологічне маркування тільки тим підприємствам-аграрним виробникам, які є сертифікованими.

Доцільно виокремити, що ще одним напрямком Європейського законодавства щодо регулювання економічної безпеки реального сектору економіки є питання захисту ґрунтів, вод у сфері сільського господарства, застосування пестицидів, агрохімікатів у аграрній діяльності, поводження з сільськогосподарськими тваринами та інше. Визначені нормативні акти ЄС, присвячені саме питанням захисту навколишнього природного середовища у

сфері реального сектору економіки, до яких належать: Директива Ради 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 р. щодо охорони вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел, та Директива Ради 86/278/ЄЕС від 12 червня 1986 р. про охорону навколишнього середовища і, зокрема, ґрунтів при використанні осаду стічних вод в сільському господарстві [37].

Результати аналізу окремих директив ЄС дають змогу дійти висновку, що інтеграція вітчизняного законодавства у сфері регулювання економічної безпеки реального сектора економіки до Європейського законодавства знаходиться на початковій стадії. Проте позитивними зрушеннями є врахування та впровадження у недавно прийнятих стратегіях ключових аспектів, основних інструментів реалізації екологічної політики, перелік ключових вимог та завдань, щодо мінімізації ризиків діяльності господарюючих суб'єктів на екосистему.

Сукупність умов зовнішнього та внутрішнього середовища визначає стан та стабільність економічної безпеки реального сектора економіки. Сприятливе інституціональне середовище економічної безпеки реального сектора економіки справляє позитивний вплив на економічну ефективність держави, а також забезпечує її безпеку. Саме за допомогою збалансованої та скоординованої інституціональної системи досягається економічна безпека реального сектора. Зокрема, важливим джерелом забезпечення економічної безпеки є закони та інші нормативно-правові акти, досліджувану структуру яких забезпечує Конституція України, яка визначає узгодженість нормативно-правових актів і спільність їх вихідних принципів [40].

2.2. Детермінанти економічної безпеки реального сектора економіки України

Особливої актуальності в умовах глобалізації набуває виявлення детермінант, що впливають на економічну безпеку реального сектора економіки.

Оскільки, інтеграція галузей національної економіки у світове господарство пов'язана зі значними змінами в економічному середовищі, в тому числі посиленням дії негативних дестабілізуючих факторів на діяльність галузей реального сектора економіки.

Перш ніж розглянути детермінанти економічної безпеки реального сектора економіки, доцільно на основі наукових підходів розглянути сутність терміну «детермінант».

Лопатинський Ю. М. та Тодорюк С.І. трактують сутність «детермінант» як основний чинник або складова (компонент), що визначає розвиток певного явища, процесу. Автори розглядають детермінанти з двох позицій: з одного боку, як умови, причини, фактори, від яких залежить сталий розвиток, з іншого – як елементи, складові розвитку [46]. Під терміном «детермінант» із позиції економічних явищ Дробот С. А. розуміє чинник, який впливає на певний економічний процес [47].

Гапеева О. М. вважає, що детермінанти, які впливають на економічну безпеку країни пов'язані, перш за все, з виявленням тих причин, процесів умов, які, в тій чи іншій мірі, впливають на стан економіки, можуть стримувати або перешкоджати її розвиток [52].

Детермінанти економічної безпеки реального сектора економіки розглядаються науковцями як визначальні чинники, що здійснюють конструктивний чи деструктивний вплив на стан економічної безпеки галузей, їх ефективність і конкурентоспроможність.

Автор Горошкова Л.А. пропонує таку модель економічної безпеки реального сектора економіки, виокремлюючи такі її детермінанти, які характеризуються певними параметрами (рис. 2.3)

Рис. 2.3. Детермінанти економічної безпеки національної економіки
Джерело : складено за [48].

На рисунку 2.3 представлено перелік детермінантів економічної безпеки реального сектора економіки та їх параметри за якими вони характеризуються. Автор Горошкова Л. А. підкреслює, що основними детермінантами економічної безпеки реального сектора економіки є інфраструктура та фактори виробництва. Ця детермінанта характеризується наявністю різних видів ресурсів, що включає

матеріальні ресурси, технічні, трудові, інформаційні, фінансові ресурси необхідні для стабільного функціонування галузі. Детермінанта фактори виробництва визначаються такими параметрами: наявність ресурсів, ієрархія ресурсів, невідповідність окремих ресурсів, створення ресурсів. Автор також підкреслює значимість інфраструктури, яка включає наявність транспортної системи та зв'язку. Цей перелік доповнюється в залежності від сфери діяльності галузі.

Наступна детермінанта економічної безпеки реального сектора економіки – умови і параметри ринкового попиту на продукцію галузі. Аналізуючи попит на продукцію необхідно враховувати, що реалізація можлива як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Основними визначальними характеристиками цієї детермінанти є: структура внутрішнього і зовнішнього попиту за якого враховуються величина та кількість сегментів; обсяг попиту та тенденції його зростання, адже знаючи масштаби, тенденції попиту на продукцію враховуються можливості виробництва та реалізації.

Забезпечуючі та технологічно споріднені галузі. Наведена детермінанта є досить специфічною. Проте, автор визначає її як підвищення ефективності економічної безпеки, яка досягається за рахунок ефекту синергії від взаємодії галузі.

Детермінанта стратегія та конкурентна ситуація на ринку. Для забезпечення рівня економічної безпеки необхідна ефективна стратегія, яка враховує ключові аспекти на зовнішнього та внутрішнього ринку. Рентабельність галузі залежить від ринкової ситуації та, насамперед, типу конкуренції.

Система детермінант економічної безпеки реального сектора економіки доповнюється такими чинниками як: випадковість подій (технологічний розвиток, різкі зміни цін на ресурси, зміни цін на світових ринках, коливання кон'юнктури ринку і т. д.) та роль уряду (державне регулювання галузевої політики).

На рисунку 2.4. репрезентовано детермінанти внутрішнього і зовнішнього середовища, які впливають на економічну безпеку реального сектора економіки.

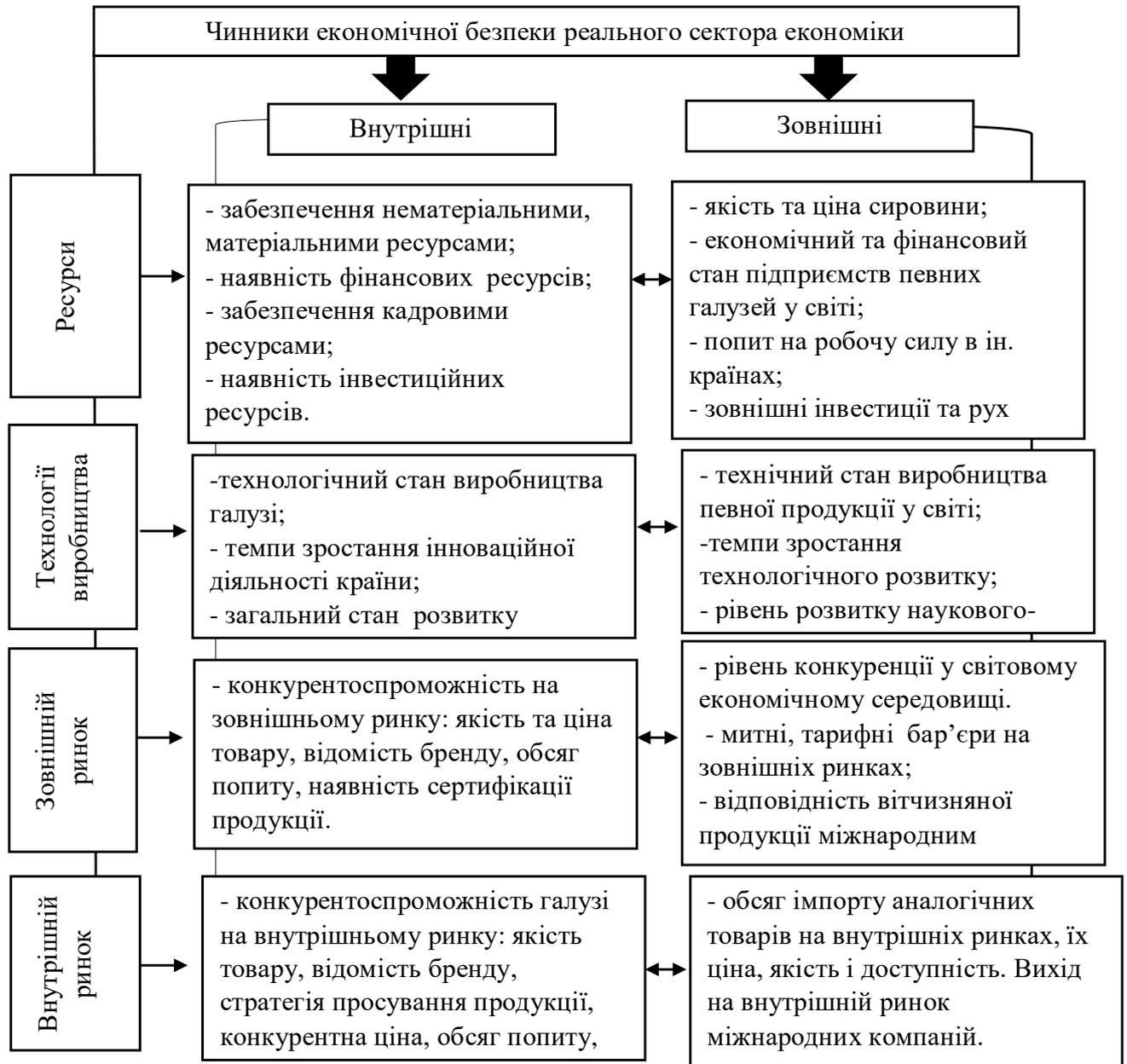

Рис. 2.4. Класифікація чинників економічної безпеки реального сектора економіки

Джерело: складено за [49]

Детермінанти економічної безпеки реального сектора економіки варто розглядати як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищі. Оскільки, у сучасних умовах економічна безпека реального сектора економіки залежить від результатів внутрішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання,

поточного стану розвитку економіки держави, регіону та від ступеня інтеграції реального сектора і світовому економічному середовищі.

Інтеграція підприємств вітчизняних галузей на міжнародний ринок пов'язане із значними змінами, мінливістю умов зовнішнього та внутрішнього середовища, зокрема, зі збільшенням впливу дестабілізуючих економічних чинників. При виході на зовнішні ринки на діяльність галузей економіки впливають як зовнішні, так і внутрішні економічні, виробничі та ресурсні чинники.

Ресурсні детермінанти характеризують забезпеченість галузей реального сектора економіки різними видами ресурсів, які необхідні для успішного функціонування їхньої діяльності. А також визначають забезпеченість ресурсами галузей у світовому економічному середовищі. Показники цієї детермінанти поділяються на: внутрішні – забезпечення нематеріальними, матеріальними, фінансовими, кадровими, інвестиційними ресурсами; зовнішні характеризують якість та ціни на сировину у світовому економічному середовищі; економічний та фінансовий стан підприємств певних галузей у світі, попит на кваліфіковані кадри в ін. країнах, зовнішні інвестиції та рух капіталу.

Детермінанти, які характеризують за виробничими показниками визначають стан, ефективність, тенденції розвитку виробничих потужностей галузей, які безпосередньо впливають на якість, технологічність, конкурентоспроможність продукції. Внутрішні показники детермінанти включають технологічний стан виробництва галузі; темпи зростання інноваційної діяльності країни; загальний стан розвитку інноваційної діяльності в країні. До зовнішніх детермінант доцільно віднести: технічний стан виробництва певної продукції у світі; темпи зростання технологічного розвитку; рівень розвитку наукового-технічного прогресу.

До вагомих детермінант, що характеризують ринкові позиції на вітчизняному ринку варто віднести: внутрішні: конкурентоспроможність галузі на внутрішньому ринку: якість товару, відомість бренду, стратегія просування продукції, конкурентна ціна, обсяг попиту, тип конкурентного середовища,

оскільки, важливо враховувати типи конкуренції, щоб адекватно оцінити економічні можливості в бізнес-середовищі та розробити ефективну маркетингову стратегію. Зовнішні: обсяг імпорту аналогічних товарів на внутрішніх ринках, їх ціна, якість і доступність. Вихід на внутрішній ринок міжнародних компаній.

Детермінанти зовнішньоекономічного впливу на економічну безпеку реального сектора визначають його ефективність та конкурентоспроможність при виході підприємств певних галузей на міжнародний ринок. Та характеризуються такими внутрішніми ознаками: конкурентоспроможність галузі на зовнішньому ринку: якість та ціна товару, ефективність маркетингової стратегії, обсяг попиту на продукцію, наявність її необхідної сертифікації. Враховуючи зовнішні ознаки необхідно знати який рівень конкуренції у світовому економічному середовищі, митні, тарифні перешкоди на зовнішніх ринках, відповідність вітчизняної продукції галузі міжнародним стандартам.

Представлена система детермінант визначає тенденції та сучасний розвиток економічної безпеки реального сектора економіки у зовнішньому та внутрішньому середовищі який відбувається в межах поглибленої взаємодії різноманітних детермінантів, що можуть як забезпечити стійке безпекове становище, так і виявити дестабілізуючу дію на економічну безпеку реального сектора. Тож, детермінанти економічної безпеки реального сектора економіки доцільно розглядати з урахуванням умов, які виникають у внутрішньому середовищі країни і ті, які виникають у світовому економічному середовищі.

2.3. Роль та значення економічної безпеки реального сектора економіки в умовах повоєнного відновлення економіки України

Розпочата повномасштабна війна росії у лютому 2022 р. завдала колосальних збитків в реальному секторі економіки України. Наслідки глибокого економічного спаду майже всіх видів економічної діяльності зумовлюють розробку напрямків інтенсивної післявоєнної відбудови для

пришвидшення економічного зростання країни, що покращить ситуацію в економіці та соціальній сфері. Реальний сектор економіки забезпечує понад 50% ВВП, тому від його поточного стану та параметрів розвитку визначається рівень економічної безпеки країни. Тож, особливо актуальним та важливим є питання значення та ролі реального сектора в умовах повоєнного відновлення економіки держави.

Першочерговими завданнями економічної безпеки реального сектора економіки в умовах повоєнного відновлення економіки України є відбудова знищеної інфраструктури. Систематичні ракетні атаки, активні бойові дії зруйнували близько 50% виробничих потужностей України, переважно на таких територіях як: Харківська, Київська, Чернігівська, Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська областях.

Зруйнована інфраструктура стримує відновлення економічної активності підприємств усіх галузей реального сектора економіки, що зумовлює неможливість функціонування найважливіших систем життєзабезпечення.

Є нагальна потреба відбудови зруйнованої критичної інфраструктури, оскільки, за проведеним опитуванням бізнесу, перебої в енергетичній системі зумовили найбільші проблеми для діяльності вітчизняних підприємств. Сюди також включається і відновлення, насамперед, об'єктів, які здійснюють свою діяльність та надають послуги населенню в галузях водопостачання, водовідведення, постачання теплової енергії та гарячої води, електроенергії, газу, виробництва харчових продуктів та ліків, задля повноцінного функціонування міст та селищ у всіх регіонах країни.

Не менш важливим заходом у повоєнному відновленні економіки є покращення стану виробничої інфраструктури. Стратегія якої базувалася б на основі впровадження новітніх технологій виробництва, оновлення основних виробничих засобів в основних видах економічної діяльності реального сектора, що сприятиме підвищенню рівня ресурсоефективності економіки та зниження енерго- та ресурсоемності.

Пожвавленню у відновленні економічного зростання країни може посприяти програма релокації підприємств, яка полягає у переміщенні об'єктів з територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, в безпечні регіони України. Станом на березень 2023 року за програмою релокації було переміщено близько 800 підприємств, з яких понад 600 відновили діяльність. Найбільше підприємств релокувались до Львівської (24%), Закарпатської (14,5%), Чернівецької (9,8%), Івано-Франківської (8,3%), Хмельницької (7,3%), Тернопільської (6,3%) областей [50]. Це дозволить зберегти функціонування бізнесу та кількість робочих місць для населення, що в певній мірі забезпечить стійкість економіки країни в умовах війни.

Для подальшого економічного розвитку України необхідно: створити умови повернення переселенців в Україну, починати відновлювати соціальну інфраструктуру, масштабніше залучати, мотивувати переселенців до дистанційної роботи на вітчизняних об'єктах чи проектах, де це можливо. Зокрема, необхідна кардинальна зміна державної політики формування та використання людського капіталу: реформування системи освіти, насамперед професійної, оснащення закладів вищої освіти сучасним обладнанням, створення сучасних індустріальних парків, наукових хабів тощо, загалом потрібно створити сучасну наукову та освітню інфраструктуру [51]. Зазначені заходи є безумовно важливими, оскільки, людський капітал є найціннішим економічним ресурсом від якого залежить розвиток та стале функціонування економіки.

В таблиці 2.1 доцільно навести перелік галузей реального сектора економіки в аспекті покращення їх діяльності та безпеки, які слід розглядати як основні драйвери повоєнного відновлення економіки України.

Таблиця 2.1

Розвиток галузі реального сектора економіки та їх значення у повоєнному
відновленні економіки України

Галузь 1	Розвиток галузі задля повоєнної відбудови економіки 2
Оборонно-промисловий комплекс	Вітчизняне виробництво хоча б найнеобхідніших видів озброєння. Розширення та модернізація ОПК. Що стимулюватиме створення робочих місць, технологічний розвиток, розвиток науково-дослідної сфери, експортні можливості, забезпечення безпеки держави та її економіки за рахунок підвищення обороноздатності країни.
Текстильна промисловість	Необхідність виготовляти не лише амуніцію для військових, а й створення різноманітних мілітаристських брендів одягу з українською символікою, у тому числі для експорту [51].
Харчова промисловість	Напрямом розвитку цієї галузі може стати екологічно якісне виробництво продуктів із тривалим терміном придатності та таких, що не потребують готування. Що також може вплинути на активність розвитку експорту країни.
Будівництво	Будівництво нових та відновлення пошкоджених інфраструктурних об'єктів, таких як дороги, мости, аеропорти, енергетичні мережі тощо. З огляду на сучасні умови життя, розробка проектів укриттів, їх комплектація та модернізація.
Сільське господарство	Переорієнтація аграрного сектора із сировинної спеціалізації на забезпечення продовольчої безпеки України, тобто перетворення цього сектора на повноцінний агропромисловий комплекс.
Машинобудування	Спеціалізація на виробництві продукції, яка необхідна для відновлення інфраструктури України за рахунок енергоефективних та екологічних технологій. Активний розвиток галузі машинобудування є фундаментом, насамперед, для інноваційного та економічного зростання країни.
Сектор інформації та телекомунікації	Розвиток цифрової економіки та сприяння інноваціям. Зокрема, інтеграція цифрових технологій, передусім супутникових технологій Starlink, забезпечення надійної, безпечної роботи інформаційної інфраструктури та сервісів важливих сфер.

Джерело: складено за [51]

Основним напрямком повоєнної відбудови економіки є активний розвиток галузі реального сектора економіки – оборонно-промислового комплексу країни. Розширення та модернізація оборонно-промислового комплексу буде стимулювати розвиток галузей науки та освіти, інформаційних та комунікаційних технологій, таких видів переробної промисловості, як металургія та металообробний комплекс, машинобудування.

Текстильна промисловість може стати стимулом для розвитку супутніх галузей, таких як хімічна промисловість, легка промисловість. Збільшення експортного потенціалу країни.

Харчова промисловість спрямування на стале та екологічно відповідальне виробництво, зменшити вплив на довкілля та задовольнити попит споживачів на виробництво продуктів із тривалим терміном придатності та таких, що не потребують готування.

Відновлення інфраструктури основний напрямок та завдання галузі будівництва. Через необхідність будівництва нових об'єктів, реконструкції, переоснащення уже пошкодженої інфраструктури, зростатиме попит на усі види будівельних робіт. Окремим видом будівельних робіт має стати створення проектів укриттів, їх модернізація та комплектація для міст і територіальних громад [51]. Зокрема, будівництво логістичної інфраструктури, що важливо для забезпечення транспортування продовольства, ліків, а також товарів особистої гігієни, навіть при руйнуванні магістральних транспортних шляхів. Значимість ролі галузі будівництва, в сучасних умовах, стимулює розвиток багатьох видів економічної діяльності реального сектору економіки: добувної, переробної промисловості, машинобудування, оптової та роздрібною торгівлі, транспорту, енергетики тощо.

Значного економічного спаду, через воєнні дії, зазнала галузь сільського господарства, а саме в аграрному секторі. У 2022 році значна частина посівних площ була незасіяною, оскільки, окупація територій, великі масштаби забруднених, замінованих площ завдало великих перешкод аграрній діяльності. На аграрний сектор припадає значна частка, яка формує валову додану вартість країни, насамперед, за рахунок експорту: у 2021 р. експорт сільськогосподарської продукції становив близько 51%. На сільське господарство припадало близько 10% валової доданої вартості випуску товарів, послуг та в межах 9% валового внутрішнього продукту країни. В Україні є всі можливості для переорієнтації аграрного сектору з сировинної спеціалізації на повноцінний агропромисловий комплекс. Що може стати значним каталізатором

економічного розвитку сільськогосподарської галузі. Підвищення експорту країни та зменшення імпортозалежності економіки. Концепція полягає в тому, щоб поєднати як матеріально-технічну переробку, так і виробництво сільськогосподарської продукції, яка буде вироблена за рахунок екологічної, якісної сировини.

Машинобудування є комплексною галуззю, яка відіграватиме важливу роль у повоєнній відбудові економіки, надаючи ключові технології та виробничі ресурси для реставрації та нового будівництва інфраструктури країни. Українські підприємства машинобудування виготовляють різноманітне обладнання, яке доцільно використати для будівництва інфраструктурних об'єктів у повоєнний час, зокрема, для таких як: мости, дороги, залізниці, аеропорти та ін. Розвиток будівельних технологій та обладнання є важливим для ефективного та швидкого відновлення житлового фонду, комерційних та інших будівельних об'єктів. Нарощення обсягів виробництва продукції вітчизняного машинобудування, має стати фундаментальним для інноваційного розвитку економіки України, забезпечення її обороноздатності та відновлення інфраструктури за рахунок енергоефективних технологій.

Сектор інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) на сьогоднішній день займає пріоритетне місце в економіці України. Ключовими завданнями ІТ-сектору у повоєнній відбудові є розвиток цифрової економіки та сприяння інноваціям. Зокрема, інтеграція цифрових технологій, передусім супутникових технологій Starlink, забезпечення надійної, безпечної роботи інформаційної інфраструктури та сервісів у таких сферах, як медицина, фінанси, енергетика та ін. Це може визначати стратегічний курс для ефективного відновлення економіки України.

Відповідно, представлений перелік заходів удосконалення діяльності галузей реального сектора економіки для повоєнної відбудови потребує величезних фінансових ресурсів.

Уряд України вже приступив до розробки стратегії відновлення економіки. Україна сподівається на технологічну та фінансову підтримку від міжнародної

спільноти. На даний момент, вже деякі країни, включаючи США, Францію, Італію, Португалію, Німеччину, Фінляндію, та ін., готові долучитися до відновлення ключових об'єктів інфраструктури у містах України. У травні 2022 року за ініціативи ЄС створено Трастовий фонд солідарності з Україною, спрямований на мобілізацію коштів для відновлення країни, включаючи конфісковані активи російської та білоруської еліти. Україна розраховує на грошову підтримку цього фонду, такими міжнародними інституціями, як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку [51].

Тож, серед можливих заходів, які можуть сприяти успішній відбудові економіки України після війни є, передусім, розвиток галузей реального сектора економіки: за рахунок стимулювання науково-технічного прогресу, створення умов для інвестування у галузі будівництва, підприємств агропромислового комплексу, промисловості для створення сучасної виробничої інфраструктури. Створення сприятливих соціальних умов задля мінімізації кількості мігрантів, наприклад, державне регулювання процесу створення достатньої кількості робочих місць. Не менш важливим є реалізація інвестиційного потенціалу наявних фінансових ресурсів країни у відновлення та розбудову зруйнованої інфраструктури, логістики, житла. Реалізація проектів відновлення та модернізації промисловості таких пріоритетних галузей як: машинобудування та металургія у напрямі забезпечення енергоефективності цих галузей. Такий напрям відбудови економіки України можливий, але за сприяння міжнародних інституцій та партнерів, шляхом їх фінансової підтримки, а також залучення необхідних інвестицій для розвитку галузей реального сектора економіки.

Висновок до розділу 2

Отже, в другому розділі дипломної роботи було розглянуто характеристику зовнішнього та внутрішнього середовища економічної безпеки реального сектора економіки. Характеристика внутрішнього середовища

базувалася на розгляді нормативно-правової бази з питань регулювання реального сектора економіки, а також органів державної влади на які покладено повноваження з контролю та нагляду діяльності економічної безпеки реального сектора економіки. Розглянуто основні тенденції розвитку міжнародної економічної діяльності, в яких функціонує економічна безпека реального сектора, визначено вплив воєнних дій на території України на світове економічне середовище, а також протекціоністські заходи ЄС щодо експорту української продукції та як це вплинуло на розвиток реального сектора економіки. Заборона на експорт української аграрної продукції становить загрози як для вітчизняної економіки, так і міжнародній продовольчій безпеці. Заборона ЄС охоплює 0,4 млрд доларів місячного експорту України (близько третини загального експорту аграрної продукції Україною).

Окрім цього, розглянуто детермінанти економічної безпеки реального сектора економіки. Встановлено, що детермінанти розглядаються науковцями як визначальні чинники, що здійснюють конструктивний або деструктивний вплив на стан економічної безпеки галузей, їх ефективність і конкурентоспроможність. Стале функціонування економічної безпеки реального сектора економіки визначається великою кількістю чинників, тому детермінанти доцільно розглядати з урахуванням умов, які виникають у внутрішньому середовищі економіки країни і ті, які виникають у світовому економічному середовищі.

Визначено роль і значення реального сектора та основні напрями його розвитку в аспекті повоєнної відбудови економіки України. Успішними напрямками можуть стати: розвиток пріоритетних галузей реального сектора економіки (насамперед, будівництво, сільське господарство, металургія, машинобудування, ВПК); реалізація інвестиційного потенціалу наявних фінансових ресурсів країни для відновлення пошкодженої інфраструктури, що включає: логістику, виробничі потужності підприємств, житлові будинки, житлово-комунальне господарство та ін. Варто зазначити, що ефективніша реалізація програм та стратегій повоєнної відбудови економіки, можлива за фінансової підтримки іноземних партнерів.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

3.1. Тенденції розвитку реального сектора економіки України

Реальний сектор економіки багатofункціональний сектор в якому створюється понад третини валової доданої вартості національної економіки. Тому важливим питанням є дослідження тенденцій розвитку реального сектора економіки України. Насамперед, дослідження його потенціалу і сучасних умов функціонування та виявлення ключових проблем, які перешкоджають економічному розвитку реального сектора.

Показники валового внутрішнього продукту та валової доданої вартості являються ключовими критеріями, якими можна охарактеризувати тенденції розвитку реального сектора економіки (рисунок 3.1).

Рис. 3.1. Зміна ВВП та ВДВ України за 2013-2022 рр.

Наведені дані на рисунку 3.1 свідчать, що починаючи з 2014-2021 рр. ВВП України зростає, що свідчить про економічне зростання країни. Найвищий обсяг валового внутрішнього продукту ставить за 2021 рік – 4367501 млн. грн., що

спричинено значним нарощенням виробництва, порівняно з попереднім роком, таких галузей як: сільське, лісове та рибне господарство, переробна промисловість, тимчасове розміщення та харчування. А загалом позитивна тенденція діяльності спостерігається за усіма галузями, окрім добувної промисловості. Наслідком воєнного стану стало падіння валового внутрішнього продукту України, який на кінець 2022 року зменшився до 38883262 млн. грн. Економічний спад спостерігається майже за усіма видами економічної діяльності. Одні з наймасштабніших втрат має металургія, яка історично була серед локомотивів української економіки і, в тому числі, експорту. Сама галузь втратила від однієї до двох третин активів, адже українські металургійні підприємства розташовані переважно на сході та півдні країни. Металургійне виробництво скоротилося на 70%. При цьому впродовж багатьох років українська металургія була лідером українського експорту, і лише нещодавно поступилася аграрному сектору. За відсутності такої ж експортної можливості, яку надала українському АПК зернова угода, досягнута за посередництва ООН та Туреччини, металургійний експорт просів на 62%. Після першого шоку від вторгнення український бізнес отямився досить швидко, і до вересня, за результатами кількох опитувань, демонстрував навіть певну оптимістичну тенденцію. Головне, що підірвало цю тенденцію – обстріли енергетичної інфраструктури, що почалися восени 2022 року [60].

Таку саму тенденцію можна спостерігати і по показнику ВДВ України – з 2014-2021 рр. це період економічного зростання. І у 2022 році зниження економічної активності через невизначеність бізнесу в умовах війни, руйнацією інфраструктури, дефіцитом електроенергії, логістичні складнощі, обмеження експорту країни.

Основними показниками за якими можна більш детально охарактеризувати тенденції розвитку реального сектора економіки є: випуск в основних цінах за видами економічної діяльності, валова додана вартість та кількість діючих суб'єктів господарювання. Всі наведені показники будуть розглядатися в розрізі регіонів України.

Проаналізувавши частку регіонів в загальному обсязі випуску України в основних цінах за видами економічної діяльності можна зробити наступні висновки (Додаток А).

Протягом 2013-2021 рр. найбільшу частку в загальному обсязі реалізованої продукції за видом економічної діяльності сільське, лісове та рибне господарство займає Вінницька область та складає від 6,8-8,1 %. Вінниччина лідирує за показниками тваринництва в таких галузях як птахівництво, скотарство, яке має м'ясо-молочний і молочний напрями спеціалізації. Вінницька область розташована у зоні Лісостепу і відповідно має високопродуктивні сільськогосподарські угіддя, високу розораність земель та лісистість.

Також значну частку в загальному обсязі сільського, лісового та рибного господарства у 2021 році складає Дніпропетровська область та займає друге місце по Україні за випуском сільськогосподарської продукції з показником – 6,2 %, оскільки основним вектором діяльності сільськогосподарських підприємств області є вирощування зернових культур, у тому числі продовольчого зерна, овочевих і технічних культур, виробництво м'ясо-молочної продукції в галузі тваринництва. Проте, якщо спостерігати за динамікою частки регіону за цим видом діяльності протягом 2013-2020 рр., то показник коливається в межах від 5,6-6,4%, що може бути спричинено різними факторами, наприклад, природні умови, які впливають на урожайність та кількість зібраних зернових, технічних, овочевих культур.

В Полтавській області у 2021 р. питома вага цього виду економічної діяльності займає – 6 % за рахунок того, що в регіоні достатньо розвинені такі галузі сільського господарства як: свинарство, скотарство, вівчарство. Основними пріоритетами в розвитку галузі тваринництва є молочне скотарство і свинарство. Окрім цього, в Полтавська область є лідером з виробництва основних сільськогосподарських культур. За валовим збором основних сільськогосподарських культур область посідає 2 місце по Україні, за валовим збором зернових та зернобобових культур, кукурудзи та цукрових буряків – 3

місце, сої – 6 місце, соняшнику – 7 місце. Протягом 2013-2020 рр. область займає позиції серед лідерів по випуску сільськогосподарської продукції.

У цілому досліджуючи період 2013-2020 рр. можна стверджувати, що в кожному регіоні України розвинена діяльність в галузі сільського, лісового чи рибного господарства, які вносять певну частку в загальний обсяг виробленої сільськогосподарської продукції країни.

За видом економічної діяльності добувної промисловості і розроблення кар'єрів у 2021 році найбільшу частку займає Дніпропетровська область – 40,4 %, оскільки, область має різноманітні запаси корисних копалин. На Дніпропетровщині видобувається 100 % марганцевої руди, залізної руди, вугілля, уран, рідкоземельні метали, каолін, граніти, нафта та газ. З 2015 року по 2021 р. частка добувної промисловості збільшилася з 31,8-40,4%. У 2014 році частка добувної промисловості та розроблення кар'єрів складала 43,5%

На другому місці у 2021 році Полтавська – 22,1 %, яка займає лідируючі позиції в загальнодержавних обсягах видобутку вуглеводнів: нафта, природний газ, газовий конденсат. Підприємствами гірничодобувної промисловості збільшено видобуток залізної руди – на 13,1% (33,8 млн. т.). Таку тенденцію розвитку цієї діяльності в Полтавській області можна спостерігати протягом 2013-2020 рр.

На третьому місці Донецька область – 14,3 %, де розвинута діяльність щодо видобутку кам'яного та бурого вугілля, нафти, газу, кам'яної солі, глини та інші різноманітні корисні копалини. У 2013 році Донецька область складала 22,1 % добувної промисловості України, вже з 2014 року спостерігається зменшення питомої ваги. Через збройну агресію РФ Донецька область втратила 40% промисловості. Порушення інфраструктурних та логістичних зв'язків через воєнні дії обмежує рух людей, капіталів, продукції та інформації. Деякі підприємства, що були частиною ланцюжків створення доданої вартості опинилися на неконтрольованій території. Втрата території та аеропортів, руйнування доріг, будівництво Керченського мосту — все це призвело до ускладнення руху людей та товарів як у межах регіону, так і між регіоном та

іншими областями України та іншими країнами [<https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Diagnostic-report-on-the-current-state-of-Donbas-February-2021.pdf>].

Станом на 2021 р. у галузі переробної промисловості лідирують Дніпропетровська (16,2%), Донецька (10,8), м. Київ (13,1%) та Запорізька область (8,5%). В таких областях як: Закарпатська (0,8%), Чернівецька (0,1%), Тернопільська (0,2%), галузь переробної промисловості найменш розвинена. У Донецькій області частка випуску переробної продукції скоротилася з 17,3 % у 2013 до 12,3 % у 2014 році. Протягом 2015-2021 рр. питома вага діяльності складає не більше ніж 10,8 %.

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря України складає м. Київ (23,5%), Запорізька (10,6%), Дніпропетровська (7,3%), Харківська (5,7%), Донецька область (5,5%). Частка Донецької області скорочується з 16,5% у 2013 році до 13,8 % у 2014 році, така тенденція зберігається до 2021 року, в якому частка постачання електроенергії складає 5,5%. У 2020 році по Харківській області частка складає 7,5%, а вже у 2021 році простежується значне зменшення до 5,5%. Незначну частку за даним видом діяльності складають такі регіони: Волинська та Тернопільська їх частка в постачанні електроенергії, газу, пари не перевищує 0,7%.

Протягом 2013-2021 рр. найбільшу частку такого виду економічної діяльності як водопостачання, каналізація, поводження з відходами складає Дніпропетровська область. Проте, впродовж досліджуваного періоду частка з кожним роком скорочується з 23,3% у 2013 році до 18,5 % у 2020 році, а за 2021 рік показник на рівні 19,6%. Зокрема, значну частку цієї діяльності займають такі регіони України: м. Київ, Харківська, Київська, Донецька, Львівська, Запорізька області.

Галузь будівництва активно розвинена в місті Київ, де у 2021 році частка складає 29,2%. В Одеській області, питома вага збільшувалася починаючи з 2013 року, яка становила 7,5% загального обсягу діяльності, і вже у 2021 році

частка збільшилася до 14,6%. По Київській області також відбулося збільшення частки з 6,3% у 2013 р. до 9,4% у 2020 році, а в 2021 році показник зменшився до 9%. Дніпропетровська область також нарощує частку в галузі будівництва з 5,7% у 2013 році до 9% у 2021 році. Мінімальні значення по діяльності зафіксовані в Чернігівській, Херсонській, Кіровоградській, Сумській області, частка яких впродовж 2013-2021 рр. не перевищує 1%.

Вагому часту діяльності оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та мотоциклів займає м. Київ. Станом на 2021 рік місто формує 43,7 % загального обсягу цієї галузі. На другому місці в цій галузі Дніпропетровська (7%), далі Київська, Львівська (5,8%), Харківська (5,5%) та Одеська (4,9%). За рештою областей розвиток цього виду діяльності є незначним.

В галузі транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської доставки лідирує м. Київ, така тенденція спостерігається впродовж 2013-2021 рр. У 2021 році частка займає 35,6%. Одеська область станом на 2021 рік складає 10,8% загального обсягу діяльності. Починаючи з 2017 року по 2021 році відбувалася тенденція до зменшення з 13,4-10,78%. Донецька область за 2013 рік займала вагому частину за даним видом діяльності – 13,3%, але протягом 2014-2021 рр. спостерігається зменшення питомої ваги, тому в 2021 році значення знаходиться на рівні 2,2%. Дніпропетровська область в цьому виді діяльності за 2013-2021 роки займає частку, що коливається в межах від 6,7%-8,1%.

За видом економічної діяльності тимчасове розмішування й організація харчування найбільшу частку займають регіони, які є лідерами за обсягами туристичних відвідувань: м. Київ у 2021 році становить 26,6% загального обсягу діяльності. По частці Одеської області протягом 2013-2021 рр. можна стверджувати, що область в цій галузі активно розвинена, проте з 2019-2021 р. спостерігається тенденція до зменшення, станом на 2021 рік частка області знаходиться на рівні 8,4%. Зокрема, у Львівській області (9%), Київській (6,2%), Дніпропетровській (7,6%), Харківській (7,3%).

Майже половину обсягу економічної діяльності інформація та телекомунікації займає м. Київ, але з періоду 2014-2021 рр. спостерігається зменшення частки з 63,7% - 49,1%. Галузь інформація та телекомунікації в період 2017-2021 рр. активно почала розвиватися в таких областях України як: Харківська, яка станом 2021 рік складає 9,3%, Львівська, за цей же період, займає 9% та Дніпропетровська 5,4%.

Вагому частку фінансової та страхової діяльності складає м. Київ. Питома вага м. Київ в період 2013-2018 рік була не менше ніж 50%, а станом на 2021 р. ця галузь вносить 43,1%. В 2013 році Донецька область складала 7%, у зв'язку із окупацією частини території області росією, дана галузь значно скоротилася. Тому вже у 2017 році частка фінансової і страхової діяльності становить 1,8%. У 2021 році простежується покращення до 2,4% загального обсягу України. За 2013-2021 рр. в Дніпропетровській області, питома вага фінансової і страхової діяльності складає не менше ніж 7,1%.

Операції з нерухомим майном. Цей вид економічної діяльності стосується діяльності орендодавців, посередників, агентів щодо купівлі чи продажу нерухомого майна чи надання житла в оренду, надання інших послуг, таких як оцінка об'єкта нерухомості. Найбільшу частку діяльності займає м. Київ, яка станом на 2021 рік складає 20,2%. За період 2013-2021 рр. значення не перевищує 24,1%. За 2021 рік Дніпропетровська область складає (8,9%), Харківська (6,9%), Львівська та Київська – 6,3%, Одеська – 6,2%.

Більше ніж половину професійної, наукової та технічної діяльності складає м. Київ. З 2014 році частка становить 58,8%, з 2015 року спостерігається стрімке зростання до 67,5%. Станом на 2021 рік частка складає 64,5%. В Харківській області питома вага діяльності у 2014 році – 7,2%, з 2015 року відбулося зменшення до 4,5%, а вже з 2020 року збільшилося до 5 %. За більшістю регіонами України з 2014 року спостерігається тенденція до зменшення частки цієї діяльності в загальному обсязі України. В цілому розвиток цієї галузі дуже слабкий, адже частка в таких областях як: Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Сумська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська,

Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська не перевищують навіть 1%, що свідчить про проблеми розвитку науково-технічного потенціалу України. Це зумовлено такими основними чинниками: зменшення кількості кваліфікованих кадрів, незадовільна державна підтримка, недостатнє і незбалансоване фінансування наукової та технічної діяльності.

Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, що пов'язана з підтримкою основної діяльності підприємств. За цим видом діяльності лідирує м. Київ, частка якого станом на 2021 рік складає 42,8 %. За 2021 рік Дніпропетровська область становить 9 %, Київська 5,8%, Львівська 5,1%, Одеська 6,3%, Харківська 6%, Донецька 3,7%, Полтавська область 2,7%, Запорізька 2%. Решта областей України у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування протягом досліджуваних 2013-2021 рр. не складають і 2% загального обсягу України.

Освіта - вид економічної діяльності пов'язаний з державною і приватною освітою будь-якого рівня та навчання будь-якій професії. Станом на 2021 рік в цій галузі лідирує м. Київ, частка якого складає 15,1%, Дніпропетровська область (7,8%), Харківська область (7,3%), частка якої скоротилася в порівнянні з часткою у 2013-2020 рр., Львівська (6,8%), Одеська (5,8%), Київська (4,8%), Запорізька (4%), Донецька та Вінницька (3,6%), Полтавська (3,3%). Решта областей України за цим видом діяльності складають частку на рівні 3% і менше.

Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – це сфера діяльності, що пов'язана з надання послуг з охорони здоров'я та соціальної допомоги. Найбільше розвинена ця діяльність в м. Київ, станом на 2021 р. – 33,5%, частка якого зросла в порівнянні з попередніми роками. В Дніпропетровській області у 2013 році відбулося зменшення з 8,4% та до – 6,8% у 2021 році. Частка Львівської області за 2021 рік становить 6,1%, Одеської – 5,3%, Харківської – 4%, Донецької та Запорізької областей – 3,1%. Частка Київської області у 2019 році – 4,3%, а вже станом на 2021 спостерігається скорочення до 3,2%. Питома вага Полтавської області також зменшилася з 3,3% у 2019 році до 2,4% у 2021 році.

Позитивну тенденцію можна спостерігати лише у Харківській – 4% та Вінницькій області, де за 2021 рік частка зросла до 5,2% з 2,8% у 2020 році.

Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок пов'язане із широким спектром видів діяльності у сфері культури, розваг і відпочинку, функціонування музеїв, азартні ігри, спортивні заходи та заходи пов'язані з відпочинком. В цій діяльності найбільшу частку складає м. Київ, яка станом на 2021 рік становить 33,5% у загальному обсязі України. Наступною за величиною питомої ваги є Харківська область – 6,6%. Інша частка припадає на Дніпропетровську 5,8%, Київську та Львівську – 5%, Одеську – 4,8%, Вінницьку – 3,4%, Полтавську – 2,9% та ін. області України.

В таблиці 3.1 наведено перелік галузей, які мають пріоритетне місце в певній області і складають найбільшу частку у валовий регіональний продукт.

Таблиця 3.1

Пріоритетний вид економічної діяльності в певній області України за часткою
ВДВ

Область	Пріоритетний вид економічної діяльності в певній області
1	2
Автономна Республіка Крим	Тимчасове розміщення та організація харчування
Вінницька	Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Волинська	Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Дніпропетровська	Добувна промисловість та розроблення кар'єрів; Переробна промисловість; Водопостачання, каналізація, поводження з відходами;
Донецька	Добувна промисловість та розроблення кар'єрів
Житомирська	Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Закарпатська	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська доставка; Тимчасове розміщення й організація харчування
Запорізька	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря
Івано-Франківська	Тимчасове розміщення та організація харчування
Київська	Державне управління та оборона, обов'язкове соціальне страхування; Будівництво; Водопостачання, каналізація, поводження з відходами; Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів.
Кіровоградська	Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Луганська	Добувна промисловість та розроблення кар'єрів; Водопостачання, каналізація, поводження з відходами; Переробна промисловість

Продовження табл. 3.1

1	2
Львівська	Тимчасове розміщення та харчування; Інформація та телекомунікації
Миколаївська	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Одеська	Будівництво; Транспорт складське господарство, поштова та кур'єрська доставка
Полтавська	Добувна промисловість та розроблення кар'єрів; Сільське господарство
Рівненська	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Сумська	Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Тернопільська	Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Харківська	Інформація та телекомунікації; Освіта; Тимчасове розміщення й організація харчування; Водопостачання, каналізація, поводження з відходами.
Херсонська	Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Хмельницька	Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Черкаська	Сільське господарство, лісове та рибне господарство
Чернівецька	Освіта
Чернігівська	Сільське господарство, лісове та рибне господарство
м. Київ	Професійна, наукова та технічна діяльність; Інформація та телекомунікації; Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування

Аналіз частки регіонів України у загальному обсязі валової доданої вартості дав змогу виявити (Додаток Б), що протягом 2013-2021 рр. значну частку валової доданої вартості формує м. Київ, оскільки, регіон спеціалізується переважно на видах економічної діяльності у сфері послуг, які розвиваються зростаючими темпами як на галузевому, так і на регіональному рівні. Варто виділити, що найбільшу частку ВДВ формує професійна, наукова та технічна діяльність, частка якої протягом 2013-2021 рр. коливається в межах від 55,7 – 68%, галузь інформації та телекомунікації (від 49,4 – 62,3%), фінансова та страхова діяльність (43 – 57%), адміністративне та допоміжне обслуговування (33,8 – 46,5%).

Значний вклад у валову додану вартість вносить галузь добувної, переробної промисловості східних регіонів України, переважно Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Луганська область. Частка валової

доданої вартості добувної промисловості Дніпропетровщини сягає близько від 30 – 40 % загального обсягу України, а переробна промисловість формує від 12 – 16%. Донецька область у 2013 році формувала 21,7 % добувної промисловості країни, але у зв'язку з окупацією частини території області, втратою контролю над підприємствами, які спеціалізувалися на базових галузях промисловості, частка валової доданої вартості області знизилася до 13%.

Варто зазначити, що Полтавська область також спеціалізується в напрямку діяльності добувної промисловості, розроблення кар'єрів, частка якої протягом 2017-2021 рр. складає не менше 22% ВДВ. Зокрема, однією з провідних галузей Полтавщини є сільське господарство. Згідно даних департаменту агропромислового розвитку Полтавської області, за обсягом валового виробництва сільськогосподарської продукції область займає 4 місце серед регіонів України. Частка сільського господарства області складає від 6 – 7,2 % ВДВ країни.

За показниками валової доданої вартості 2013-2021 рр. простежується, що саме галузь сільського господарства є пріоритетною у таких регіонах України: Чернігівська, Черкаська, Хмельницька, Херсонська, Кіровоградська, Київська Вінницька, Волинська, Житомирська області. Вінниччина є одним із лідерів формування валової доданої вартості сільського господарства, частка якої складає від 6,5 – 7,5%.

За видом економічної діяльності постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря лідирує Запорізька область, частка якої протягом 2013-2021 рр. в середньому вносить 10,4 % ВДВ галузі країни.

З проведеного дослідження кількості діючих суб'єктів господарювання за регіонами станом на 2013-2021 рр. можна зробити висновок, що у Вінницькій області кількість діючих підприємств збільшилася з 53481 у 2013 році до 68102 підприємств у 2021 році. Зростаючі тенденції спостерігаються і в Волинській, Дніпропетровській областях.

В Донецькій області навпаки, спостерігається негативна тенденція за кількістю суб'єктів господарювання з 145740 у 2013 році до 61751 у 2021 році.

Аналогічна ситуація і в Луганській області, де станом на 2013 рік було 75322 підприємства, а вже у 2021 році кількість скоротилася до 21091. Така динаміка зумовлена значна втратаю кількості підприємств, які залишилися на непідконтрольній території України, зокрема: - металургійні, коксохімічні, машинобудівні, хімічні заводи (ПАТ «Єнакієвський металургійний завод», ПАТ «Алчевський металургійний комбінат», ПрАТ «Донецьксталь» – металургійний завод», ПАТ «Донецький металопрокатний завод», ПрАТ «Донецький електрометалургійний завод», ПАТ «Харцизький трубний завод», ПАТ «Стахановський завод феросплавів», ПАТ «Ясинівський коксохімічний завод», ПрАТ «Макіївкокс», ПрАТ «Єнакієвський коксохімпром», ПАТ «Донецьккокс», ПАТ «Алчевський коксохімічний завод». Значна втрата підприємств призвела до скорочення експорту промислової продукції, в першу чергу, металургії та машинобудування. Внаслідок руйнування виробничих ланцюгів з підприємствами окупованих областей, запровадження РФ з обмежень зовнішньої торгівлі щодо української промислової продукції та блокування перевезень морським шляхом, яким транспортувалося близько третини українського металургійного експорту [53]. Певно що такі тенденції спричинили глобальні та важкі виклики для реального сектора та економіки країни у цілому.

Якщо розглядати загалом, то позитивна динаміка чисельності суб'єктів господарювання спостерігається майже за усіма регіонами України протягом 2013-2021 рр. Зокрема, позитивні тенденції по кількості діючих суб'єктів господарювання простежуються у м. Київ. З 192825 у 2013 році кількість зросла до 312596 підприємств у 2021 році. Харківська область у 2013 році налічувала близько 119805 суб'єктів господарювання і до 2015 року їх чисельність тільки примножувалася – 171359, але потім відбувся деякий спад і станом на 2021 рік чисельність становить 167693 підприємств.

Тож, на основі визначених тенденцій розвитку реального сектора економіки доцільно стверджувати, що вагому частку валової доданої вартості України формує м. Київ, переважно за рахунок галузей у сфері надання послуг. Дніпропетровська, Донецька, Полтавська області спеціалізуються на добувній

промисловості та розробленню кар'єрів, тому відповідно складають найбільшу частку валової доданої вартості країни в цій галузі. Майже в більшості регіонів України провідною галуззю є сільське, рибне та лісове господарство, які за рахунок свого географічного положення та сприятливого клімату мають умови для розвитку аграрного сектора та забезпечення нарощення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, в тому числі і для експорту. За показниками валової доданої вартості в галузі постачання електроенергії лідирують такі області як: Запорізька, Хмельницька, Рівненська, Харківська, Миколаївська, Київська, оскільки, в цих регіонах зосереджено електростанції, які генерують найбільший об'єм електроенергії в країні.

У зв'язку з російською окупацією частини територій України, руйнацією інфраструктури, було втрачено велику чисельність окупованих промислових підприємств, які спеціалізуються на металургійній, коксохімічній, машинобудівній, хімічній діяльності. Значна втрата частини промислового потенціалу негативно впливає на розвиток реального сектора економіки.

3.2. Кластерний аналіз підприємств реального сектору економіки України: галузевий та регіональний критерії

Кластерний аналіз вважається важливим інструментом для проведення аналітичних досліджень через здатність конвертувати обширний та різнобічний обсяг інформації у впорядкований вигляд.

Перевагою методу кластерного аналізу є те, що його математичний інструментарій дозволяє ефективно знаходити та виділяти існуючу сукупність об'єктів (точок) за ознакою. Це досягається за допомогою одночасного групування за великою кількістю ознак, що робить метод корисним для виявлення складних відносин та структур у даних.

Кластерний аналіз дає змогу виконати вибірку за досліджуваним критерієм, шляхом розбиття багатовимірного масиву на однорідні групи. Задля групування певних об'єктів часто використовують формулу евклідової відстані

між об'єктами за конкретними параметрами. Об'єкти з найближчими значеннями групуються разом, що дозволяє виділити однорідні кластери та спростити аналіз великої кількості даних.

Досліджувана вибірка в кластерному аналізі представлена сукупністю видів економічної діяльності реального сектора економіки, яка характеризується за двома досліджуваними критеріями: частка валової доданої вартості галузі у валовому регіональному продукті України, а також частка кількості підприємств за галузями реального сектора економіки у загальному обсязі чисельності діючих суб'єктів господарювання України.

До параметрів обраних критеріїв застосовується формула евклідової відстані:

$$p(x_{ij}) = \sqrt{((x_{2i} - x_{1i})^2 + (y_{2i} - y_{1i})^2)}, \quad (3.1)$$

де $p(xy)$ – евклідова відстань;

x_{1i}, x_{2i} – значення першого та другого критерія за i - м об'єктом ;

y_{1i}, y_{2i} – значення першого та другого критерія за i – м об'єктом.

В таблиці 3.2 наведено вихідні дані за обраними критеріями для здійснення кластерного аналізу галузей реального сектора економіки.

Таблиця 3.2

№	Вид економічної діяльності	х	у
		Частка ВДВ галузі в загальному обсязі ВРП України, %	Частка кількості підприємств за галузями в загальному обсязі діючих підприємств
	1	2	3
1	А Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	10,89	3,75
2	В Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6,44	6,23
3	С Переробна промисловість	10,28	5,64
4	Д Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3,32	0,19

Продовження табл. 3.2

	1	2	3
5	Е Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,35	0,30
6	Ф Будівництво	2,76	2,89
7	Г Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	13,61	39,74
8	Н Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5,42	4,84
9	І Тимчасове розміщення й організація харчування	0,90	3,57
10	Ж Інформація та телекомунікації	4,69	14,52
11	Л Операції з нерухомим майном	5,77	4,82
12	М Професійна, наукова та технічна діяльність	2,89	7,32
13	Н Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,25	2,77
14	Р Освіта	4,31	0,92
15	Q Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,47	1,77
16	Р Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,59	0,81
17	S,T Надання інших видів послуг	0,86	5,65

Згідно даних наведених в таблиці 3.2 виявлено, що кластерний аналіз здійснювався за сімнадцятьма галузями реального сектора економіки, котрі характеризуються двома досліджуваними параметрами x та y , до яких було застосовано формулу евклідової відстані та обчислено значення цієї відстані між ними.

У додатку Г.1. представлено алгоритм розрахунку значення евклідової відстані між параметрами x та y , результати розрахунку представлено та розміщено в матриці відстаней. Отримані значення обчислювалися між кожним з сімнадцяти об'єктів.

Концепція полягає у тому, щоб визначити між якими значеннями дистанція найменша. Згідно з досліджуваним прикладом - це об'єкти 8 та 11. Відстань між ними становить 0,357, що менше, ніж між будь-якими іншими елементами даної сукупності (додаток Г.3).

Наступним етапом було об'єднання даних об'єктів 8 та 11 в одну групу, за принципом перенесення найменших значень з одного об'єкта в інший, і таким чином, формується нова матриця, в якій значення 8,11 виступають вже єдиним елементом матриці. Тобто, при складанні матриці залишаються тільки найменші значення з попередньої таблиці для об'єднаного елемента. Далі знову обиралися елементи за якими відстань мінімальна. На цьому етапі - це 5 і 16, дистанція між якими складає 0,560 (додаток Г.4).

Елементи матриці і далі групуються за таким же принципом та формуються в загальний кластер. Кожного разу, в результаті групування, утворюється нова матриця за тим самим алгоритмом, що і в попередній раз.

Отримані результати кластерного аналізу наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Результати кластерного аналізу галузей реального сектора економіки

	1,2,3,4,5,6,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17	7
1,2,3,4,5,6,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17		26,75
7	26,75	

Таким чином в результаті проведення кластерного аналізу галузей реального сектора економіки встановлено, що сукупність даних можна розбити на два кластери. У першому кластері знаходяться найбільш близькі між собою елементи - 1,2,3,4,5,6,8,9,11,12,13,14,15,16,17. У другому кластері, в даному випадку, представлений тільки один елемент – 7, який знаходиться порівняно на віддалі від інших об'єктів. Відстань між двома сформованими кластерами становить 26,75.

На рисунку 3.2. представлено результати кластерного аналізу, евклідова відстань між досліджуваними групами галузей реального сектора економіки. З наведеного рисунка виявлено, що 7 галузь – Оптова і роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, порівняно з іншими галузями знаходиться на значній відстані 26,75. Такий результат спричинений тим, що вид економічної діяльності Оптова і роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних

засобів і мотоциклів має як найбільшу частку валової доданої вартості, так і найбільшу частку чисельності підприємств в цій галузі.

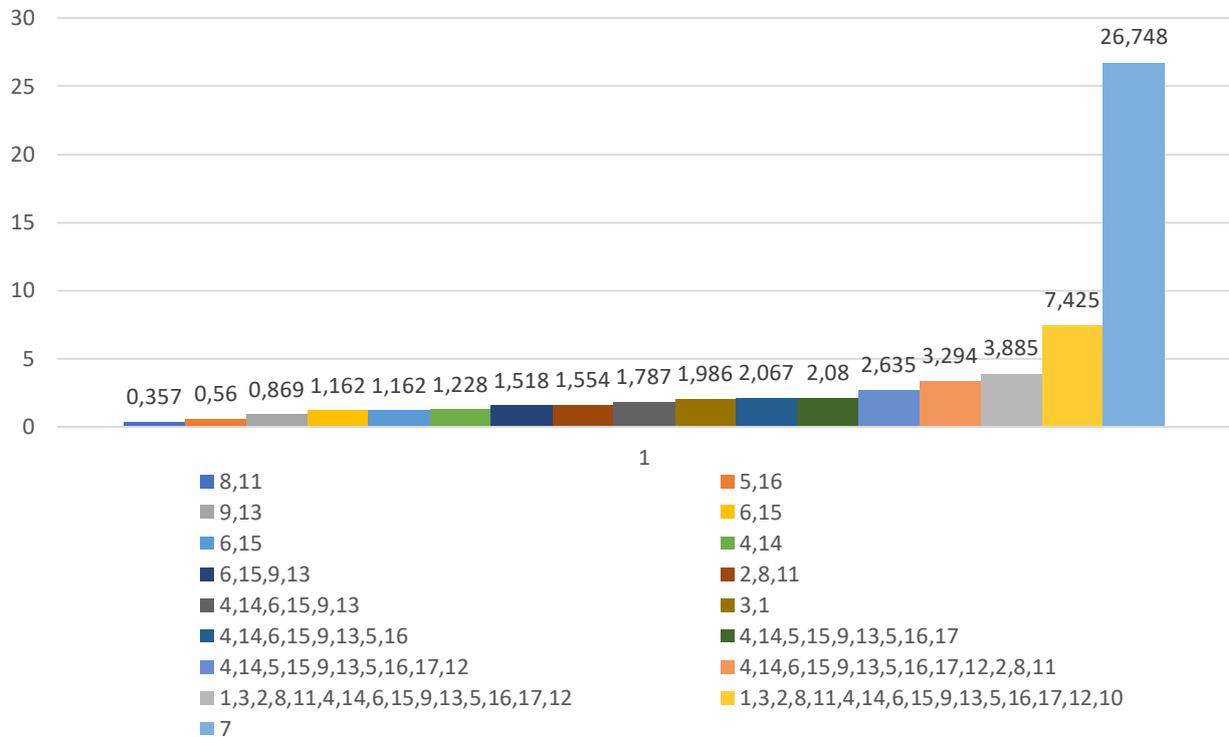

Рис. 3.2. Евклідова відстань за результатами кластерного аналізу галузей реального сектора економіки

Відповідно за допомогою кластерного аналізу утворилося 2 кластера галузей реального сектора економіки, тому в таблиці 3.4 представлено розподіл видів економічної діяльності за утвореними кластерами.

Таблиця 3.4

Кластер 1	Характеристика кластера
1	2
G Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	Характеризується високими показниками за обраними критеріями. Галузь має найбільшу чисельність підприємств та вносить найбільшу частку валової доданої вартості України серед досліджуваних галузей.

Продовження табл. 3.4

1	2
Кластер 2	
А Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство В Добувна промисловість і розроблення кар'єрів С Переробна промисловість D Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря Е Водопостачання; каналізація, поводження з відходами F Будівництво Н Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність І Тимчасове розміщення й організація харчування J Інформація та телекомунікації L Операції з нерухомим майном М Професійна, наукова та технічна діяльність N Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування P Освіта Q Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги R Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок S, T Надання інших видів послуг	Характеризується середніми показниками галузей за обраними критеріями. Сформований кластер містить галузі які найбільш близькі за значенням евклідової відстані.

Таким чином, кластеризація видів економічної діяльності реального сектора дала змогу виявити, що найбільш вагомою галуззю в економіці країни є оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів. Оскільки, обрані критерії демонструють найбільші значення серед проаналізованих видів економічної діяльності. Так, частка кількості підприємств даної галузі займає 39,74 % загальної чисельності діючих суб'єктів господарювання України, якщо розглядати за критерієм її частки ВДВ у загальному обсязі ВРП України, то значення сягає 13,61%. Враховуючи значення цих критеріїв, отримано значення евклідової відстані – 26,75%, що підтверджує достовірність кластерного аналізу.

Групування усіх інших галузей в один кластер підтверджується тим, що їх значення за обраними критеріями є найбільш наближеними один до одного.

3.3. Оцінювання рівня економічної безпеки реального сектора економіки

Оцінювання рівня економічної безпеки реального сектора економіки базуватиметься на визначенні рівня економічної безпеки п'яти підприємств, які є представниками певних галузей реального сектора. Оцінка рівня фінансово-економічної безпеки підприємств буде проведена на основі інтегрального методу з аналізом функціональних складових фінансово-економічної безпеки, кожна з яких представлена системою показників.

Інтегральний метод оцінки економічної безпеки є одним із найбільш поширених. Його концепція полягає в тому, що економічна безпека оцінюється як комплексна величина, яка визначається на основі аналізу функціональних складових.

Інтегральний метод оцінки економічної безпеки передбачає такі етапи:

- обираються показники, які найбільш повно зможуть охарактеризувати стан економічної безпеки;
- нормування показників;
- визначення вагових коефіцієнтів показників, які відображають їхню важливість для оцінки економічної безпеки. Вага показника визначається на основі експертної оцінки або на основі аналізу даних.

Обчислення інтегрального показника. На цьому етапі інтегральний показник економічної безпеки обчислюється як середньозважена величина нормованих показників:

$$I = \sum(w_i * x_i) / \sum w_i, \quad (3.2)$$

де I - інтегральний показник економічної безпеки;

w_i - ваговий коефіцієнт i -го показника;

x_i - нормована величина i -го показника.

Значення інтегрального показника економічної безпеки може бути інтерпретовано як рівень економічної безпеки. Чим вище значення інтегрального показника, тим вищий рівень економічної безпеки.

Інтегральний метод оцінки економічної безпеки має такі переваги:

– дозволяє комплексно оцінити економічну безпеку, враховуючи різні її аспекти.

– відносно простий у застосуванні.

Однак у інтегрального методу оцінки економічної безпеки є також і певні недоліки: вибір показників є суб'єктивним і може призвести до неточних результатів та ваговий коефіцієнт показників також є суб'єктивним, що може призвести до неточності результатів.

Для підвищення надійності результатів оцінки економічної безпеки за допомогою інтегрального методу необхідно використовувати широкий спектр показників, що характеризують різні аспекти економічної безпеки. Також необхідно ретельно підходити до вибору показників та їхнього нормування.

Враховуючи попередні результати кластерного аналізу, об'єктами для оцінювання економічної безпеки будуть галузі, котрі мають найбільший вклад частки валової доданої вартості у ВРП країни, та частки чисельності діючих підприємств за галузями в загальній кількості діючих суб'єктів господарювання України.

Для розрахунку рівня фінансово-економічної безпеки, за інтегральним методом було обрано: АТ «УкрГазВидобування», АТ «Укрзалізниця», ПАТ «Арселорміттал Кривий Ріг», ТОВ «ДТЕК енерго», ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» за 2020-2022 рр.

АТ «УкрГазВидобування» найбільша газовидобувною компанією у Центральній і Східній Європі. В Україні це – великий гравець, що видобуває 70% природного газу та спеціалізується на виробництві газового конденсату.

АТ «Укргазвидобування» – 100% дочірнє підприємство НАК «Нафтогаз України». У 2022 році компанія забезпечила видобуток 12,5 млрд куб. м товарного газу, який був відпущений населенню і ТКЕ. АТ

«Укргазвидобування» об'єднує 11 філій в регіонах: три газопромислові управління «Львівгазвидобування», «Полтавагазвидобування», «Шебелинкагазвидобування», науково-дослідний інститут УкрНДІгаз, п'ять сервісних філій БУ «Укрбургаз», УГВ-Сервіс, Укргазпромгеофізика, САРС «Лікво» та Укргазспецбудмонтаж, Управління з переробки газу та газового конденсату. А також учбово-оздоровчий комплекс «Червона рута».

На основі здійснених розрахунків на рис. 3.3. наведено результати комплексної оцінки складових фінансово-економічної безпеки АТ «УкрГазВидобування» за 2020-2022 рр.

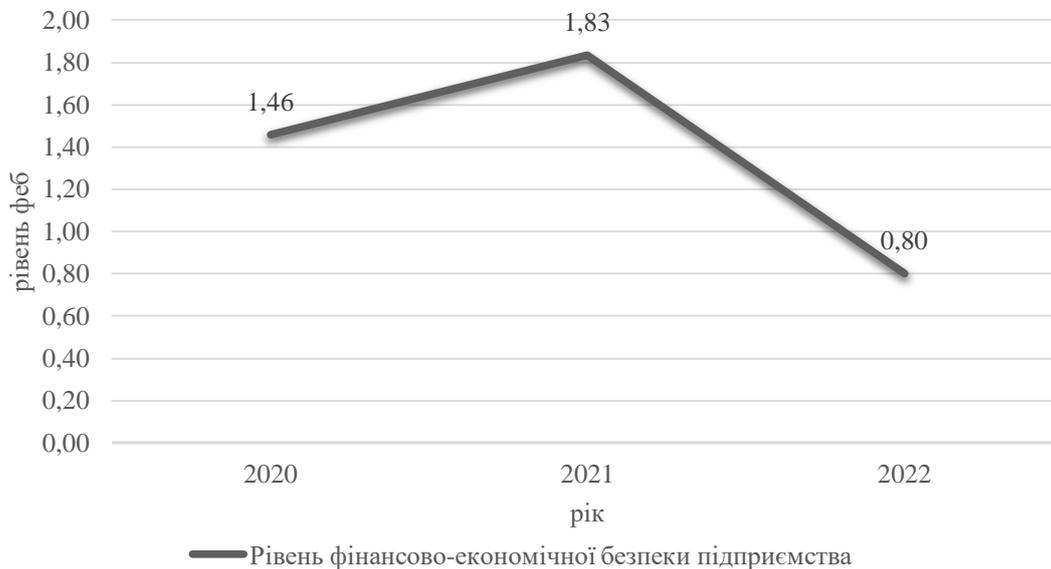

Рис. 3.3. Рівень фінансово-економічної безпеки АТ «УкрГазВидобування» за 2020-2022 рр.

В таблиці 3.5 представлено результати комплексної оцінка складових фінансово-економічної безпеки АТ «УкрГазВидобування» 2020-2022 рр.

Таблиця 3.5
Комплексна оцінка складових фінансово-економічної безпеки АТ «УкрГазВидобування» 2020-2022 рр.

1	2	3	4			5	6			7	8			9			10			
			2020	2021	2022		2020	2021	2022		2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022	
			Показники																	
I складова - "Фінансова"	0,35	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,89	0,91	0,89	0,7	1,27	1,30	1,27	0,09	0,114	0,149	0,115	0,68	2,31	0,68	0,24	0,81	0,24	
		Коефіцієнт загальної ліквідності	7,85	11,13	9,23	3	2,62	3,71	3,08	0,07	0,183	0,679	0,215							
		Коефіцієнт термінової ліквідності	7,85	11,01	4,06	1	7,85	11,01	4,06	0,01	0,078	0,864	0,041							
		Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,02	0,02	0,08	1	0,02	0,02	0,08	0,08	0,001	0,000	0,006							
		Коефіцієнт автономії	0,78	0,80	0,77	0,5	1,56	1,59	1,54	0,06	0,093	0,149	0,092							
		Коефіцієнт загальної платоспроможності	3,94	4,89	4,33	2	1,97	2,45	2,17	0,07	0,138	0,337	0,152							
		Коефіцієнт оборотності активів	0,41	0,54	0,93	2	0,20	0,27	0,46	0,012	0,002	0,001	0,006							
		Коефіцієнт рентабельності активів	0,04	0,09	0,03	0,1	0,35	0,94	0,31	0,04	0,014	0,013	0,013							
		Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,02	0,04	0,01	0,2	0,10	0,20	0,03	0,04	0,004	0,001	0,001							
		Коефіцієнт фінансування (покриття боргів власним капіталом)	3,51	3,89	3,33	1,5	2,34	2,59	2,22	0,02	0,047	0,121	0,044							
II складова "Технічна"	0,25	Коефіцієнт придатності основних засобів	0,86	0,90	0,99	0,30	2,87	3,00	3,29	0,29	0,834	2,502	0,955	0,89	2,51	0,99	0,22	0,63	0,25	
		Фондовіддача	3,52	6,20	37,28	500	0,01	0,01	0,07	0,37	0,003	0,000	0,028							
		Коефіцієнт зносу	0,14	0,09	0,01	0,8	0,18	0,11	0,01	0,34	0,060	0,007	0,005							
III складова "Кадрова"	0,25	Коефіцієнт плинності кадрів	0,00	0,05	-0,03	0,15	0,00	0,34	-0,17	0,25	0,000	0,000	-0,043	0,65	1,01	1,08	0,90	0,25	0,27	
		Фондоозбросність працівників	6350,03	7805,22	12160,95	10000	0,64	0,78	1,22	0,6	0,381	0,297	0,730							
		Індекс продуктивності праці	3563,53	5359,49	5270,15	2000	1,78	2,68	2,64	0,15	0,267	0,716	0,395							
IV складова "Ринкова"	0,15	Індекс реалізації продукції	0,72	1,58	0,96	1	0,72	1,58	0,96	0,1	0,072	0,114	0,096	0,67	0,95	0,29	0,10	0,14	0,04	
		Рентабельність продажу	0,07	0,21	0,03	0,2	0,36	1,06	0,17	0,27	0,098	0,104	0,045							
		Рентабельність продукції	0,16	0,29	0,05	0,2	0,80	1,5	0,24	0,63	0,502	0,733	0,153							
			2020 рік						2021 рік						2022 рік					
	Σ=1	Рівень фінансово-економічної безпеки підприємства	1,46						1,83						0,80					

З наведених в таблиці 3.5 даних виявлено, що найвищий рівень фінансово-економічної безпеки Акціонерного Товариства «УкрГазВидобування» виявлено за 2021 рік, який становить 1,83, а найнижчий рівень безпеки утворився у 2022 році – 0,8. За 2020 рік рівень фінансово-економічної безпеки складає 1,46. Покращення показників рівня фінансово-економічної безпеки підприємства у 2021 році спричинено вищими значеннями комплексної фінансової складової за рахунок поліпшення показників коефіцієнту фінансування, рентабельності продажів, коефіцієнтів загальної ліквідності, який у 2022 році складає 7,84 грн/грн., а у 2021 році значення зросло до 11,28 грн/грн., на що вплинуло збільшення вартості оборотних активів. Якщо розглядати значення за цим показником у 2022 році, то загальна ліквідність підприємства скоротилася до 9,23 грн/грн., через збільшення поточних зобов'язань. По технічній складовій у 2022 році спостерігається збільшення фондівіддачі з 6,2 грн/грн. у 2021 році до 37,3 грн/грн. на що вплинуло зменшення як суми зносу, так і чистого доходу від реалізації продукції. На підприємстві спостерігається значні обсяги фондоозброєності працівників – у 2020 році на одного працівника припадає 6350,03 грн/грн., у 2021 році – 5359,49 грн/грн., вже за 2022 рік значення зросло до 12160,95 грн/грн. на таку позитивну тенденцію вплинуло збільшення середньорічної вартості основних засобів підприємства та чисельності працюючих. Індекс продуктивності праці у 2021 році збільшився порівняно з 2020 роком, що спричинено збільшенням вартості чистої виручки від реалізації. У 2022 році за цим показником спостерігається незначне зменшення, що відповідно, пов'язано зі зменшенням чистої доходу від реалізації продукції. Показник рентабельності продукції у 2022 році скоротився до 0,05, в той час як за звітний 2021 рік було 0,29, на це вплинуло зменшення прибутку від реалізації продукції. Загалом рівень фінансово-економічної безпеки підприємства є задовільним.

Далі буде розглянуто рівень фінансово-економічної безпеки АТ «Укрзалізниця» - національний перевізник вантажів та пасажирів., отримані значення рівня безпеки представлено в табл. 3.6

Таблиця 3.6

Комплексна оцінка складових фінансово-економічної безпеки АТ «Укрзалізниця» 2020-2022 рр.

Склад. ФЕБ	Значимість складової	Показники	Фактичне значення показника			порогове значення показника	Відношення фактичних і порогових значень			Вагомість показ. у складовій	Інтегрована оцінка коефіцієнта складової			Інтегрована оцінка складової			Комплексна складова				
			4				5	6			7	8			9			10			
			2020	2021	2022			2020	2021			2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
I складова - "Фінансова"	0,35	Коефіцієнт фінансової стійкості	1,01	1,03	1,1	0,7	1,44	1,47	1,57	0,09	0,130	0,19	0,14	0,288	0,504	0,339	0,101	0,176	0,119		
		Коефіцієнт загальної ліквідності	0,41	0,56	1,29	3	0,14	0,19	0,43	0,07	0,010	0,002	0,030								
		Коефіцієнт термінової ліквідності	0,14	0,18	0,53	1	0,14	0,18	0,53	0,01	0,001	0,000	0,005								
		Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,08	0,09	0,09	1	0,08	0,10	0,10	0,08	0,006	0,001	0,008								
		Коефіцієнт автономії	0,89	0,87	0,92	0,5	1,79	1,77	1,84	0,06	0,107	0,190	0,110								
		Коефіцієнт загальної платоспроможності	0,20	0,22	0,29	2	0,10	0,11	0,15	0,07	0,007	0,001	0,010								
		Коефіцієнт оборотності активів	0,28	0,32	0,29	2	0,14	0,16	0,15	0,012	0,002	0,000	0,002								
		Коефіцієнт рентабельності активів	-0,05	0,00	-0,04	0,1	-0,45	0,02	-0,39	0,04	-0,02	0,000	-0,016								
		Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	-0,02	0,00	-0,02	0,2	-0,10	0,00	-0,11	0,04	-0,00	0,000	-0,004								
		Коефіцієнт фінансування (покриття боргів власним капіталом)	3,51	3,83	3,87	1,5	2,34	2,55	2,58	0,02	0,047	0,119	0,052								
II складова "Технічна"	0,25	Коефіцієнт придатності основних засобів	0,34	0,36	0,34	0,30	1,14	1,22	1,14	0,29	0,332	0,405	0,332	0,601	0,617	0,611	0,150	0,154	0,153		
		Фондовіддача	0,3	0,3	0,3	500	0,00	0,00	0,00	0,37	0,000	0,000	0,000								
		Коефіцієнт зносу	0,63	0,63	0,65	0,8	0,79	0,79	0,82	0,34	0,269	0,213	0,279								
III складова "Кадрова"	0,25	Коефіцієнт плинності кадрів	-0,10	0,19	0,00	0,15	-0,70	1,27	0,00	0,25	-0,18	-0,221	0,000	0,759	0,752	1,000	1,009	0,19	0,25		
		Фондоозбросність працівників	951,4	761,5	1025	700	1,36	1,09	1,46	0,6	0,82	0,887	0,879								
		Індекс продуктивності праці	394,7	363,7	405,5	500	0,79	0,73	0,81	0,15	0,118	0,086	0,122								
IV складова "Ринкова"	0,15	Індекс реалізації продукції	0,83	1,14	1,14	1	0,83	1,14	1,14	0,1	0,083	0,094	0,114	-0,092	0,092	-0,054	-0,014	0,014	-0,008		
		Рентабельність продажу	-0,14	0,01	-0,13	0,2	-0,70	0,03	-0,63	0,27	-0,19	-0,005	-0,16								
		Рентабельність продукції	0,004	0,04	0,00	0,2	0,02	0,2	0,00	0,63	0,014	0,003	0,000								
			2020 рік				2021 рік				2022 рік										
	Σ=1	Рівень фінансово-економічної безпеки підприємства	1,25				0,533				0,513										

За результатами комплексної оцінки виявлено, що рівень фінансово-економічної безпеки АТ «Укрзалізниця» починаючи з 2020 року по 2022 рік поступово збільшується. У 2020 році рівень безпеки склав 1,25, а за 2022 рік – 0,513 (рисунк 3.5).

Рис. 3.4. Фінансово-економічна безпека АТ «Укрзалізниця» 2020-2022 рр.

Зміна рівня безпеки підприємства протягом досліджуваного проміжку зумовлено наступними проблемами. Низькі значення коефіцієнта загальної ліквідності, так, за 2020 рік показник становить 0,41 грн/грн., а за 2021 рік – 0,56 грн/грн, що спричинено недостатнім обсягом оборотних активів для покриття поточних зобов'язань. За 2022 рік показник збільшився до 1,28, через збільшення оборотних активів та зменшення короткострокових зобов'язань. Спостерігаються від'ємні значення показників рентабельності за 2022 та 2020 рр., що вказує на отримання підприємством за звітні роки фінансового збитку, в результаті своєї діяльності. Показники по техніко-технологічній складовій залишаються стабільними протягом 2020-2022 років тому і комплексна оцінка складової становить у 2020, 2022 рр. 0,054, а в 2021 році – 0,061. Загалом рівень фінансово-економічної безпеки є досить низьким, що пояснюється систематичними збитками підприємства та низькою ліквідністю через переважання суми зобов'язань над сумою оборотних активів.

Таблиця 3.7

Комплексна оцінка складових фінансово-економічної безпеки
ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» 2020-2022 рр.

Складова ФЕБ	Значимість складової	Показники	Фактичне значення показника			порогове значення показника	Відношення фактичних і порогових значень			Вагомість показників у складовій	Інтегрована оцінка коефіцієнта складової			Інтегрована оцінка складової			Комплексна складова			
			4				5	6			8			9			10			
			2020	2021	2022			2020	2021		2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
I складова - "Фінансова"	0,35	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,68	0,77	0,75	0,7	0,98	1,10	1,07	0,09	0,088	0,097	0,096	0,37	1,19	0,48	0,13	0,42	0,17	
		Коефіцієнт загальної ліквідності	0,57	0,56	2,31	3	0,19	0,19	0,77	0,07	0,013	0,002	0,054							
		Коефіцієнт термінової ліквідності	0,52	0,51	2,09	1	0,52	0,51	2,09	0,01	0,005	0,003	0,021							
		Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,09	0,03	0,09	1	0,09	0,03	0,09	0,08	0,007	0,000	0,007							
		Коефіцієнт автономії	0,67	0,76	0,73	0,5	1,33	1,52	1,47	0,06	0,080	0,122	0,088							
		Коефіцієнт загальної платоспроможності	0,56	0,55	2,21	2	0,28	0,27	1,11	0,07	0,020	0,005	0,078							
		Коефіцієнт оборотності активів	0,85	0,63	0,73	2	0,43	0,32	0,36	0,012	0,005	0,002	0,004							
		Коефіцієнт рентабельності активів	0,27	0,81	0,18	0,1	2,72	8,06	1,82	0,04	0,109	0,876	0,073							
		Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,16	0,47	0,10	0,2	0,80	2,36	0,52	0,04	0,032	0,076	0,021							
		Коефіцієнт фінансування (покриття боргів власним капіталом)	0,65	0,75	2,71	1,5	0,44	0,50	1,81	0,02	0,009	0,004	0,036							
II складова "Технічна"	0,25	Коефіцієнт придатності основних засобів	0,55	0,55	0,55	0,30	1,84	1,83	1,84	0,29	0,535	0,980	0,535	0,73	1,09	0,73	0,18	0,27	0,18	
		Фондовіддача	4,30	5,17	2,79	500	0,01	0,01	0,01	0,37	0,003	0,000	0,002							
		Коефіцієнт зносу	0,45	0,45	0,45	0,8	0,56	0,56	0,56	0,34	0,190	0,107	0,190							
III складова "Кадрова"	0,25	Коефіцієнт плинності кадрів	-0,07	-0,07	-0,08	0,15	-0,44	-0,47	-0,50	0,25	-0,109	0,051	-0,125	0,77	1,98	0,73	1,02	0,50	0,18	
		Фондоозброєність працівників	1570,73	1755,07	1827,34	2000	0,79	0,88	0,91	0,6	0,471	0,414	0,548							
		Індекс продуктивності праці	5450,54	7435,89	4068,29	2000	2,73	3,72	2,03	0,15	0,409	1,520	0,305							
IV складова "Ринкова"	0,15	Індекс реалізації продукції	1,34	1,28	0,51	1	1,34	1,28	0,51	0,1	0,134	0,171	0,051	3,82	20,91	2,36	0,57	3,14	0,35	
		Рентабельність продажу	0,37	1,12	0,33	0,2	1,83	5,60	1,66	0,27	0,494	2,768	0,448							
		Рентабельність продукції	1,01	1,13	0,59	0,2	5,07	5,6	2,96	0,63	3,191	17,96	1,862							
			2020 рік				2021 рік				2022 рік									
	Σ=1	Рівень фінансово-економічної безпеки підприємства				1,90				4,320				0,885						

ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» є на найбільшим українським експортер залізорудних котунів до Європи. Має повний технологічний цикл — від видобутку сирової руди до виробництва залізорудних котунів.

Виходячи з результатів наведених в табл. 3.7 можна зробити висновок, що рівень безпеки підприємства протягом 2020-2022 рр. нестабільний: з 1,90 у 2020 році зріс до 4,32 у 2021 році, за 2022 рік скоротився аж до 0,86 (рисунок 3.5).

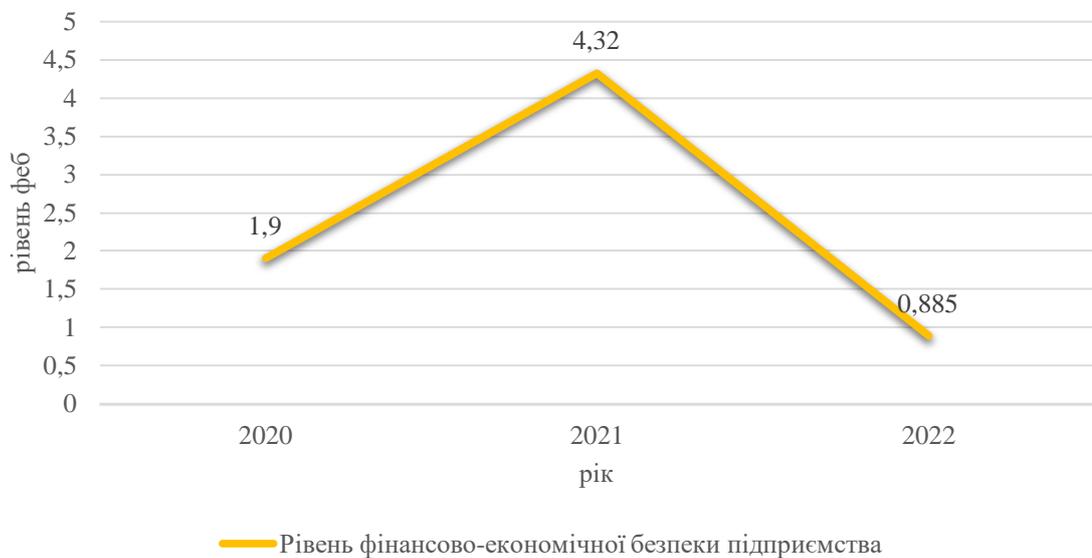

Рис. 3.5. Рівень фінансово-економічної безпеки ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» 2020-2022 рр.

На такий результат у 2022 році вплинуло зменшення комплексної оцінки кадрової та ринкової складової. Значення індексу продуктивності праці скоротилося з 7435,89 грн/грн. у 2021 році до 4068,29 грн/грн. у 2022 році, що спричинено зменшенням кількості працюючих та чистого доходу від реалізації продукції. Такі зміни спричинили і зменшення індексу реалізації продукції, оскільки, чистий дохід зменшився порівняно з базовим, а також скорочення рентабельності продукції, на що суттєво вплинуло зменшення прибутку від операційної діяльності. Поліпшення стану показників фінансової складової підприємства починається вже з 2021 року, в якому рівень безпеки складає 4,32,

що зумовлено, покращенням значення комплексної оцінки фінансової складової. На це вплинуло: зростання коефіцієнта фінансової стійкості, який з 0,68 грн/грн. у 2020 році зріс до 0,77 грн/грн. у 2021 році, за рахунок зменшення суми довгострокових зобов'язань, збільшення валюти пасиву балансу, власного капіталу. Зростання коефіцієнта автономії, свідчить про стійкість підприємства та її незалежність від кредитних коштів. Позитивна тенденція коефіцієнта оборотних активів свідчить про ефективне використання активів, коефіцієнт збільшився з 0,37 грн/грн. до 0,63 грн/грн. у 2021 році, на що посприяло збільшення чистої виручки від реалізації продукції. Показник рентабельності власного капіталу, активів підприємства значно покращився через збільшення суми отриманого фінансового прибутку за звітний період. Показник фондівдачі також збільшується за рахунок збільшення обсягу від реалізації товарів і послуг. Варто зазначити, що у 2022 році значно покращилися показники загальної платоспроможності та ліквідності, оскільки, в підприємства відбулося зменшення суми короткострокових зобов'язань та збільшення оборотних активів, що свідчить про вчасне погашення своїх фінансових зобов'язань власними активами. Втім, показники рентабельності підприємства у 2022 році дещо зменшилися, оскільки, зменшився обсяг чистого прибутку. Зокрема, у 2021 році підвищилися і значення ринкової складової, за рахунок показників рентабельності продажу та продукції, що спричинено збільшенням суми отриманого операційного прибутку. Індекс реалізації продукції також збільшився через збільшення виручки від реалізації виробленої продукції порівняно з базовим періодом.

Далі буде проведено комплексна оцінка складових фінансово-економічної безпеки представника металургійної, добувної галузі реального сектора економіки ПАТ «Арселорміттал Кривий Ріг» за 2020-2022 рр. Підприємство з повним металургійним циклом, яке включає коксохімічне виробництво, гірничодобувне виробництво (відкриті розробки та підземне видобування руди) і металургійне виробництво, у складі якого діють аглодоменний, сталеплавильний та прокатний департаменти.

Таблиця 3.8

Комплексна оцінка складових фінансово-економічної безпеки ПАТ «Арселорміттал Кривий Ріг» 2020-2022 рр.

Складова ФЕБ	Значимість складової	Показники	Фактичне значення показника			порогове значення показника	Відношення фактичних і порогових значень			Вагомість показників у складовій	Інтегрована оцінка коефіцієнта складової			Інтегрована оцінка складової			Комплексна складова				
			4				5	6			7	8			9			10			
			2020	2021	2022			2020	2021			2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
I складова - "Фінансова"	0,35	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,80	0,79	0,65	0,7	1,14	1,13	0,93	0,09	0,10	0,12	0,08	0,32	0,50	0,04	0,11	0,17	0,01		
		Коефіцієнт загальної ліквідності	1,68	4,83	4,80	3	0,56	1,61	1,60	0,07	0,04	0,06	0,11								
		Коефіцієнт термінової ліквідності	1,49	4,47	4,61	1	1,49	4,47	4,61	0,01	0,01	0,07	0,05								
		Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,05	0,06	0,05	1	0,05	0,06	0,05	0,08	0,00	0,00	0,00								
		Коефіцієнт автономії	0,69	0,72	0,54	0,5	1,38	1,45	1,07	0,06	0,08	0,12	0,06								
		Коефіцієнт загальної платоспроможності	1,09	3,62	1,26	2	0,55	1,81	0,63	0,07	0,04	0,07	0,04								
		Коефіцієнт оборотності активів	0,68	1,13	0,55	2	0,34	0,56	0,28	0,01	0,00	0,00	0,00								
		Коефіцієнт рентабельності активів	0,01	0,26	-0,62	0,1	0,08	2,60	-6,18	0,04	0,00	0,01	-0,25								
		Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,00	0,14	-0,43	0,2	0,02	0,69	-2,16	0,04	0,00	0,00	-0,09								
		Коефіцієнт фінансування (покриття боргів власним капіталом)	2,22	2,62	1,18	1,5	1,48	1,74	0,79	0,02	0,03	0,05	0,02								
II складова "Технічна"	0,25	Коефіцієнт придатності основних засобів	0,23	0,30	0,21	0,30	0,76	1,00	0,70	0,29	0,22	0,22	0,20	2,37	2,37	6,10	0,59	0,59	1,53		
		Фондовіддача	2465,41	500,00	7518,60	500	4,93	1,00	15,04	0,37	1,82	1,82	5,56								
		Коефіцієнт зносу	0,77	0,80	0,79	0,8	0,96	1,00	0,99	0,34	0,33	0,33	0,34								
III складова "Кадрова"	0,25	Коефіцієнт плинності кадрів	0,00	0,16	-0,09	0,15	0,00	1,09	-0,59	0,25	0,00	0,00	-0,15	1,26	2,21	0,66	1,51	0,55	0,17		
		Фондоозборочність працівників	3177,88	2772,22	2059,76	2000	1,59	1,39	1,03	0,60	0,95	1,32	0,62								
		Індекс продуктивності праці	4045,66	5830,43	2544,48	2000	2,02	2,92	1,27	0,15	0,30	0,88	0,19								
IV складова "Ринкова"	0,15	Індекс реалізації продукції	1,02	1,72	0,40	1	1,02	1,72	0,40	0,10	0,10	0,18	0,04	0,23	1,53	0,93	0,03	0,23	0,14		
		Рентабельність продажу	0,01	0,29	-0,64	0,2	0,06	1,46	-3,20	0,27	0,02	0,02	-0,86								
		Рентабельність продукції	0,04	2,40	0,56	0,2	0,18	12,0	2,78	0,63	0,11	1,33	1,75								
			2020 рік						2021 рік						2022 рік						
	Σ=1	Рівень фінансово-економічної безпеки підприємства	2,25						1,55						1,84						

Тож, у результаті отриманих даних виявлено, що рівень фінансово-економічної безпеки підприємства у 2020 році складає 2,25, а за 2021 рік спостерігається тенденція до зменшення – 1,55, і в 2022 році значення рівня безпеки складає 1,84 (рисунок 3.6).

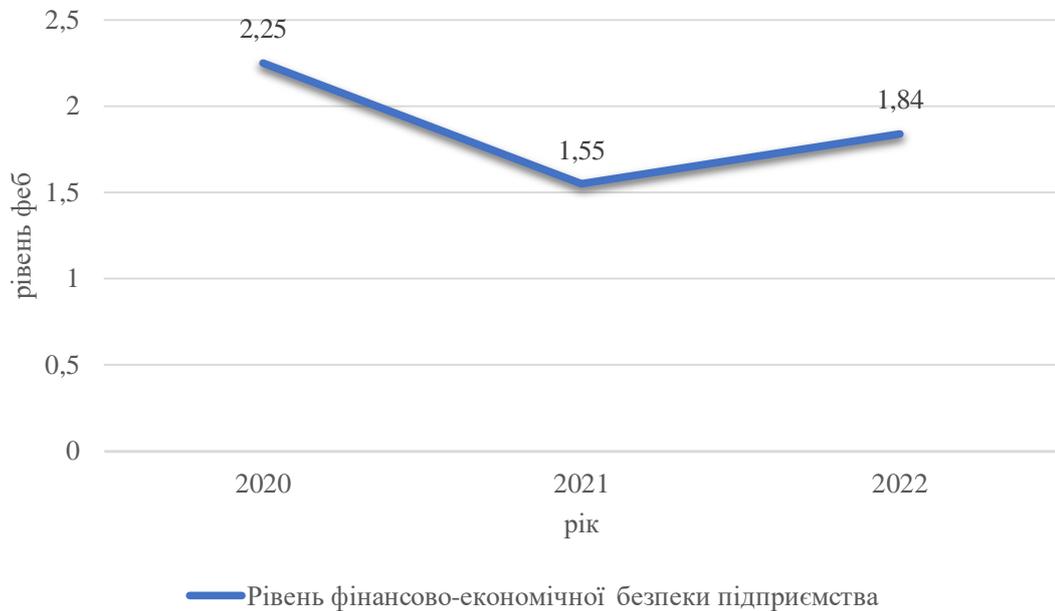

Рис. 3.6. Рівень фінансово-економічної безпеки ПАТ «Арселорміттал Кривий Ріг» 2020-2022 рр.

За 2021 рік на підприємстві відбулося значне покращення показника загальної ліквідності до 4,83 грн/грн., який у 2020 році складав 1,68 грн/грн. така тенденція відбулася за рахунок збільшення вартості оборотних активів. Відповідно по тій же причині показник платоспроможності також зріс з 1,09 грн/грн. до 3,62 грн/грн. Збільшення вартості оборотних активів значно вплинуло на фінансовий стан підприємства, а саме з позиції його платоспроможності. Позитивна тенденція відбулася і за показниками рентабельності активів, власного капіталу, продажів, оскільки, у 2020 році підприємство отримало фінансовий збиток від своєї діяльності, а за 2021 рік було отримано чистий фінансовий прибуток, що і вплинуло на підвищення рентабельності підприємства. За 2021 рік збільшився показник фондівдачі, який ще в 2020 році складав 2462 грн/грн., а в 2021 році

21335 грн/грн. Отримані значення фондівіддачі можуть характеризуватися специфікою діяльності підприємства. Тобто, на кожну гривню виробленої продукції чи послуг припадає 21335 грн/грн. на кожну гривню вкладених ресурсів в основні фонди. За 2021 рік рівень безпеки збільшився не лише за рахунок фінансової складової, а й технологічної. З 2021 року по 2022 рік коефіцієнт придатності основних засобів зменшується, що свідчить про погіршення технологічного стану основних засобів. Зниження рівня безпеки у 2022 році пояснюється погіршенням показників рентабельності, бо за звітний період підприємство отримало збиток від своєї діяльності.

Наступним буде аналіз фінансово-економічної безпеки ТОВ «ДТЕК Енерго» за 2020-2022 рр. Це операційна компанія, яка відповідає за видобуток вугілля і генерацію електроенергії в структурі Групи ДТЕК. В компанії створено повний цикл у виробництві електроенергії: шахти компанії видобувають вугілля, яке збагачується в основному на власних фабриках й перетворюється на електроенергію на власних теплоелектростанціях (ТЕС).

У складі ДТЕК Енерго працюють заводи гірничошахтного машинобудування, які виготовляють нову техніку, забезпечують шахти необхідними деталями та здійснюють сервісне обслуговування шахтного обладнання. Стратегічна мета компанії – максимальне виробництво електроенергії з вугілля власного видобутку в умовах конкурентного ринку. Енергетики, шахтарі та машинобудівники ДТЕК Енерго стали одними з головних героїв з початку повномасштабної агресії РФ проти України, адже вони тримають енергетичний фронт України.

Таблиця 3.9

Комплексна оцінка складових фінансово-економічної безпеки ТОВ «ДТЕК Енерго», 2020-2022 рр.

Складова ФЕБ	Значимість складової	Показники	Фактичне значення показника			порогове значення показника	Відношення фактичних і порогових значень			Вагомість показників у складовій	Інтегрована оцінка коефіцієнта складової			Інтегрована оцінка складової			Комплексна складова			
			4				5	6			8			9			10			
			2020	2021	2022			2020	2021		2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
I складова - "Фінансова"	0,35	Коефіцієнт фінансової стійкості	-1,04	-1,16	-0,05	0,7	-1,48	-1,65	-0,07	0,09	-0,13	0,22	-0,01	-0,05	-0,22	0,01	-0,02	-0,08	0,002	
		Коефіцієнт загальної ліквідності	0,31	0,19	0,70	3	0,10	0,06	0,23	0,07	0,01	0,00	0,02							
		Коефіцієнт термінової ліквідності	0,31	0,19	0,70	1	0,31	0,19	0,70	0,01	0,00	0,00	0,01							
		Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,00	0,00	0,00	1	0,00	0,00	0,00	0,08	0,00	0,00	0,00							
		Коефіцієнт автономії	-1,04	-1,19	-0,52	0,5	-2,07	-2,37	-1,04	0,06	-0,12	0,30	-0,06							
		Коефіцієнт загальної платоспроможності	0,31	0,19	0,42	2	0,16	0,10	0,21	0,07	0,01	0,00	0,01							
		Коефіцієнт оборотності активів	0,00	0,00	0,00	2	0,00	0,00	0,00	0,012	0,00	0,00	0,00							
		Коефіцієнт рентабельності активів	0,00	0,01	0,00	0,1	0,04	0,06	0,04	0,04	0,00	0,00	0,00							
		Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,97	-0,76	0,20	0,2	4,86	-3,81	0,99	0,04	0,19	-0,74	0,04							
		Коефіцієнт фінансування (покриття боргів власним капіталом)	-0,51	-0,54	-0,34	1,5	-0,34	-0,36	-0,23	0,02	-0,01	0,00	0,00							
II складова "Технічна"	0,25	Коефіцієнт придатності основних засобів	0,35	0,70	0,73	0,30	1,18	2,34	2,43	0,29	0,34	0,80	0,70	0,63	0,90	0,83	0,16	0,23	0,21	
		Фондовідача	16,86	17,24	15,87	500	0,03	0,03	0,03	0,37	0,01	0,00	0,01							
		Коефіцієнт зносу	0,65	0,30	0,27	0,8	0,81	0,37	0,34	0,34	0,27	0,10	0,12							
III складова "Кадрова"	0,25	Коефіцієнт плинності кадрів	-0,46	0,63	0,00	0,15	-3,07	4,20	0,00	0,25	-0,77	-3,22	0,00	0,11	-1,78	0,71	0,36	-0,45	0,18	
		Фондоозбросність працівників	334,29	499,55	963,04	2000	0,17	0,25	0,48	0,6	0,10	0,03	0,29							
		Індекс продуктивності праці	10326,88	3655,78	5676,24	2000	5,16	1,83	2,84	0,15	0,77	1,42	0,43							
IV складова "Ринкова"	0,15	Індекс реалізації продукції	1,04	0,96	1,06	1	1,04	0,96	1,06	0,1	0,10	0,10	0,11	1,57	12,14	7,57	0,24	1,82	1,14	
		Рентабельність продажу	1,09	1,64	1,08	0,2	5,44	8,20	5,40	0,27	1,47	12,04	1,46							
		Рентабельність продукції	0,00	2,19	1,91	0,2	0,00	10,9	9,53	0,63	0,00	0,00	6,01							
			2020 рік				2021 рік				2022 рік									
	Σ=1	Рівень фінансово-економічної безпеки підприємства	0,73				1,523				1,524									

За отриманими результатами інтегрального методу виявлено, що найвище значення рівня фінансово-економічної безпеки ТОВ «ДТЕК Енерго» з 2021 р. збільшилося до 1,52 порівняно з базовим періодом, де рівень безпеки складав 0,73. За 2022 рік значення також склало 1,52. Далі детальніше буде розглянуто причини таких змін. На рисунку 3.7 наведено зміну рівня фінансово-економічної безпеки ТОВ «ДТЕК Енерго» 2020-2022 рр.

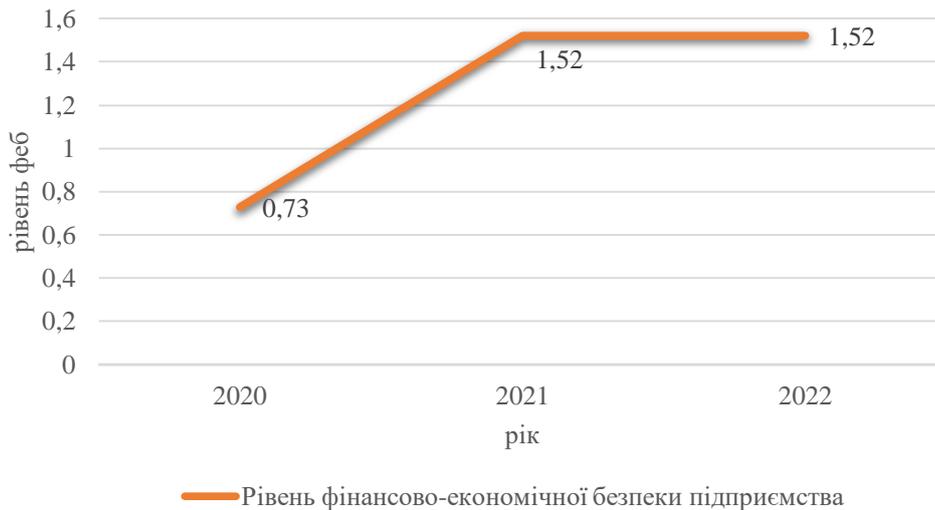

Рис. 3.7. Рівень фінансово-економічної безпеки ТОВ «ДТЕК Енерго» 2020-2022 рр.

У 2022 році на підприємстві відбулося поліпшення показників, які характеризують фінансову складову, оскільки, було отримано чистий прибуток в результаті своєї діяльності, збільшилася вартість оборотних активів, порівняно з попереднім роком. Проте, зі збільшенням вартості оборотних активів збільшилися і поточні зобов'язання, тобто підприємство не може в повній мірі забезпечити покриття зобов'язань наявними активами на балансі, що становить загрозу його фінансовій стійкості. Якщо у 2022 році «ДТЕК Енерго» покращило свої фінансові результати, то з позиції фінансової стійкості, платоспроможності спостерігаються від'ємні значення коефіцієнтів. Оскільки, на балансі пасиву підприємства спостерігаються збитки за підсумком власного капіталу, що свідчить про те, що є накопичені збитки які перевищують його статутний капітал. Протягом 2020-2022 рр. збільшується значення коефіцієнта придатності

основних засобів, що свідчить про покращення технологічного стану підприємства. У «ДТЕК Енерго» на кінець 2021 року зменшується індекс продуктивності праці з 10326,88 грн/грн. до 3655,78 грн/грн. через зменшення чистої виручки від реалізації продукції порівняно з базовим періодом. Проте, вже у 2022 році показник зріс до 5676,24 грн/грн. за рахунок збільшення доходу від реалізації. Рентабельність продукції підприємства за 2020 рік складає 0, оскільки фінансовий результат від операційної діяльності у звітному році складає 0 грн. Вже з 2021 року спостерігається позитивна тенденція рентабельності продукції – 2,19 грн/грн., за 2022 рік наявне деяке зменшення до 1,91 грн/грн. Загалом п підприємству спостерігаються позитивні зрушення, показників ринкової, фінансової складової, такі тенденції і підтверджуються збільшенням рівня фінансово-економічної безпеки за 2021-2022 рр. «ДТЕК Енерго».

Отже, оцінка економічної безпеки була здійснена на основі визначення фінансово-економічної безпеки підприємств певних галузей, таких як: добувна галузь, металургійна, енергетична, транспортна. Низькі значення рівня фінансово-економічної безпеки підприємств пояснюються, в першу чергу, високим рівнем зношеності основних засобів в галузях промисловості та транспорту, зокрема, на ПАТ «Арселорміттал Кривий Ріг», АТ «Укрзалізниця», що зумовлює низьку ефективність виробництва та надання послуг, збереження високого рівня ресурсоемності виробництва.

Висновок до розділу 3

Отже, в третьому розділі дипломної роботи було проаналізовано тенденції розвитку реального сектора економіки України. При цьому визначено саме регіональний аспект, тобто в якій області найбільша частка обсягу випуску продукції, валової доданої вартості та кількості діючих підприємств. На основі чого встановлено яка галузь є пріоритетною в тому чи іншому регіоні України. Найбільшу частку валової доданої вартості, обсяг випуску продукції формує м. Київ, в якому пріоритетним є галузі в сфері послуг, переважно такі як:

Професійна, наукова та технічна діяльність; Інформація та телекомунікації; Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування. У сфері добувної промисловості спеціалізуються Полтавська, Донецька та Дніпропетровська, саме ці області складають найбільшу частку цієї галузі. Майже за всіма регіонами України провідною галуззю є сільське, рибне та лісове господарство, які за рахунок свого географічного положення та сприятливого клімату мають умови для розвитку аграрного сектора та забезпечення нарощення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, в тому числі і для експорту. За показниками частки валової доданої вартості, частки випуску продукції в галузі постачання електроенергії лідирують такі області як: Запорізька, Хмельницька, Рівненська, Харківська, Миколаївська, Київська, оскільки, в цих регіонах зосереджено електростанції, які генерують найбільший об'єм електроенергії в країні.

За допомогою кластерного аналізу було здійснено групування галузей реального сектора економіки із застосуванням формули евклідової відстані. Для розрахунку кластерного аналізу було обрано два критерія: частка валової доданої вартості у ВРП і частка кількості підприємств за галузями в загальному обсязі діючих підприємств України. Саме за цими показниками і розраховувалась евклідова відстань. Проведені розрахунки кластерного аналізу встановили, що галузь оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів є найбільш вагомою, оскільки, обрані критерії галузі демонструють найбільші значення серед проаналізованих видів економічної діяльності. Всі інші галузі реального сектора економіки складають другий кластер, який характеризується середньою і нижче чисельністю діючих підприємств галузі та такими ж значеннями частки валової доданої вартості. Групування усіх інших галузей в один кластер підтверджується тим, що їх значення за обраними критеріями є найбільш наближеними один до одного. Було проведено оцінювання рівня економічної безпеки реального сектора економіки на основі оцінки п'яти підприємств які є представниками галузей

реального сектора: енергетична галузь, добувна промисловість, транспорт, металургійна промисловість. Попередні результати кластерного аналізу, дали змогу встановити, що підприємства цих галузей є найбільш вагомими за показниками визначених критеріїв, тому для оцінки економічної безпеки було обрано підприємства: АТ «УкрГазВидобування», АТ «Укрзалізниця», ПАТ «Арселорміттал Кривий Ріг», ТОВ «ДТЕК енерго», ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» за 2020-2022 рр.

Тенденція до зменшення рівня фінансово-економічної безпеки підприємств пояснюється, в першу чергу, високим рівнем зношеності основних засобів в галузях промисловості та транспорту, зокрема, на ПАТ «Арселорміттал Кривий Ріг», АТ «Укрзалізниця», що зумовлює низьку ефективність виробництва та надання послуг, збереження високого рівня ресурсоемності виробництва.

РОЗДІЛ 4

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

4.1. Проблеми розвитку реального сектору економіки у контексті економічної безпеки держави

Наразі реальний сектор економіки функціонує у надзвичайно важких умовах. Основними проблемами розвитку реального сектора економіки є глибокий економічний спад майже в усіх видах економічної діяльності, який спричинений умовами воєнного стану. Зокрема, в умовах світових тенденцій економічного розвитку, що характеризується значним зростанням науково-технічного виробництва, активізацією та поширенням інноваційних процесів у структурі економічно розвинутих країн світу – стан економіки України є проблематичним.

Реальний сектор економіки на сучасному етапі вимагає активізації реформ, які будуть спрямовані на подолання негативних тенденцій його розвитку та зміцнення економічної безпеки, насамперед, за рахунок техніко-технологічного оновлення галузей з високою доданою вартістю, що сприятиме виведенню країни з кризового стану, підвищення її конкурентоспроможності у світовому економічному середовищі.

Актуальними і ключовими проблемами розвитку реального сектору економіки у контексті економічної безпеки варто виділити:

1. Високий ступінь зношеності основних засобів в базових видах економічної діяльності спричиняє певні перешкоди для техніко-технологічного оновлення галузей реального сектора економіки, що зумовлює економічні втрати від їх низької енергоефективності та підвищення рівня ресурсоемності виробництва. На рисунку 4.1 наведено дані зносу основних засобів галузей реального сектору економіки за 2013-2021 рр.

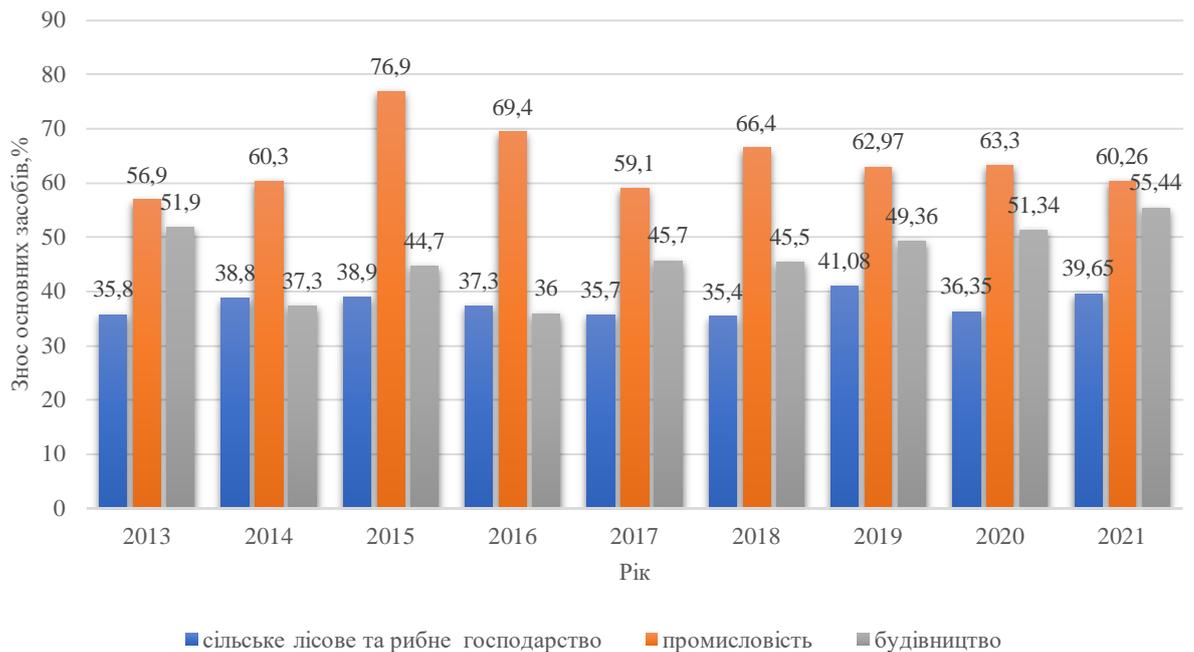

Рис. 4.1. Знос основних засобів у галузях реального сектора економіки

З наведених даних на рисунку 4.1. виявлено, що найбільший ступінь зносу основних фондів спостерігається в галузі промисловості, найвище значення у 2015 році – 76,9%, з 2016 року простежується зменшення до 69,4, однак в середньому рівень зносу основних засобів галузі знаходиться на рівні 63%, що можна визнати як критичним станом. Переважне використання у галузі промисловості зношених, і не енергоємних засобів виробництва негативно впливає на конкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, що обмежує реалізацію потенціалу промисловості. В галузі сільського господарства ситуація дещо краще, рівень зносу основних фондів коливається від 35,8% у 2013 році до 39,65 у 2021 році. Галузь будівництва характеризується переважно високим рівнем зносу починаючи з 2017 року на рівні 45,7% до 55,44% у 2021 році.

У більшості галузях реального сектору рівень зносу основних засобів перевищує 50%. Найбільш критичний стан зносу основних засобів спостерігається в галузях як: транспорт, складське господарство, поштова та

кур'єрська діяльність, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря.

2. Низька інвестиційна привабливість економіки країни. Обсяги іноземних інвестицій в Україну на низькому рівні, що спричинено низкою факторів: геополітичний ризик, який посилюється з початком повномасштабного російського вторгнення на територію України, наслідки пандемії, корупція, значний рівень інфляції. Все це створює складність для інноваційного, технологічного розвитку галузей реального сектора економіки та створення сприятливого інвестиційного клімату. На рис. 4.2 представлено динаміку індексу інвестиційної привабливості 2017-2023 рр.

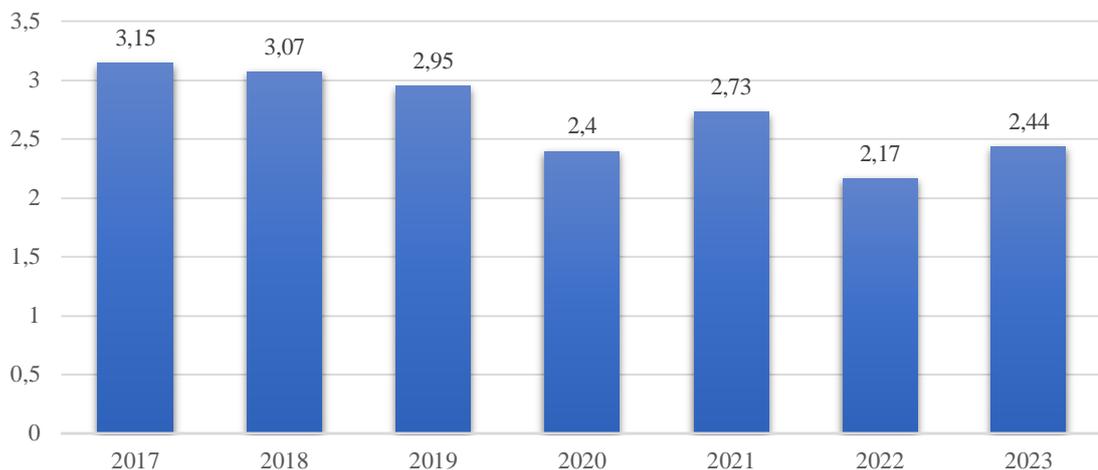

Рис. 4.2. Інтегральний індекс інвестиційної привабливості України, 2017-2023 рр.

Джерело: складено за даними [54]

За даними Європейської Бізнес Асоціації інтегральний індекс інвестиційної привабливості України зменшується з 2017 по 2020 рік, покращення індексу спостерігається у 2021 році, проте вже у 2022 році індекс інвестиційної привабливості знизився до 2,17, що зумовлено як наслідками пандемії, так і повномасштабним вторгненням РФ. Однак, якщо вплив наслідків пандемії поступово зменшувався за рахунок адаптації економіки, то військовий

конфлікт став значним бар'єром для розвитку української економіки. У 2023 році показник покращується до 2,44 балів з 5 можливих.

3. Низька енергоефективність, яка характеризується нераціональним енергоспоживанням низки виробництв реального сектора економіки, зокрема галузей промисловості. Промисловість реального сектора економіки вважається найменш енергоефективною галуззю, переважно через застарілі, неефективні технології на підприємствах. Забезпеченню енергоефективності країни перешкоджає низька платоспроможність підприємств для оновлення матеріально-технічної бази. Міжнародний досвід підтверджує вигідність, ефективність і високу економічну вигоду від впровадження передових технологій, які спрямовані на енергозбереження та екологічну безпеку, що включає створення маловідходних або безвідходних технологічних процесів та ефективне використання природних ресурсів.

4. Значну кількість проблем розвитку економічної безпеки реального сектора економіки України спричинили наслідки повномасштабного вторгнення РФ:

– скорочення експорту промислової продукції в галузях металургії та машинобудування. Через руйнування виробничих ланцюгів із підприємствами, що перебувають на окупованих територіях, введенням РФ торговельних обмежень стосовно української промислової продукції та блокуванням перевезень через Азовське море, яким транспортувалася значна частина вітчизняного металургійного експорту, виникають суттєві проблеми для економіки.

Окупація територій Донеччини призвела до складнощів з постачання сировини металургійним заводам, які залишилися на неокупованій території. Труднощі з постачанням сировини, зокрема коксу, виникали в різні періоди часу для заводів «ММК ім. Ілліча» та МК «Азовсталь». Це було спричинене тим, що більшість постачальників знаходилася або на лінії зіткнення, таких як ПАТ «Авдіївський коксохімічний завод», або на окупованій території, як ПАТ «Ясинівський коксохімічний завод» та ПАТ «Донецьккокс». Варто зазначити,

що після окупації кокс та антрацити Україна імпортувала з РФ. А з 1 червня 2019 року РФ заборонила експорт цих та інших товарів в Україну (з винятком випадків отримання спеціального дозволу від Мінекономіки РФ), що створило загрозу для роботи коксохімічних, металургійних заводів України [53].

– значних проблем зазнав агросектор через скорочення посівних площ під сільськогосподарські земельні ділянки внаслідок воєнних дій. На земельних ділянках сільськогосподарського призначення, що знаходяться на окупованих територіях, втрачено контроль за виконанням вимог щодо раціонального використання землі та збереження її природних властивостей, що негативно впливає на сприятливий екологічний стан аграрних ландшафтів. Зокрема, на ділянках, де тривають бойові дії, сільськогосподарські угіддя зазнали глобального негативного впливу, що відповідно, погіршило якість їхнього стану, що в майбутньому призведе до необхідності виділення значних фінансових ресурсів на їх відновлення, включаючи розмінування, з метою повернення до активної сільськогосподарської діяльності.

– втрата традиційних ринків збуту. Російська Федерація розпочала гібридну війну проти України через торговельний тиск, спрямований, насамперед, на аграрний сектор. Сільськогосподарська, продовольча продукція стала основним об'єктом цього тиску, оскільки РФ обмежила доступ української продукції та харчових товарів на свою територію. Зокрема, починаючи з січня 2016 року, країна-агресор ввела ввізні мита та ембарго на деякі українські товари, що практично призвело до зупинки експорту вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції до РФ. У 2022 році з початком повномасштабного вторгнення РФ почала блокувати вихід морських суден з українських портів, що стало глобальним викликом для експорту аграрної продукції, який практично зупинився. Так, у березні 2022 року вдалося вивезти лише 0,05 млн. тонн продукції, у квітні – 0,27 млн. тонн. За посередництва Туреччини та ООН вдалося укласти зернову угоду, яка передбачала успішне, безпечне судноплавство для експорту аграрної продукції. За місяць роботи зернової угоди Україні вдалося експортувати 2,94 млн тонн аграрної продукції. У жовтні Україна експортувала

через усі можливі порти 5,24 млн. тонн продукції, за листопад – 4,06 млн тонн, у грудні – 5,08 млн тонн, у січні – 3,96 млн тонн, у лютому – 4,8 млн тонн. Після припинення зернової угоди росією, розпочалися систематичні обстріли українських портів, що призвело до знищення третини інфраструктури протягом двох місяців. Проте, Україна продовжує експорт аграрної продукції, але в менших обсягах. Зміна обсягу українського експорту з 2015-2021 рр. представлена на рисунку 4.3.

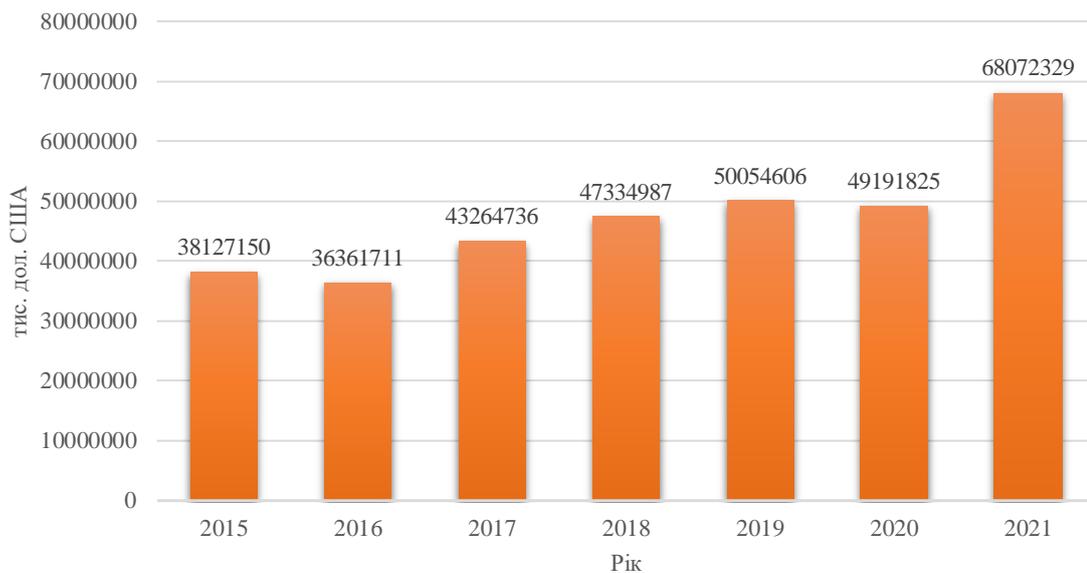

Рис. 4.3. Зміна обсягу українського експорту з 2015-2022 рр.

РФ продовжує використовувати нелегітимні та ворожі підходи, у тому числі гібридні, з метою порушити безперервність функціонування логістичної системи України. Це також спрямовано на дискредитацію здатності України забезпечувати своєчасні перевезення, що в певній мірі, обмежує її економічний розвиток і конкурентоспроможність [53].

5. Гальмування розвитку аграрного сектора, що зумовлено низкою хронічних проблем:

– відсутність стратегії розвитку аграрного сектора економіки. Термін дії останньої розробленої Стратегії закінчився ще 2020 року, проте наразі і досі не прийнято відповідного програмного документа щодо розвитку аграрного сектора, стратегія якого спрямовувалася на формування ефективного аграрного

сектору, що здатний задовольнити потреби внутрішнього попиту та забезпечити провідні позиції галузі у світовому економічному середовищі;

– низька державна підтримка аграрної галузі, що виявляється у нерівномірному розподілі фінансової підтримки, внесення постійних змін щодо порядку виділення державних коштів, ускладнення процедур подання документів для розгляду комісіями та запровадження додаткових обмежень призводять до зниження чисельності агропідприємств та фермерських господарств, які отримують державну фінансову підтримку;

– неефективна інфраструктура аграрного ринку, яка недостатньо виконує свої завдання щодо створення стабільних умов для підтримки сільськогосподарських підприємств виробничими ресурсами, забезпечення ефективного зберігання виробленої продукції та її реалізацію. Зростаючий обсяг виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції вимагає активної розбудови логістичних центрів, складських приміщень, елеваторів, а також розвитку транспортної мережі та інших інфраструктурних об'єктів у секторі сільського господарства;

– нераціональне використання земельних ресурсів. Наразі використання земельних ресурсів не відповідає раціональному природокористуванню. Інтенсивні техногенні та антропогенні впливи на землі та ґрунти, призводить до їх неякісного стану. Близько 60% сільськогосподарських угідь уражені ерозійними процесами. Понад 150 тисяч гектарів земель втратили свою природну структуру через гірничодобувну та інші види економічної діяльності. Зокрема, надмірна розораність земель, використання застарілого обладнання в діяльності сільського господарства, промисловості, транспорту, енергетики створює комплекс екологічних загроз.

У транспортній галузі також виявлено ряд проблемних питань, які стримують розвиток реального сектора економіки:

– через низький рівень інвестиційної активності великий ступінь зносу основних засобів (рисунок 4.4), що як наслідок утворює наступну проблему;

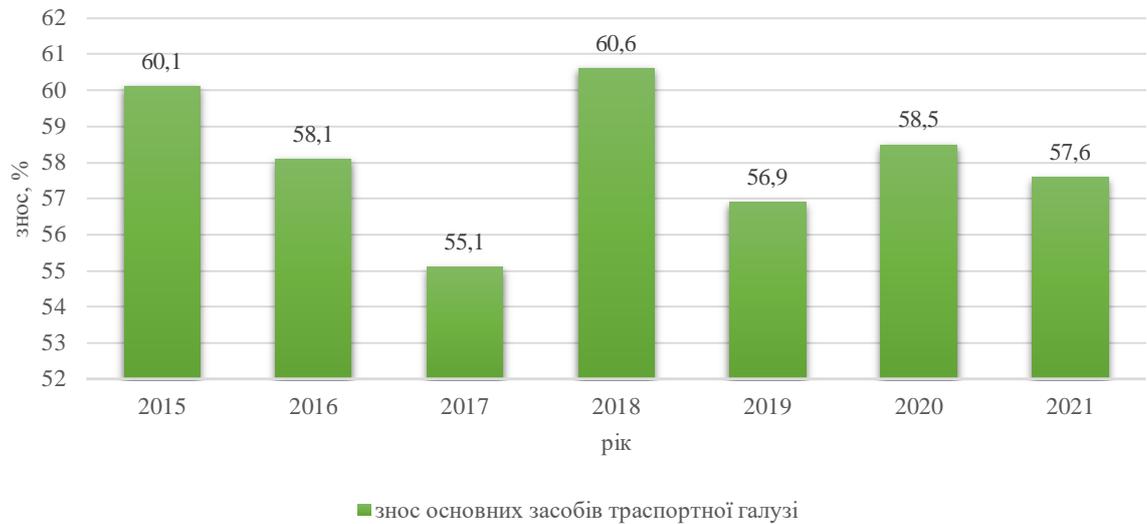

Рис. 4.4. Ступінь зносу основних засобів транспортної галузі 2015-2021 рр.

– незадовільний стан безпеки пасажирських та вантажних перевезень;
 – нерівномірний рівень розвитку різних видів транспорту;
 – недостатньо потужностей для забезпечення ефективного виконання мультимодальних перевезень.

– відсутність плідної інтеграції до міжнародних інфраструктурних проектів.

– невизначеність держави щодо вирішення вагомих проблем транспортної галузі.

Тож, вирішення ключових проблем і дисбалансів в економіці є стратегічними пріоритетами державної політики. Успішне вирішення цих завдань визначатиме позитивну динаміку економічного розвитку країни. Реформи в реальному секторі повинні бути важливою частиною широкомасштабних структурних перетворень, які зараз відбуваються, але робляться надто повільно для досягнення необхідного економічного прориву, особливо в умовах військових конфліктів та економічної кризи.

4.2. Стратегічні пріоритети державної політики забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України

Попри складні умови зовнішнього та внутрішнього середовища, в реальному секторі економіки відбуваються важливі структурні перетворення, спрямовані на глибшу інтеграцію з ЄС. Основний акцент зроблено на підвищенні продуктивності та модернізації виробництва, шляхом сприяння інвестиційно-інноваційним змінам у різних галузях, підтримці підприємницьких ініціатив, розвитку транспортної інфраструктури з метою збільшення її конкурентоспроможності, а також вживаються заходи для зміцнення стійкості економіки.

Можна виділити такі ключові структурні реформи:

- поступова інтеграція вітчизняного законодавства до міжнародних вимог та стандартів виробництва продуктів харчування;
- впровадження реформ у промислових галузях, які вносять суттєвий внесок у наповнення державного бюджету. Так, в тютюновій галузі впроваджено експериментальний проект «Національний оператор тютюнових виробів», що спрямовано на посилення контролю, вжиття необхідних заходів задля детінізації та підвищення прозорості галузі.
- реалізація підходу смарт-спеціалізації в регіонах України для стимулювання розвитку найбільш конкурентоспроможних секторів промисловості в цих регіонах;
- модернізація портової галузі шляхом впровадження концесійних проектів.

Для забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки необхідне подальше впровадження реформ, які будуть спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки та створення умов для соціально-економічного покращення життя громадян, відповідно до європейських стандартів. Це передбачає оновлення підходів державної політики щодо сприяння інноваційного розвитку реального сектору економіки. Основна увага повинна бути зосереджена на структурній збалансованості розвитку різних

видів економічної діяльності реального сектору, спрямованому на засадах інноваційного зростання. Для досягнення цього важливо залучати та об'єднувати зусилля усіх секторів економіки з метою створення доданої вартості.

Стратегічними пріоритетами у напрямку забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки є створення сприятливого середовища для розвитку промисловості, аграрного сектору, транспортної галузі (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Стратегічні пріоритети державної політики забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України

Розвиток промисловості може бути забезпечений через розроблення стратегічного курсу та впровадження інституційних змін поєднуючи з впровадженням стратегічних документів у сфері розвитку промисловості. Крім того, важливим є проектне фінансування та підтримка пріоритетних галузей реального сектора економіки.

Це вимагає впровадження ключових напрямів. Насамперед, необхідно вдосконалити та затвердити основні стратегічні документи, які визначатимуть стратегічний курс розвитку промисловості. Запровадити Стратегію розвитку промислового комплексу, розвитку високотехнологічних галузей. На цьому підґрунті створити галузеві програми, спрямовані на модернізацію інфраструктури у галузях транспорту, машинобудування тощо [53].

Важливим є покращення інфраструктурного забезпечення на всіх етапах виробничого процесу та реалізації промислової продукції, що значно полегшить умови господарської діяльності, сприяючи ефективнішій діяльності підприємств. Необхідними для реалізації цього заходу є забезпечення державного фінансування інфраструктурних проектів, для впровадження нових механізмів українського виробництва.

Забезпечення розвитку вітчизняної інноваційної системи, яка включає в себе підтримку інноваційної активності підприємств на всіх етапах процесу новачій. А також активізація попиту на результати наукових розробок та досліджень, щоб створити сприятливі умови для виробництва вітчизняної інноваційної продукції із значною доданою вартістю. Необхідним напрямком для стимулювання інноваційної активності країни є фінансування державних інститутів наукових досліджень для придбання сучасного лабораторного і технологічного обладнання, модернізації матеріально-технічної бази та забезпечення навчання та підготовки кваліфікованих спеціалістів. Сприяти розвитку інноваційної інфраструктури в Україні, включаючи створення технопарків, бізнес-інкубаторів та науково-технологічних центрів, що відповідали б сучасним ринковим стандартам, а також забезпечували можливість

пройти всі етапи інноваційного процесу - від створення ідеї до впровадження інноваційного продукту.

Посилення активної участі України у міжнародному співробітництві у сфері промислового розвитку, що дасть можливість співпрацювати з іншими країнами та організаціями, отримувати доступ до нових технологій та ринків, а також сприятиме розвитку української промисловості. Зокрема, сприяти залученню якнайбільшої кількості регіонів України до участі в програмах та проектах розроблених Європейським Союзом з розвитку крос-секторальної співпраці. Це стосується участі на платформі смарт-спеціалізації ЄС, яка надає інструменти, що допомагають регіонам знаходити партнерів, залучати фінансування та обмінюватися досвідом для реалізації спільних проектів.

Ще одним пріоритетним напрямком державної політики для забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки є запровадження реформ державної аграрної політики. Оскільки, сучасна модель аграрного сектору є не досить ефективною. Недостатня фінансова підтримка малих підприємств, фермерів, які спеціалізуються на дрібнотоварному виробництві обумовлює зниження їхньої конкурентоспроможності, що впливає на зменшення обсягу сільськогосподарської продукції. Основним вектором розвитку аграрного сектору є капіталізація, підвищення інвестиційної привабливості агропідприємства та стимулювання інвестиційних процесів.

Україна повинна продовжувати адаптувати своє законодавство до європейських і світових вимог, стандартів у сфері сільського господарства. Це включає вимоги до екологічного вирощування сільськогосподарських культур і утримання тварин, а також до якості та безпеки сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, їх маркування. Відповідність цим стандартам підвищить інвестиційну привабливість аграрного сектору України, та дозволить виробникам виходити на нові ринки збуту з конкурентоспроможною вітчизняною продукцією [53].

Розвиток інфраструктури аграрного ринку, що сприятиме зменшенню втрат сільськогосподарської продукції. Наприклад, сприяти залученню

приватних інвестицій для будівництва більшої кількості нових елеваторів і складів дозволить зберігати сільськогосподарську продукцію в належних умовах, що знизить її псування. Розвиток логістичної інфраструктури, включаючи будівництво доріг, залізниць і портів, допоможе покращити транспортування сільськогосподарської продукції, що також знизить втрати. А створення прозорих ринкових механізмів дозволить виробникам і споживачам краще прогнозувати ціни на сільськогосподарську продукцію, що допоможе згладити сезонні коливання.

Державна підтримка дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва. Україна має значний потенціал у сфері дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва. Однак, щоб його реалізувати, необхідно забезпечити рівноправний доступ до заходів державної підтримки усім сільгоспвиробникам та створити умови для реалізації підприємницьких ініціатив бажаючим здійснювати сільськогосподарську діяльність.

Це можна зробити шляхом впровадження наступних заходів державної політики:

- проведення реформи державної підтримки сільського господарства, яка б забезпечила справедливий розподіл коштів між різними категоріями сільгоспвиробників, в тому числі дрібнотоварними господарствами.

- створення умов для доступу дрібнотоварним господарствам до кредитних ресурсів, землі, сільськогосподарської техніки та інших ресурсів, необхідних для ефективного виробництва.

- запровадження заходів, які сприятимуть розвитку підприємницьких ініціатив у сфері сільського господарства, таких як консультування, навчання, гранти та інші.

Впровадження цих заходів дозволить підвищити конкурентоспроможність дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва і забезпечити продовольчу безпеку країни

Забезпечення аграрних підприємств сучасними основними засобами є важливим завданням для держави. Це дозволить підвищити ефективність

виробництва сільськогосподарської продукції та її конкурентоспроможність, забезпечити продовольчу безпеку країни та сприяти розвитку аграрної галузі як одного з локомотивів економіки.

Придбання нової сільськогосподарської техніки дозволить аграрним підприємствам підвищити швидкість та ефективність виконання робіт, зменшити витрати на паливо та запчастини, а також підвищити якість оброблюваних земель. Оновлення основних засобів є довгостроковим інвестиційним проектом, який потребує значних коштів. Однак, це інвестиція, яка принесе свої плоди у вигляді підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції та економічного розвитку країни.

Транспортний сектор є однією з ключових галузей економіки України. Він забезпечує зв'язок між виробниками, споживачами та ринками збуту, а також сприяє розвитку інших галузей економіки. Мета державної транспортної політики полягає в утворенні конкурентного ринку транспортних послуг та розбудові комплексної та збалансованої національної транспортної системи, ефективною для різних видів транспорту. Система повинна повністю задовольняти потреби суспільства в перевезеннях, забезпечувати високу якість та безпеку транспортних послуг, зменшувати логістичні витрати вартості продукції та мінімізувати негативний вплив транспорту на навколишнє середовище. Крім того, створена система має бути конкурентоспроможною на міжнародному ринку транспортних послуг та сприяти повному реалізації транзитного потенціалу України.

Доцільно запропонувати такий комплекс заходів, який дасть змогу забезпечити потреби населення та економіки в якісних і безпечних перевезеннях:

- впровадити систему транспортних зборів та тарифної політики в Державному підприємстві «Укрзалізниця», яка буде прогнозованою, збалансованою та прозорою, і відповідатиме потребам всіх учасників перевезень;

- оптимізувати тарифну політику у морському портовому секторі, використовуючи загальноєвропейський досвід, з метою підвищення

конкурентоспроможності українських морських портів та сприяння їх здатності залучати додаткові обсяги транзитних вантажів;

– забезпечення належного рівня відновлення та модернізації основних засобів у транспортному секторі;

– включення національної транспортної системи в міжнародні транспортні ініціативи, а також відновлення та розширення транзитного потенціалу транспортної галузі України;

– впровадження заходів з модернізації транспортної системи, прийняття енергозберігаючих та екологічно-свідомих технологій, розвиток інтелектуальних і цифрових ініціатив у сфері транспорту.

Отже, створення сприятливого середовища для розвитку промисловості, аграрного сектору, транспортної галузі є основними стратегічними напрямками державної політики в напрямку забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки. Оскільки, ці галузі мають ряд хронічних проблем, які вимагають структурних реформ та дієвих заходів. Перехід уваги Уряду з акценту стабілізаційних реформ на структурні, зокрема в реальному секторі економіки, сприятиме підвищенню ефективності функціонування підприємств. Це дозволить зменшити втручання держави в господарську діяльність підприємств, одночасно підвищуючи ефективність державного регулювання. Такий підхід сприятиме привертанню інвестиційно-інноваційних ресурсів для технічного та технологічного оновлення інфраструктури.

4.3. Модель формування та реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України

Для досягнення належного рівня економічної безпеки реального сектора економіки необхідно створювати стратегічне програмування державної політики, сприятливе інституційне середовище, яке буде сприяти економічному зростанню бізнесу, за рахунок розвитку інноваційної діяльності, цифровізації економіки, в тому числі і реального сектора економіки.

Варто зазначити, що у 2018 р. було прийнято Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018—2020 роки. Концепція, власне, й слугує стратегічним напрямком, згідно з яким планується розвиток процесів цифровізації. Основними цілями якої є прискорення економічного зростання, трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні, за рахунок цифрової модернізації промисловості, впровадженням високотехнологічних виробництв, розвитку цифрових індустрій [61]. Окреслені стратегічні цілі та напрями цифрового розвитку України, принципи державної політики у сфері цифровізації, засади для інтеграції України в єдиний цифровий простір ЄС.

Проте, стратегічне планування державної політики розвитку сектора цифрової економіки України не завершене, особливо коли йдеться про державне управління на рівні сфер і секторів економіки. Для реального сектора економіки України це підтверджується й тим, що Концепція стосується фактично всієї країни, всіх складових її життєдіяльності, інститутів держави, громадянського суспільства і т. ін. Очевидно, що такий узагальнений документ не може слугувати чіткою системою завдань та засобів, якою можна було б користуватися під час формування і реалізації політики розвитку цифрової економіки, наприклад, лише в частині реального сектора економіки країни [62].

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України та в контексті державної політики виникає потреба створення програмного документа цифровізації для реального сектору економіки. Цей стратегічний документ буде логічним продовженням системи планування державної політики в галузі розвитку цифрової економіки, зосереджуючись безпосередньо на реальному секторі та основних галузях економічної діяльності. Він дозволить доповнити, уточнити та впровадити конкретні та ефективні інструменти та засоби державного регулювання в цій сфері.

Зокрема, враховуючи умови воєнного стану та його вплив на функціонування реального сектора економіки до моделі формування і реалізації забезпечення економічної безпеки, необхідно включити основні напрями

державної політики, які будуть спрямовуватися на повоєнну відбудову в аспекті збалансованої трансформації всіх сфер економічної безпеки реального сектора економіки.

Основу представленої моделі будуть утворювати такі структурні елементи: передумови формування моделі, мета, цілі, напрямки державної політики, а також блок формування, реалізація та контроль, тобто на які органи влади покладено формування, реалізацію і координування державної політики забезпечення економічно безпеки реального сектора економіки (рис. 4.6).

Спочатку буде розглянуто перший напрямок моделі – цифровізація реального сектора економіки.

Передумовами цифровізації реального сектора економіки України є проблеми розвитку наявного потенціалу цифрової економіки, бо її частка та вплив на макро- і мікроекономічні процеси недостатні; обсяги внутрішнього ринку продуктів цифрової економіки незначні; не сформовано достатньої інфраструктури та інституційного середовища цифровізації [62].

Тож, по-перше метою моделі є гармонізація та конвергенція сектора цифрової економіки України та ЄС (зокрема в частині цифрового порядку денного для Європи (Digital Agenda for Europe) та єдиного цифрового простору (Digital Single Market), зростання вітчизняної цифрової індустрії (обсягів виробництва та збуту цифрових продуктів (послуг, технологій)), модернізацію бізнес-процесів суб'єктів реального сектора національної економіки на засадах підвищення рівня цифровізації. Оскільки, цифрова економіка України має не відставати у темпах розвитку та технологічності від загальносвітових, передусім європейських, провідних практик. Першочерговим має стати входження до країн-лідерів за розвитком цифрової економіки та інформаційних технологій та утримання надалі конкурентоспроможних позицій.

Другий аспект мети державної політики є розвиток української цифрової індустрії. Із розвитком процесів цифровізації та діджиталізації, цифрова індустрія виступає окремим сектором, видом економічної діяльності

національної економіки і відповідно, збільшення її масштабів прямо взаємопов'язано з нарощуванням обсягів ВВП країни.

Досягненню означеної мети державної політики сприятиме реалізація її таких основних цілей: конвергенція інституційного забезпечення цифрової економіки України та ЄС, покращення організаційно-технічної та фінансово-економічної доступності цифрових технологій для суб'єктів реального сектора економіки, інтеграція секторів промислового виробництва та ІТ, інновацій та технологічних досліджень, науки, реалізація стратегічних проектів в галузях реального сектора економіки.

Відповідно визначені цільові орієнтири і будуть спрямовані на державну політику забезпечення економічної безпеки реального сектора. Увесь комплекс заходів, механізмів регулювання має формуватися за напрямками, які й будуть зорієнтовані на досягнення визначених цілей державного регулювання. Визначено такі напрями регулювання: удосконалення нормативного та організаційно-методичного забезпечення розвитку цифрової економіки, розвиток цифрової інфраструктури, мотивація суб'єктів реального сектору для реалізації проектів цифрової модернізації, за рахунок фінансово-економічних стимулів, реалізація програми розвитку Індустрії 4.0.

Насамперед, необхідно удосконалити формування інституціонального забезпечення цифрового розвитку реального сектора економіки. Розвинути цифрову інфраструктуру. Йдеться про цифрові платформи бізнесу, держави та громадськості, єдині цифрові хмарні платформи, елементи інституційного середовища досліджень та розробок у сфері цифрової економіки, покращення інформаційної інфраструктури і т. ін. Реалізація програми розвитку Індустрія 4.0 передбачає злиття автоматизованого виробництва, обміну даних і виробничих систем в єдину саморегульовану систему, з мінімізацією втручання людини у виробничий процес.

На реалізацію цифрових проектів, впровадження різних програм необхідна значна фінансова підтримка. Ресурсне забезпечення має складатися з бюджетного фінансування, коштів та ресурсів місцевих громад, зовнішньої

технічної фінансової допомоги, інвестицій та ресурсів колективних структур, ресурсу бізнесу та громадськості. Оскільки, по-перше, бюджетний ресурс обмежений; по-друге, цифровізація надає переваги не лише бізнесу, але й громадському середовищу, сфері державного управління; по-третє, з огляду на потребу в забезпеченні власної конкурентоспроможності саме представники реального сектора економіки мають бути найбільш зацікавленими у реалізації проектів цифровізації.

За реалізацією цих стратегічних заходів цифровізації, здійснювати функцію нагляду та контролю буде Міністерство цифрової трансформації на яке покладені функції з формування, реалізації державної політики у сфері цифровізації, цифрової трансформації та інновацій.

Другим напрямком державної політики є повоєнне відновлення та розвиток реального сектора економіки. Передумовами формування цього напрямку стали масштабні фінансово-економічні втрати, значне нищення створеного промислово-інфраструктурного потенціалу країни. Тому на основі визначено головну мету цього напрямку – закладання підґрунтя для сталого розвитку країни у повоєнний період. Формування міцної, конкурентоспроможної економіки стратегічно інтегрованої у європейську економічну спільноту.

Цільовими орієнтирами державної політики повоєнної відбудови та розвитку реального сектора економіки є відновлення та максимальна реалізація людського потенціалу на засадах соціальної справедливості та соціальної відповідальності, відбудова і розвиток сучасного та інноваційного підприємництва, нова індустріалізація економіки, формування агросектору майбутнього, відновлення та реструктуризація транспортної інфраструктури.

Для відновлення та реалізації людського капіталу, насамперед, потрібно забезпечити сприятливі, комфортні умови проживання країни за рахунок таких напрямів державної політики: створення умов для мобільності населення, адаптація соціальних послуг та соціального захисту, професійне навчання та професійна підготовка, адаптація зайнятості до структурних змін.

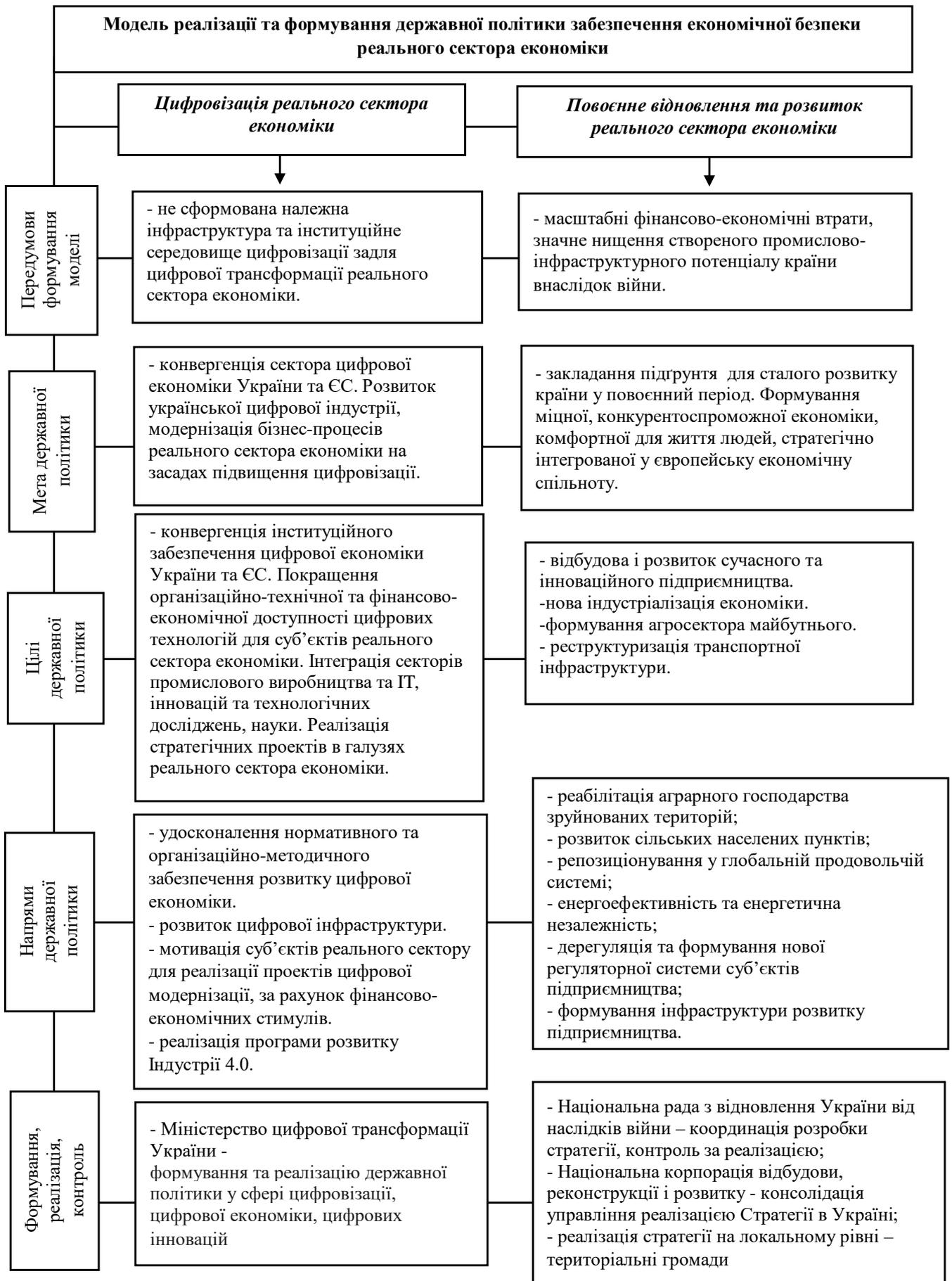

Рис. 4.6. Модель формування та реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки

Відбудова і розвиток сучасного інноваційного підприємництва необхідно реалізувати через такі напрями державної політики: підтримка держави через компенсацію втрачених активів підприємства, дерегуляція, а також створення нової регуляторної системи, формування розвитку інфраструктури підприємництва, відновлення підприємств на територіях, де велися активні бойові дії, в тому числі, інфраструктура, яка постраждала внаслідок ракетних ударів.

Нова індустріалізація економіки передбачає такі державні заходи як: енергоефективність підприємств та енергетична незалежність, модернізація та розвиток переробної промисловості, розширення промислових підприємств, побудова промислового підґрунтя національної безпеки.

Формування аграрного сектора майбутнього доцільно реалізувати через такі напрямки: розвиток сільських населених пунктів, реабілітація аграрного господарства на зруйнованих територіях, зміцнення продовольчої системи громад, репозиціонування у глобальній продовольчій системі.

Відновлення транспортної інфраструктури: реінтеграція до міжнародної транспортної системи, відновлення втраченої транспортної зв'язаності територій, реалізація екологічних орієнтирів виробництва.

Відповідно, координацію розробки стратегічних напрямків, організацію, контроль здійснюватиме Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Національна корпорація відбудови, реконструкції і розвитку відповідатиме за консолідацію управління реалізацією Стратегії в Україні. Обов'язки з реалізації стратегії на локальному рівні покладатиметься на територіальні громади.

На реалізацію окреслених напрямків необхідне належне фінансування. Фінансування відновлення відбуватиметься за рахунок грантових коштів міжнародної фінансової допомоги, вітчизняних та зарубіжних інвесторів, державного бюджету, місцевих бюджетів, благодійних коштів. Звичайно, що пріоритет має надаватися як найповнішому задіянню українських ресурсів.

Тож, представлена модель формування та реалізації державної політики економічної безпеки реального сектора складена з урахуванням сучасних соціально-економічних умов. Необхідним є напрямок цифровізації реального сектора економіки для інтеграції України в єдиний цифровий простір ЄС. Оскільки, важливою передумовою є те, щоб цифрова економіка України не відставала у темпах розвитку та технологічності від загальносвітових, передусім європейських, провідних практик. Запропоновані напрями державної політики могли б стати ключовими орієнтирами для продовження системи державного планування безпосередньо щодо цифровізації у системі реального сектора та видах економічної діяльності. Запропоновані напрями повоєнної відбудови стабілізувало б безпекову та гуманітарну ситуацію, відбудову базової інфраструктури; поетапне створення умов для повернення громадян до місць постійного проживання, синхронізоване з відбудовою основних економічних об'єктів та створенням відповідних можливостей для зайнятості. розгортання інвестиційних проєктів зі створення системи сучасних виробничих та інфраструктурних об'єктів, формування секторів – «локомотивів» довгострокового розвитку країни.

Висновок до розділу 4

Отже, в четвертому розділі дипломної роботи було визначено проблеми розвитку реального сектора економіки. Акцент був зроблений на високому рівні зношеності основних засобів в базових галузях реального сектора, недостатня інвестиційна привабливість, низька енергоефективність, яка характеризується нераціональним енергоспоживанням низки виробництв реального сектора економіки. Виокремлено проблеми розвитку економічної безпеки реального сектора економіки України, які спричинені наслідками повномасштабного вторгнення РФ. Окреслено хронічні проблеми, які і гальмують тенденції розвитку реального сектора економіки: низька державна підтримка аграрної галузі, відсутність стратегії розвитку аграрного сектора економіки, неефективна

інфраструктура аграрного ринку, нераціональне використання земельних ресурсів. Зокрема, і в транспортній галузі виявлено низку проблем: низький рівень інвестиційної активності в галузь, що спричиняє великий ступінь зносу основних фондів, незадовільний стан безпеки пасажирських перевезень, відсутність плідної інтеграції до міжнародних інфраструктурних проєктів. Звідси і виокремлено стратегічні пріоритети державної політики, які повинні спрямовуватися на вирішення ключових проблем та дисбалансів в економіці. Створення сприятливого середовища для розвитку промисловості, аграрного сектору, транспортної галузі є основними стратегічними напрямками державної політики в напрямку забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки. Оскільки, ці галузі мають ряд хронічних проблем, які вимагають структурних реформ та дієвих заходів. Також було представлено модель формування і реалізації державної політики забезпечення реального сектора економіки, яка включає в себе два напрямки: цифровізація реального сектора економіки та повоєнна відбудова і розвиток реального сектора економіки. Каркасом для побудови моделі стали такі структурні блоки: передумови, мета, ціль, напрямки, формування та реалізація державної політики. Визначені цільові орієнтири та напрями державної політики можуть стати ключовими для забезпечення економічної безпеки реального сектора.

ВИСНОВОК

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Встановлено, що реальний сектор економіки займає важливе місце в економічній безпеці держави, оскільки, від його ефективного функціонування залежить економічне зростання, соціальний добробут та конкурентоспроможність національної економіки країни. На основі узагальнення підходів до визначення поняття «реальний сектор економіки» встановлено, що – це багатофункціональний сектор національної економіки, який утворюють сукупність галузей матеріального виробництва, виробничих послуг та сфери нематеріальних послуг, результатом діяльності яких є створення валового внутрішнього продукту країни.

Розглянуто сучасних концепції дослідження економічної безпеки реального сектору економіки на основі цього було виявлено, що економічна безпека реального сектора економіки – це підсистема економічної безпеки держави, яка характеризується станом захищеності всіх галузей матеріального виробництва, виробничих послуг, сфери нематеріальних послуг від потенційних чи реальних викликів, загроз. І за якого забезпечується збалансований розвиток економіки та реалізовується економічний потенціал країни. Основними структурно-функціональними складовими економічної безпеки реального сектора економіки виокремлено: виробнича, інвестиційно-інноваційна, енергетична, продовольча, зовнішньоекономічна, соціально-демографічна безпека. Саме за цими складовими можливо охарактеризувати поточний стан розвитку економічної безпеки реального сектора економіки.

Грунтовний аналіз ризиків та загроз економічній безпеці реального сектора економіки дав змогу встановити, що суттєвими загрозами економічному розвитку реального сектора економіки, є загрози, що пов'язані з воєнним станом, активними бойовими діями, окупацією частини територій України.

Ідентифікація актуальних загроз в роботі може стати вектором забезпечення ефективнішої державної політики щодо мінімізації їх негативного впливу на економічну безпеку реального сектора економіки.

На основі визначення концептуальних засад формування економічної безпеки реального сектору економіки, встановлено характерні особливості внутрішнього та зовнішнього середовища економічної безпеки реального сектора економіки. Аналіз внутрішнього середовища передбачав розгляд нормативно-правових актів, які регулюють функціонування економічної безпеки реального сектора економіки, а також органів державної влади, якими здійснюється діяльність з забезпечення економічної безпеки. А також, розглянуто сучасні економічні, політичні умови України в яких функціонує реальний сектор економіки.

Зовнішнє середовище економічної безпеки реального сектора економіки характеризується тенденціями міжнародного економічного розвитку та економічною політикою країн ЄС та США. Поточна політика деяких країн ЄС негативно впливає на економічну безпеку реального сектора економіки України, через впровадження протекціоністських заходів низки європейських країн щодо транспортування української аграрної продукції, це негативно вплинуло як на економіку України, так і по міжнародній продовольчій безпеці.

Визначено детермінант економічної безпеки реального сектора економіки України. Наведена класифікація чинників економічної безпеки реального сектора економіки Представлена система детермінант враховує тенденції та сучасний розвиток економічної безпеки реального сектора економіки у зовнішньому та внутрішньому середовищі, що відбувається в межах поглибленої взаємодії різноманітних детермінантів, котрі можуть як забезпечити стійке безпекове становище, так і виявити дестабілізуючу дію на економічну безпеку реального сектора. Тож, детермінанти економічної безпеки реального сектора економіки доцільно розглядати з урахуванням умов, які виникають у внутрішньому середовищі країни і ті, які виникають у світовому економічному середовищі.

Було визначено роль та значення економічної безпеки реального сектора економіки в умовах повоєнного відновлення економіки України, окреслено основні напрями його розвитку в аспекті повоєнної відбудови економіки України. Успішними напрямками можуть стати: розвиток пріоритетних галузей реального сектора економіки (насамперед, будівництво, сільське господарство, металургія, машинобудування, ВПК); реалізація інвестиційного потенціалу наявних фінансових ресурсів країни для відновлення пошкодженої інфраструктури, що включає: логістику, виробничі потужності підприємств, житлові будинки, житлово-комунальне господарство та ін.

В процесі аналізу та оцінки рівня економічної безпеки реального сектору економіки проаналізовано тенденції розвитку реального сектора економіки України. Було охарактеризовано регіональний аспект, тобто в якій області найбільша частка обсягу випуску продукції, валової доданої вартості та кількості діючих підприємств. На основі чого встановлено яка галузь є пріоритетною в тому чи іншому регіоні України. Найбільшу частку валової доданої вартості, обсяг випуску продукції формує м. Київ, в якому пріоритетним є галузі в сфері послуг, переважно такі як: професійна, наукова та технічна діяльність; Інформація та телекомунікації; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування. У сфері добувної промисловості спеціалізуються Полтавська, Донецька та Дніпропетровська, саме ці області складають найбільшу частку цієї галузі. Майже за всіма регіонами України провідною галуззю є сільське, рибне та лісове господарство, які за рахунок свого географічного положення та сприятливого клімату мають умови для розвитку аграрного сектора та забезпечення нарощення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, в тому числі і для експорту. За показниками частки валової доданої вартості, частки випуску продукції в галузі постачання електроенергії лідирують такі області як: Запорізька, Хмельницька, Рівненська, Харківська, Миколаївська, Київська, оскільки, в цих регіонах зосереджено електростанції, які генерують найбільший об'єм електроенергії в країні.

Здійснено кластерний аналіз в галузевому аспекті. За допомогою аналізу було здійснено групування галузей реального сектора економіки із застосуванням формули евклідової відстані. Для розрахунку кластерного аналізу було обрано два критерії: частка валової доданої вартості у ВРП і частка кількості підприємств за галузями в загальному обсязі діючих підприємств України. За наведеними показниками розраховувалась евклідова відстань. Проведені розрахунки кластерного аналізу встановили, що галузь оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів є найбільш вагомою, оскільки, обрані критерії галузі демонструють найбільші значення серед проаналізованих видів економічної діяльності. Всі інші галузі реального сектора економіки складають другий кластер, який характеризується середньою і нижче чисельністю діючих підприємств галузі та такими ж значеннями частки валової доданої вартості. Групування усіх інших галузей в один кластер підтверджується тим, що їх значення за обраними критеріями є найбільш наближеними один до одного.

Проведено оцінювання рівня економічної безпеки реального сектора економіки на основі оцінки п'яти підприємств, які є представниками галузей реального сектора: енергетична галузь, добувна промисловість, транспорт, металургійна промисловість. Попередні результати кластерного аналізу, дали змогу встановити, що підприємства цих галузей є найбільш вагомими за визначеними критеріями, тому для оцінки економічної безпеки було обрано підприємства: АТ «УкрГазВидобування», АТ «Укрзалізниця», ПАТ «Арселорміттал Кривий Ріг», ТОВ «ДТЕК Енерго», ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» за 2020-2022 рр.

Тенденція до зменшення рівня фінансово-економічної безпеки підприємств пояснюється, в першу чергу, високим рівнем зношеності основних засобів в галузях промисловості та транспорту, зокрема, на ПАТ «Арселорміттал Кривий Ріг», АТ «Укрзалізниця», що зумовлює низьку ефективність виробництва та надання послуг, збереження високого рівня ресурсоемності виробництва

Обґрунтовано напрями забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки. В межах цього розглянуто основні проблеми розвитку реального сектора економіки в аспекті економічної безпеки держави. Виявлено, що ключові проблеми пов'язані з критичним станом зносу основних засобів в базових галузях реального сектора економіки, що зумовлено недостатньою фінансовою підтримкою держави, а також скороченням показника інвестиційної привабливості країни, що гальмує технічну модернізацію галузей реального сектора економіки та зменшує енергоефективність країни, що характеризується нераціональним енергоспоживанням низки виробництв реального сектора економіки. Значна кількість проблем спричинені наслідками вторгнення РФ: проблеми аграрного сектора через скорочення посівних площ, критичне погіршення стану ґрунтів, де ведуться активні бойові дії, що призведе до виділення значних фінансових ресурсів на їх відновлення; втрата традиційних ринків збуту, оскільки, РФ розпочала гібридну війну через торгівельний тиск, спрямований насамперед, на аграрний сектор; скорочення експорту промислової продукції в галузях металургії та машинобудування. Гальмування розвитку аграрного сектора, транспортної галузі зумовлено також низкою хронічних проблем: відсутність стратегії розвитку аграрного сектора економіки, низька державна підтримка, неефективна структура аграрного ринку, нераціональне використання земельних ресурсів, високий рівень зносу основних засобів, що зумовлює незадовільний рівень безпеки пасажирських та вантажних перевезень, нерівномірний розвиток транспорту, відсутність плідної інтеграції до міжнародних інфраструктурних проектів.

Вирішення ключових проблем і дисбалансів в економіці є стратегічними пріоритетами державної політики. Успішне вирішення цих завдань визначатиме позитивну динаміку економічного розвитку країни. Реформи в реальному секторі повинні бути важливою частиною широкомасштабних структурних перетворень, які зараз відбуваються, але робляться надто повільно для досягнення необхідного економічного прориву, особливо в умовах військових конфліктів та економічної кризи.

На основі цього розглянуто стратегічні пріоритети державної політики реального сектора економіки.

Наведено основні стратегічні напрямки державної політики, оскільки, створення сприятливого середовища для розвитку промисловості, аграрного сектору, транспортної галузі є основними стратегічними напрямками держави в напрямку забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки. Оскільки, ці галузі мають ряд хронічних проблем, які вимагають структурних реформ та дієвих заходів.

Представлено модель формування та реалізації державної політики для забезпечення економічної безпеки реального сектора, яка складена з урахуванням сучасних соціально-економічних умов. Необхідним є напрямок цифровізації реального сектора економіки для інтеграції України в єдиний цифровий простір ЄС. Оскільки, важливою передумовою є те, щоб цифрова економіка України не відставала у темпах розвитку та технологічності від загальносвітових, передусім європейських, провідних практик. Запропоновані напрями державної політики могли б стати ключовими орієнтирами для продовження системи державного планування безпосередньо щодо цифровізації у системі реального сектора та видах економічної діяльності. Запропоновані напрями повоєнної відбудови стабілізувало б безпекову та гуманітарну ситуацію, відбудову базової інфраструктури; поетапне створення умов для повернення громадян до місць постійного проживання, синхронізоване з відбудовою основних економічних об'єктів та створенням відповідних можливостей для зайнятості. розгортання інвестиційних проєктів зі створення системи сучасних виробничих та інфраструктурних об'єктів, формування секторів – «локомотивів» довгострокового розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2017 році. (дата звернення 28.12.2023). URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-01/Poslanya_druk_fin.pdf
2. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/03/Arch_dv.htm. (дата звернення 28.12.2023).
3. Іляш Н. І. Концептуальні підходи до визначення поняття «реальний сектор економіки». *Інноваційна економіка*. 2013 р. №8 (46). С. 59-62.
4. Пшик Б. І. Взаємодія фінансового і реального секторів економіки: теоретико-методологічні аспекти. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. №3. с.3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2013_3_3.
5. Юрків Н. Я. Просторово-секторальний аналіз реалізації потенціалу розвитку реального сектору економіки. *Фінансовий простір*. 2014. №2. С. 166-172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2014_2_23.
6. Семенов А. Ю. Взаємодія банківського і реального секторів економіки України: основні тенденції. *Фінанси, облік, банки*. 2010. № 1 (16). с. 181-188.
7. Волот О. І., Пліско І. М. Реальний сектор економіки: сутність, складові та його роль в забезпеченні стійкого розвитку економіки держави. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 1 (5). с. 23-29.
8. Видобора В. В. Вплив реального і фінансового секторів економіки на економічний ріст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. №14. с. 14-20.
9. Кізін Г. В. Особливості структуризації реального сектору економіки в контексті економічної безпеки держави. *Молодий вчений*. №10. 2016 р. с. 377-380.

10. Юрків, Н. Я. Економічні та інституційні передумови економічної безпеки в реальному секторі економіки. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2012 р. № 1. С. 44-50.

11. Лопатка К.А., Шаранова Ю. Г. Економічна безпека як економічна категорія: огляд наукових публікацій. *Економічний простір*. №148. 2019 р. с. 5-18.

12. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016 р. № 6(3). с. 39-42.

13. Сак Т. В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 336 – 340.

14. Гнатенко В. Основні складові економічної безпеки. *Науковий вісник: Державне управління*. №1 (7). 2021 р. с. 66-81.

15. Москвін Б. Ю. Економічна безпека фінансових інституцій в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка і організація управління*. № 2(46). 2022 р. с. 110-119.

16. Пашко П. В. Митна безпека як важлива складова економічної безпеки держави. *Вісник Академії митної служби України*. 2005. №3(27). С.3-7.

17. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. Київ: КВІЦ, 1999. 462 с

18. Моргун Н. С., Шевчук О. О., Марчевський С. В. Функції держави у забезпеченні економічної безпеки. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023 р. № 2. С. 275-280.

19. Кламбет С. В., Кириленко Б. О. Економічна безпека як багаторівнева система. *Економіка і суспільство*. 2016 р. №5. С. 344-349.

20. Іляш Н. І. Методологічні аспекти дослідження економічної безпеки реального сектора економіки. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013 р. №4 (73). С. 22-25.

21. Кріжецька Ю. І., Кріжецька М.С. Державні важелі забезпечення економічної безпеки галузей реального сектору економіки. *Науковий вісник державного університету внутрішніх справ*. 2017 р. с. 62-70.

22. Кислова Л. А. Методологічні аспекти дослідження сталого розвитку реального сектору в межах економічної безпеки. *Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. 2021 р. С. 10-12.

23. Дахнова О. Є. Соціальні аспекти економічної безпеки України. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*, № 3, 2012 р. с. 245-252.

24. Юрків Н. Я. Реальний сектор економіки як об'єкт дослідження в системі економічної безпеки держави. *Економічний аналіз*. 2012 р. № 10 (2). с. 161-164.

25. Остапчук А., Збарська А. Економічна безпека України в умовах трансформаційних процесів. *Геополітика України: історія і сучасність*. № 1(26). 2021 р. с. 162-173.

26. Вашай Ю. Економічна безпека реального сектора економіки. Матеріали міжнародної наукової студентсько-аспірантської конференції. (м. Львів, 13-14 травня 2011 р). с. 81-82.

27. Юрків Н. Я. Загрози економічній безпеці реального сектора економіки. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. № 1, 2014 р. с. 202-215.

28. Варналій З.С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. Київ: Знання України, 2011 р. 299 с.

29. Літвін Н. М., Січиокно Г. Б. Класифікація актуальних загроз економічній безпеці держави в контексті кризових тенденцій національної економіки. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (1 (53), 171–180.

30. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023 р. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf>.

31. Шопська Ю. К. Теоретико-методичні засади дослідження та особливості забезпечення фінансової безпеки сектора малого підприємництва регіону. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2022 р., № 2 (1), с. 116-121.

32. Руда О. Малюта Л. Організація економічної безпеки в контексті активізації розвитку товаровиробництва Галицький економічний вісник. 2012. №3(36). с.35-42.

33. Куницька-Іляш М.В., Кравчик Ю. В. Логіко-структурна модель аналізування фінансової безпеки пріоритетних галузей національної економіки. *Статистика України: Статистика, економіка та аналіз.* 2022 р. №2. С. 22-30.

34. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року". № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021/conv#n22>.

35. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. Дата оновлення : 08.10.2023 р.

36. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. Дата оновлення : 01.01.2020 р.

37. Ружицький І. Ю. Нормативно-правове-забезпечення регулювання економічної безпеки в Україні. *Вісник національного університету : Економічні науки.* № 3, 2019 р. с. 273-278.

38. Про затвердження економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 року № 179. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/604/13e/648/60413e6481b69340709542.doc>.

39. Про пестициди та агрохімікати : Закон України від 02.03.1995 року № 86/95-ВР. Дата оновлення 01.01.2024 р.

40. Гнатенко В. С. Нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері економічної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2021. № 2.

41. Юрків Н. Я. Формування інституціонального базису безпеки реального сектора економіки. *Економіка і регіон*. 2014. № 1. – с. 50-57.
42. Гейко Л.М., Сментина Н.В. Національна економіка: навчальний посібник. Одеса: Ротапринт, 2012. 315 с.
43. Війна в Україні та її наслідки для ЄС – Блог високого представника ЄС Жозепа Борреля. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL : <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine>.
44. Інфляційний звіт жовтень 2023 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q4.pdf.
45. Міжнародна допомога для України сягнула 170 млрд. євро. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. URL : <https://minre.gov.ua/2023/06/29/mizhnarodna-dopomoga-dlya-ukrayiny-syagnula-170-mlrd-yevro/>
46. Лопатинський Ю. М. та Годорюк С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств : монографія. Чернівці. 2015 р. 220 с.
47. Дробот С. А. Сутність детермінантів розвитку та їх класифікація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018 р. № 22(1). с. 97-100.
48. Горошкова Л. А. Аналіз детермінант економічної безпеки галузей національного господарства. *Економічний вісник. Збірник наукових праць вчених і аспірантів*, 2012 р. № 19 (1). с. 87-96.
49. Денисов О. Є. Економічна безпека галузей промисловості в системі економічної безпеки держави : дис. д-ра екон. наук : 21.04.01. Київ, 2019. 424 с.
50. Програма релокації: за рік великої війни «переїхали» 800 компаній. Економічна правда. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/2/697630/>.
51. Скрипченко М., Кузнєцова Л., Білоцерківець О. Сценарні макрооцінки післявоєнної відбудови економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2022. № 3. С. 48–74.

52. Гапеева О. М. Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку : дис. д-ра екон. наук : 08.00.02. Вінниця, 2021. 552 с.

53. Собкевич О. В., Шевченко А. В., Русан В. М. Реальний сектор економіки в умовах системних викликів. К.: НІСД, 2021. – 53 с.

54. European Business Association. Офіційний сайт. 2023 р. URL: <https://eba.com.ua>.

55. Олексенко Р.І., Ортіна Г.В. Формування інноваційної політики реального сектору економіки як особливого напрямку розвитку України. *Економіка і суспільство*. № 18. 2018 р. с. 173-179.

56. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. (дата звернення 29.12.2023).

57. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17/conv>. (дата звернення 29.12.2023).

58. Хоменко І., Горобінська І., Шаргородський І. Податкове навантаження суб'єктів господарювання як об'єкт державного регулювання. *Науковий вісник Полісся*. №1(22), 2021. С.102-113.

59. Обмеження експорту української агропродукції протирічить Угоді про асоціацію - німецькі експерти. Укрінформ 2023. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3713254-obmezenna-eksportu-ukrainskoi-agroprodukcii-protiricit-ugodi-pro-asociaciu-nimecki-eksperti.html>.

60. Як українська економіка пережила 2022 рік. BBC news Ukraine. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64008306>.

61. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. №67. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

62. Лупак Р. Л., Швець Т. Ф. Стратегічне програмування державної політики цифровізації реального сектора економіки України. Економічна наука : економіка та держава № 1. 2020. с. 35-39.

63. Концепції стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. Національний інститут стратегічних досліджень 2022 р. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf>.

ДОДАТКИ